

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

1925.

TARTALOM.

I. Ülési előadások és felolvasások.

Lapszám

A hittudomány-, bölcséleti osztály felolvasásaiból.

Ismereteink egyneműsége és a hittételek. Horváth Sándor O. P. rendes tag 1924 november 7-én tartott felolvasásának függeléke ...	1
--	---

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból.

A magyar-horvát unió felbomlása. Bajza József rendes tag 1924 november 21-én bemutatott székfoglaló értekezésének kivonata ...	11
Gondolatok az agrár-szocializmusról. Kivonat gr. Mailáth József rendes tagnak 1925. évi május 15-én tartott előadásából ...	22

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból.

Az $n+1$ dimenziós euklidesi tér hiperfelületei. Suták József rendes tag 1924 október 17-én tartott előadása ...	29
--	----

II. Hivatalos rész a következő füzetben.

A Szent István Akadémia kiadásában megjelent:

A Szent István Akadémia Értesítője 1916. évi két szám, 1917. évi négy szám, 1918. évi négy szám, 1919. évi egy szám s 1920. évi két szám, 1921. évi két szám, 1922. évi két szám, 1923. évi két szám, 1924. évi két szám s 1925. évi egy szám.

	Alapár
A licentiatusi intézmény Magyarországon. Juhász Kálmántól	K 2.50
Kommunista könyvtárpolitika. Gulyás Páltól	K 2.40
Megemlékezés IV. Károly királyról. Gr. Apponyi Albert elnöktől	K —.80
Szent Tamás nagysága. Zubriczky Aladár r. tagtól	K —.70
Lonovics József római küldetése. Várady L. Árpádtól. Füg- gelékül: Lonovics római naplója	K 16.—

A hittudomány-, bölcséleti osztály felolvasásaiból:

1. sz. Szent János apokalipsisa és a világtörténet. Székely István
osztályelnöktől ... .. K 1.—
2. sz. A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. I. Rész.
A bibliai Jeruzsálem története. Pataky Arnold vendégtől K 1.20
3. « Verworn Miksa pszichonómizmusa. Madarász István r. tagtól K 2.—
4. « A haza és hazaszeretet bölcséleti alapjai. Horváth Sándor r.
tagtól ... .. K. 1.20
5. « A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. II. Rész.
A XIX. és XX. században végzett jeruzsálemi ásatások
története. Pataky Arnold r. tagtól ... .. K 2.20

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból:

1. sz. A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Iványi Béla
r. tagtól ... .. K 1.20
2. « A király-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli
kialakulása. Király János r. tagtól ... .. K 1.—
3. « A katolikus autonómia főbb problémái. Hanuy F. r. tagtól K 1.20
4. « Martinovicsnak istentagadó elveket hirdető, imént fölfedezett
francia munkája. Fraknói Vilmos tiszteleti tagtól ... .. K 1.20
5. « Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. század-
ban. Székfoglaló Hóman Bálint r. tagtól ... .. K 1.60
6. « A közigazgatás és bíráskodás elválasztása a katolikus
egyházban. Stolpa József vendégtől ... .. K 4.20
7. A pápai udvar lakásviszonyai a XIII. század második felétől a
XIV. század közepéig. Tóth László vendégtől ... .. K —.—

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból:

1. sz. Cervantes élete és művei. Kőrösi Albin r. tagtól ... .. K 1.20
2. « Magyar könyvtermelés és világgönyvtermelés. Erdősi Károly
r. tagtól ... .. K —.80
3. « Kódexeink legendái és a Catalogus Sanctorum. Vargha
Damján osztálytitkártól ... .. K —.40
4. « Kemény Zsigmond munkássága a szabadságharcig. Szinnyi
Ferenc r. tagtól ... .. K 1.50
5. « Klasszicizmus és romanticizmus. Zlinszky Aladár r. tagtól K 2.20

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból:		Alapár
1. sz.	Konstans görbületű felületek a Bolyai-féle geometriában. Vörös Cyrill r. tagtól	K —.80
2. «	A görbék abszolút elmélete. Suták József r. tagtól	K —.80
3. «	A régi Széchényi-lánchid anyagának kimerülése. Rejtő Sándor r. tagtól	K 1.20
4. «	Adatok a Mátrántúli barnaszénterület geológiai alkotásához. Székfoglaló Schafarzik Ferenc osztályelnöktől	K 1.60
5. «	Visszaverődés a kettősen-törő forgató közegek belsejében. Rybár István r. tagtól	K 1.20
6. sz.	Az ólom öndiffúziója megolvasztott és szilárd állapotban. Gróh Gyula r. tagtól	K 1.20
7. «	Az energia átalakulásának iránya. (A történet törvénye.) Bognár Cecil r. tagtól	K —.80
8. «	A relativitástan csillagászati bizonyítékainak kritikája. Wodetzky József r. tagtól	K 1.10
9. «	Részlet Budapest székesfőváros Dunabalparti területe föld- tani, talajtani és vízi viszonyainak ismeretéhez. Horu- sitzky Henrik r. tagtól	K 1.30
10. «	Folyadékok diffúziós állandójának mérése az interferenciá- lis refraktorral. Békésy György vendégtől	K 1.30
11. «	Magyar plankton tanulmányok. (A magyar phytoplankton két új tagja). Gimesi Nándor O. Cist. vendégtől	K —.—
A Szent István Akadémia Emlékbeszédei:		
1. sz.	Emlékbeszéd Dudek János felett. Mihályfi Ákos r. tagtól ...	K —.50
2. «	Emlékbeszéd Jedlicska Pálról. Zelliger Alajos r. tagtól ...	K 1.20
3. «	Emlékbeszéd Nagy Béniről. Kiss Albin r. tagtól	K 1.20
4. «	Emlékbeszéd Némethy Lajosról. Áldásy Antal r. tagtól ...	K 1.20
5. «	Emlékbeszéd Lóczy Lajosról. Papp Károly osztálytitkártól	K 1.20
6. «	Emlékbeszéd Ortway Tivadarról. Márki Sándor r. tagtól ...	K 1.50
7. «	Gieszwein Sándor emlékezete Mihályfi Ákos osztályelnöktől	K 2.—

A HITTUDOMÁNY-, BÖLCSELETI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Ismereteink egyneműsége és a hittételek.

Horváth Sándor O. P. rendes tag 1924 nov. 7-én tartott felolvasásának függeléke.

Értekezésünk eredményeinek szemléltetésére két táblát mellékelünk. Az egyik ismereteink összegezésének sémáját mutatja a thomizmus rendszere szerint, a másik pedig az igazság osztályozását ugyancsak szt. Tamás nyomán.

Az első tábla mutatja, miként sikerült a thomizmusnak ismereteinket egyetlen uralkodó szempontra, az érzéki létből elvont valóság-fogalomra, az *esse participatum*-ra, visszavezetnie s így annak anyagi egyneműségét biztosítania. Ez tehát nem egyéb, mint Aqu.¹ művünkben adott meghatározásunk (21. old.) grafikai szemléltetése. Alatta és fölötte sorakoznak a különböző tudományágak és ismereti módok azonosító tényezői (*subiectum, ratio cognoscendi*), amelyek mind élő összeköttetésben állanak vele, tőle nyervén vagy teljes azonosító erejüket (mint a részleges tudományágak indokoló elvei) vagy pedig tőle kölcsönzik abbeli sajátosságukat, hogy magasabbrangú ismereteink emberi mivoltát biztosíthatják (mint a hit és a fölötte álló összegező tényezők).

Az összegezés kiinduló pontja a rendezetlen ismereti anyag, amely az érzéki valóságban van elszórva. Hogy miként dolgozzák fel ezt az anyagot érzékeink és értelmünk szükségszerű, általános fogalmakká, leírtuk Aqu. 24—42. Ezeket kisebb körökben összegezzük, rendszerezzük az egyes tudományágakba (Aqu. 124.) s így válik az érzéki valóságnak az összegező tényezőbe (*ratio formalis*) burkolt része egy-egy tudomány sajátos tárgyává (*obiectum formale*). A részleges tudományágak azonosító tényezőit ismét magasabbakban egyesíthetjük. Így jutunk el az érzéki valóságnak nemcsak egyes részét, hanem a tudományágakat is csoportosító, összegező törzstudományokhoz (*scientia subalternans*), amelyekből több részleges

¹ Így rövidítjük Aquinói szt. Tamás világnézete c. munkánkat (Szent István Könyvek 21. sz.) hivatkozva a megfelelő oldalszámmra, ahol a bővebb felvilágosítás található.

tudományág (scientia subalternata) igazsága és egyneműsége függ. Közöttük a legfőbb helyet a természetbölcsélet és a matematika összegezése foglalja el, amelyek mindegyike a teljes érzéki valóság bizonyos fokú megértését és szükségszerű oksági viszonylatokban való kifejezhetését teszi lehetővé. (Aqu. 71—78.) Az egész érzéki valóságnak legtökéletesebb és legváltozatlanabb oksági viszonylatokban történő összegezése végül a metafizikában, illetve ennek azonosító tényezőjében, az esse participatumban folyik le (Aqu. 77.). Ezzel nemcsak az érzéki valóság terén előforduló igazságokat igazolhatjuk, hanem ezek legvégső okát is levezethetjük belőle, t. i. Istent, az esse subsistenst, úgy létét, mint pedig tökéletlenül megismert lényegét és sajátosságait illetőleg (Aqu. 117—124.). Ebben aztán az esse participatum összegező, igazoló és indokoló ereje ki is merül (Aqu. 102—115.), Ratio formalis minőségben nem kísérhet tovább bennünket, de sejtéseivel egyrészt előkészíthet bennünket a magasabb ismeret elfogadására (Aqu. 163.), másrészt pedig a két kör egyneműségét biztosíthatja (Aqu. 225. köv.), Ratio materialis gyanánt azonban nem hagy el bennünket továbbra sem, mert *a/* meghallatja velünk az esse subsistens kinyilatkoztató szavát; *b/* mint logikai általánosság ugyanazon elvek szerint segíti összegezni a kinyilatkoztatás adatait, mint a természeteseket (Aqu. 107.); *c/* s végül az esse subsistenssel való tényleges oksági viszonylatai alapján reális analógiákat kölcsönöz a természetfölötti adatok kifejezéséhez. Ezért öleli fel a kinyilatkoztatott valóságot is, nem mint ennek indokoló, hanem mint értelmünkhöz közelebb hozó tényezője. Amíg tehát az egész érzéki valóság területére az esse participatum a szemléleti igazság fényét veti, a kinyilatkoztatást csak mint gyakorlati igazságot igazolhatja, t. i. ennek elfogadhatóságát, a non impossibilitas-t.

A kinyilatkoztatás által látókörünk gyarapodik, mert oly valóságok tárulnak elénk, amelyek az érzéki világ adatai között vagy ezek méhében (virtualiter) nem fordulnak elő. Igaz ugyan, hogy a kinyilatkoztatás egyes adatai találkoznak a természetesekkel, de ezek ennek nem sajátos, hanem esedékes tárgyai (obiectum per accidens) (Aqu. 148.). Ezért metszi egymást a két kör s a metszett területen belül vannak ama tárgyak, amelyek a hit vagy a tudás tényét egyaránt határolhatják. (II—II. Qu. 2. a. 4.)

A kinyilatkoztatás adatai époly rendetlen és rendszertelen anyag gyanánt állanak előttünk, mint az érzéki valóságéi. Amint az utóbbiakat létükben az érzékek révén fogjuk fel, anélkül, hogy mibenlétükről ítéletet alkothatnánk róluk, úgy a kinyilatkoztatás területén

is a hit által *csak elfogadjuk* annak adatait, de ez mibenlétükről sem nem ítélkezik, sem nem rendszerezi azokat. (Aqu. 214. s. köv. II—II. Qu. 8. a. 5. ad 3.) Ezért a hit alapján a kinyilatkoztatott igazságokat nem is tudjuk oly tényezőkben összegezni, amelyből úgy levezethetnők és igazolhatnók azokat, mint az esse participatumból a természetes adatokat. Azonosító és összegező tényezőjük a természet törvényeiben meg nem nyilvánuló, tehát sajátos léte szerint felfogott esse subsistens, de csak mint külső tekintély, mint Veritas prima in dicendo, nem ugyan teljes korlátlanóságában, hanem a kinyilatkoztatás keretein belül, tehát prout in doctrina Ecclesiae manifestatur. (Aqu. 149—157.) Vele azonosíthatjuk a kinyilatkoztatott adatok szemléleti igazságát s mint ilyeneket fogadhatjuk el általa,

A hitigazságok értelmének felfogása, fogalmazása és rendszerezése kétféleképpen történik. a/ Természetes eszközökkel, amennyiben a tudomány eszközeivel elérhető és kimutatott veritas materialis, a hitigazságok elfogadhatóságát, összekapcsoljuk az isteni tekintélyből reájuk áramló szemléleti igazsággal s ebben a kettős fényben. az isteni tekintélynek a természetes ismeret igényeitől letompított fényében, nézzük a kinyilatkoztatást, így hatolunk be a hittitkok értelmébe s igyekszünk azokat ellenmondás nélküli rendszerben összegezni. Ez a természetfölötti jelleget megtartó hittudomány, a *theologia formalis*, összegezése. (Aqu. 172.) Mivel pedig ennek eredményeit nem a hit tiszta fényében nézzük s nem kizárólag Isten tekintélyével azonosítjuk, hanem hozzáadjuk a természetes szemléletből rááradó gyakorlati igazság fényét és anyagát, azért mondjuk, hogy a theologia összegező és azonosító tényezője az esse subsistens cognitum in veritate materiali esse participati, vagyis a természetes ismeret igényeinek fényében szemlélt Veritas prima. (Aqu. 183. s. köv.) Ha ezek az igények oly nagyok, hogy hozzájuk mérjük a kinyilatkoztató Isten és a kinyilatkoztatott igazságok teljes léttartalmát, akkor hittudományunk a hittel semmiféle élő közösségben nem álló *theologia materialis*, amely a hitigazságokat a természetesekkel tökéletesen egynemű alakulatokká teszi. Ennek az összegező tényezője az esse subsistens cognitum in *formali veritate* esse participati lenne. Ha azonban ezek az igények nem ily tolazkodók s a maguk léttartalmával a természetfölöttit nem mérlegelni, hanem csak szemléltetni akarják az esse participatum keretei közt mozgó és annak arányaihoz szokott emberi értelem előtt, akkor a hittől éltetett *theologia formalis*hoz segíthetik az elmét, amely becses védelemmel (az ész fontolgatásaival szemben), értékes fogalmazásokkal és következtetésekkel gyarapíthatja világnézetünket. (Aqu. 175. s. köv.) Ennek

az összegezésnek a sajátos tárgya: Deus in se scientifice (secundum exigentias materiales scientiarum) cognitus seu esse subsistens in se scientificum.

b/ Hasonló összegezést végez el, nem tudományos érdekekből, hanem lelkünk üdvösségének szükségleteiért és azok arányában minden élőhitű hívőnél a Szentlélek — ajándékai révén. (I—II. Qu. 68. II—II. Qu. 8—9; ib. Qu. 45.) Az összegezés cselekvő tényezője a Szentlélek, anyaga a hívő lélektől törhetetlen meggyőződéssel vallott hitigazságok, másrészt pedig ugyanannak természetes ismeretei. A hitigazságok értékelésénél, felfogásánál és rendszerezésénél azonban a természetes ismeretek nem tiszta eszközi, materiális, szerepet játszanak itt, mint azt fönnebb vázoltuk a hittudomány összegezésénél, hanem teljes értékű azonosító tényezőkként használja azokat az összegező Szentlélek. Ha a hitigazságokat az esse participatum mere scientificum fényében és érdekében nézem, akkor csak elfogadhatóknak tűnnek fel (non sunt impossibilia). Ez a gyakorlati igazság és a ratio materialis indokolási módja. Ha azonban üdvösségem érdekében a Szentlélektől megvilágítva szemlélem természetes ismereteimet a hitigazságokhoz való viszonyukban, akkor az utóbbiak elfogadandóknak tűnnek fel, vagyis olyanoknak, amelyek a természetes igazságokkal szükségszerűen összefüggnek mint az utóbbiakkal egyazon forrásból ömlő adatok. Ebben a világításban a hívő természetes ismeretei a természetfölöttieknek szemléleti igazságáért kezkeskednek s ezért mondjuk, hogy az ily ismeretkör összegező tényezője az esse subsistens in se in veritate formali esse participati cognitum. Mivel azonban ezt a szemléleti igazságot csak élményszerűen fogja fel a hívő, ennek megindokolását azonban nem közli vele a Szentlélek, azért kell hozzátennünk: imperfecte cognitum. Mivel végül az ily igazság nemcsak értelmünket köti le, hanem érzelmi világunkat is tökéletesen lebilincseli, azért hozzá kell tennünk: in veritate formali *affectiva*. (Aqu. 93. s köv. II—II. Qu. 97. a. 2. ad 2.) A hitigazságok természetesítésének ez a legmagasabb foka, amelyen ezeket mintegy velünk egyszintű tételek gyanánt (ex quadam connaturalitate) a természet adatainak szempontjából nemcsak gyakorlati, hanem szemléleti igazságukban láthatjuk. Ez a mystika összes értelmi kincseinknek legmagasabb létértéket képviselő világnézeti összegezése. (Aqu. 207—225.)

A valóságnak minden más formája, amely nem foglaltatik benn az érzéki és a kinyilatkoztatott valóság tényleges tartalmában, értelmünk arányait túlhaladó, transcendentális valóság. Ennek sem létéről, sem mibenlétéről fogalmunk sem lehet. Egy-egy homályos sejtés

vagy hypothésis talán ezekről a lehetőségekről is felállítható, de ez tárgyi értéknélküli «quid ad nos!» Erről, valamint a jelenleg is megközelíthető valóságról is tökéletes ismeretet a visio beata összegező tényezője s minden valóság végső forrása, a színről-színre látott esse subsistens fog adni.

Az ismeretanyag adatainak összegezéséből (synthesis) nyerjük a tudományörök éltető lelkének, a ratio formalisnak, tartalmi gazdagságát. Ez az összegezés, az ismeretgyarapítás rendje, az ordo inventionis vel synthesis. Ha az ismeretanyagot az összegező és azonosító tényezők szempontjából nézzük, belőle vezetjük le és általa értékeljük, akkor ebből az obiectum materialeból az összegező tényezőtől (ratio formalis) éltetett, átformált és igazolt egységes és rendszerezett tárgykör válik, az obiectum formale. Ez az értékelés rendje, az ordo iudicii vel analysis. Amíg az összegezés az igazsággal való küzdelem, ennek leigázása, addig az értékelés az igazság élvezetének, átélésének állapota s így akkor lesz igazán tökéletessé, teljes értékű *emberi* igazsággá, ha érzelmi világunkat is lenyűgözi, azaz veritas affectiva-vá lesz. (Aqu. 93—96.) Csak akkor ítélkezünk a valóság adatairól teljes egyszintű természetességgel (connaturalitas) s az értelmi készség akkor válik az egész ember értékévé és értékelő tényezőjévé, ha az illető tárgykör természetének megfelelő contemplatio eszközeivel egész énünket az igazság igája alá hajtottuk, azt teljesen assimiláltuk, nemcsak értelmünk, hanem többi képességeink alkotórészeivé is (átélés, cognitio experimentalis). Ezen az alapon határozzuk meg egyrészt az egyes ismeretkörök obiectum formale-ját, másrészt pedig megadjuk a tárgykörök két különféle definitió-ját: az ordo synthesis és az ordo analysis szerint. Egyöntetűség céljából a thomizmus különböző ágainak meghatározását latinul közöljük, az 1. szám alatt az összegezés, a 2. alatt pedig az értékelés rendjét teljes, érzelmi igazságában megfelelő jellemző vonások szerint.

A thomizmust mint világnézetet (Aqu. 21., 126. s köv. és 226.) ideiglenes meghatározásában jellemeztük, mint az emberi értelemről megközelíthető ismeretek összegezését az érzéki valóságból elvont analog létfogalom szempontjából és hatóerejében. Synthesis omnium notionum menti humanae perviarum ratione entis analogi a sensibilibus abstracti, seu consideratio totius realitatis sub ratione entis in quidditate sensibili.

Ugyanennek a *dologi meghatározását* így fogalmazhatjuk: 1. az érzéki valóságból elvont ismereteink módszeres és rendszeres összegezése föl a visszavezetett lényfogalomig, oly célból, hogy alkalmassá legyenek az egész — akár természetes, akár természetfölötti

úton megközelíthető — valóság értékelésére és egész — úgy értelmi, mint érzelmi — belső világunk átalakítására. *Thomismus in genere* est *synthesis methodica et systematica notionum per abstractionem a sensibilibus acquisitarum usque ad rationem esse participati*, eo fine ut aptae fiant ad diiudicandam realitatem sive per lumen naturale rationis, sive per revelationem cognoscibilem et ad eis coaptandam vitam intimam hominis.

2. Az egész valóság értékelése a visszavezetett létfogalom fényében és hatóerejében, amennyiben ez az érzéki dolgok elvonásából leszűrődött szemlélődés alapján mint tapasztalati és érzelmi készség élményszerűen azonosítja összes ismereteinket. *Iudicium de tota realitate secundum rationem esse participati*, per *contemplationem abstractivam rerum sensibilibum connaturaliter et experimentaliter in nobis praesentis*.

Philosophia thomistica est 1. *synthesis notionum a sensibilibus per abstractionem acquisitarum usque ad rationem esse participati* eo fine, ut haec tamquam *formalis ratio* cognoscendi apta fiat ad diiudicandam realitatem naturali lumine rationis cognoscibilem, coaptando eis totam vitam intimam hominis.

2. *Iudicium de realitate naturali rationis lumine cognoscibili secundum formalem rationem esse participati* per *contemplationem abstractivam rerum sensibilibum connaturaliter et experimentaliter in nobis praesentis*.

Fides est assensus veritatibus revelatis cognitis secundum formalem rationem primae Veritatis in doctrina Ecclesiae manifestatae.

Theologia thomistica est 1. *synthesis notionum in revelatione divina depositarum ope et sub ratione materiali esse participati* usque ad rationem esse subsistentis in doctrina Ecclesiae manifestati eo fine, ut aptae fiant ad diiudicandam totam realitatem et ad eis coaptandam ope gratiae vitam hominis intimam.

2. *Iudicium de tota realitate revelabili secundum formalem rationem esse subsistentis* in doctrina Ecclesiae manifestati et per *contemplationem activam fidei simul et rationis in materiali cognoscendi ratione esse participati in nobis experimentaliter praesentis*.

Mystica thomistarum est 1. *synthesis passiva omnium cognitionum unde quaque aquisitarum ad salutem conferentium sub inspiratione (purificatione passiva) Spiritus Sancti usque ad rationem esse subsistentis salutiferi*, et passiva vitae hominis intimae coaptatio veritati per motionem eiusdem Spiritus Sancti.

2. *Iudicium de tota realitate salutari secundum formalem rationem esse subsistentis salutiferi* per *contemplationem passivam ex*

Spiritus sancti inspiratione procedentis et in formali ratione esse participati manifestati atque in nobis connaturaliter et experimentaliter praesentis.

A thomismus tehát minden formájában az egész valóság szemléletét teszi lehetővé. Mint bölcsélet a visszavezetett lét területén nyújt tartalmilag értékes szemléleti igazságot, azon túl pedig megnyitja a lehetőségek, nemlehetetlenségek, szóval a vélekedések, végeredményben pedig az elfogadható (probabilis) igazságok felé vezető utat. Az utóbbiakra nézve gyakorlati igazságot várhatunk tőle. A hitnek s a vele összefüggő hittudománynak és mystikának azonosító tényezői megfordítva szemléleti igazságot adnak a természetfölötti területen, míg a természet igazságait csak gyakorlatilag azonosítják s így nem a lét, hanem vagy az elfogadhatóság, vagy pedig az örök életre való alkalmatosság szempontjából engedik megközelíteni azokat.

A thomismus lelke az érzéki valóságból elvont létfogalom, ami összes ismereteink rendszerezésének végeredménye, illetve tényezője. Mint logikailag általános ens transcendentale ismereteink elemzéséből szűrődik le (ultimus terminus analyticus) s ama minden határozott tartalomtól megfosztott fogalmi egységet képviseli, amelynek alapján minden felfogható vonás egyformán, ha nem is egyszintűen (univoce) viszonyítható a léthez. Mivel e fogalmon túl már csak a «semmi», a «felfoghatatlan» képzelhető el, azért méltán mondjuk ismeretünk végső pontjának és határának. Mivel pedig oly általános, hogy nem határozott tartalmat, hanem egy, minden meghatározásra alkalmas vonást állít értelmünk elé, ismeretünk negatív határát képviseli. Ha végül fogalmainkat elemeikre bontjuk s minden megkülönböztető sajátágaiktól elvonatkoztatunk, elemzésünk végeredménye gyanánt ehhez a létfogalomhoz jutunk, mint minden ismeretünk közös alapjához és vonásához. Ebből magyarázható, hogy e létfogalmat összes ismereteink állítmánya gyanánt mondhatjuk ki. (Deus est ens, homo est ens, accidens est ens etc.) Ebbeli minősége azonban csak az egyes alanyok felfoghatóságát és a léthez való határozatlan viszonyíthatóságát jelzi. Ezért az alany természetéhez alkalmazkodó különértelmű (analogum) állítmányt képvisel s mint ilyen megbecsülhetetlen szolgálatot tesz ismereteink összegezésénél. Felkiáltójel ez, amely figyelmeztet bennünket, hogy az ismeret értékelését nem a felfogástól, hanem a tartalom természetének megfelelő tényezőktől kell várunk. Mivel végül minden ismeret e határozatlan tartalomból indul ki és fejlődik határozott fogalommá, az összegezés tényezőjének, irányítójának mondjuk s mint ilyen hatóerejében a lehetőség szerint burkoltan (virtualiter et

implicite in potentia) az emberi ismeret foglalatát képviseli (Aqu. 102—108.). Az összegezés rendjében tehát a conceptus entis transcendentalis analogus képviseli ismereteink egységesítő tényezőjét, ez teszi a thomizmust minden ismeretkör igényeit tekintetbe vevő, de azért önmagában mégis egynemű rendszerré. Ha magában véve csak módszeres egységet ad is ez a létfogalom a thomizmusnak, a rendszeres egység felé vezető utat is ez egyengeti. Ennek segítségével alakítjuk ki ugyanis az ismeretértékelő lényfogalmat, az esse participatumot.

Ismereteinket vizsgálva ugyanis arra az eredményre jutunk, hogy nem mindegyiknek van valóságértéke, amelyet a transcendentalis valóságfogalom világosságában magunkévá tettünk, hanem csak annak, amelyet a tapasztalat segítségével azonosítottunk. A tapasztalat határait pedig az érzéki valóság vonja meg, ennek összes adatai viszont abban a sajátságban egyeznek meg, hogy létüknek végső okát nem bennük találjuk meg. Ezért ismereteink összegezésének végeredménye és határpontja (terminus syntheticus) a visszavezetett lényfogalom, a lét és lényegből összetett esse participatum. Tulajdonképeni és értelmünk természetes szintjének megfelelő valóságértéket tehát csak azok az ismeretek képviselnek, amelyek ez összegezés sajátos vonását magukon viselik, vagyis amelyek ebben positive és virtualiter et implicite actu bennfoglaltatnak. Ezért nevezzük ezt ismeretünk terminus syntheticus positivusának. Ez értékeli összes természetes ismeretünket föl egész a metafizika istenfogalmáig, amelyet legalább is szemléleti igazságának valamely alacsonyabb vonása szerint (positivo-negative) állít szemünk elé. Ha a transcendentalis létfogalom ismeretszerző ítéleteink állítmánya, értékelő tényezőjük pedig a tapasztalat, akkor a visszavezetett létfogalom értékelő ítéleteink alanya és egyszersmind azonosító tényezője is. S ha az előbbi a létfogalom különértékű alkalmazására figyelmeztet bennünket, akkor az utóbbi az analógiák anyagát szolgáltatja s ebbeli minőségében kísér el bennünket föl a legmagasabb mystikai összegezésig is. Ez a fogalom kezeskedik a thomizmus rendszeres egységéért és egyneműségéért — egészen sajátos értelemben — a természet, átvitt értelemben (materialiter) a természetfölötti világ területén. (Aqu. 108—115.)

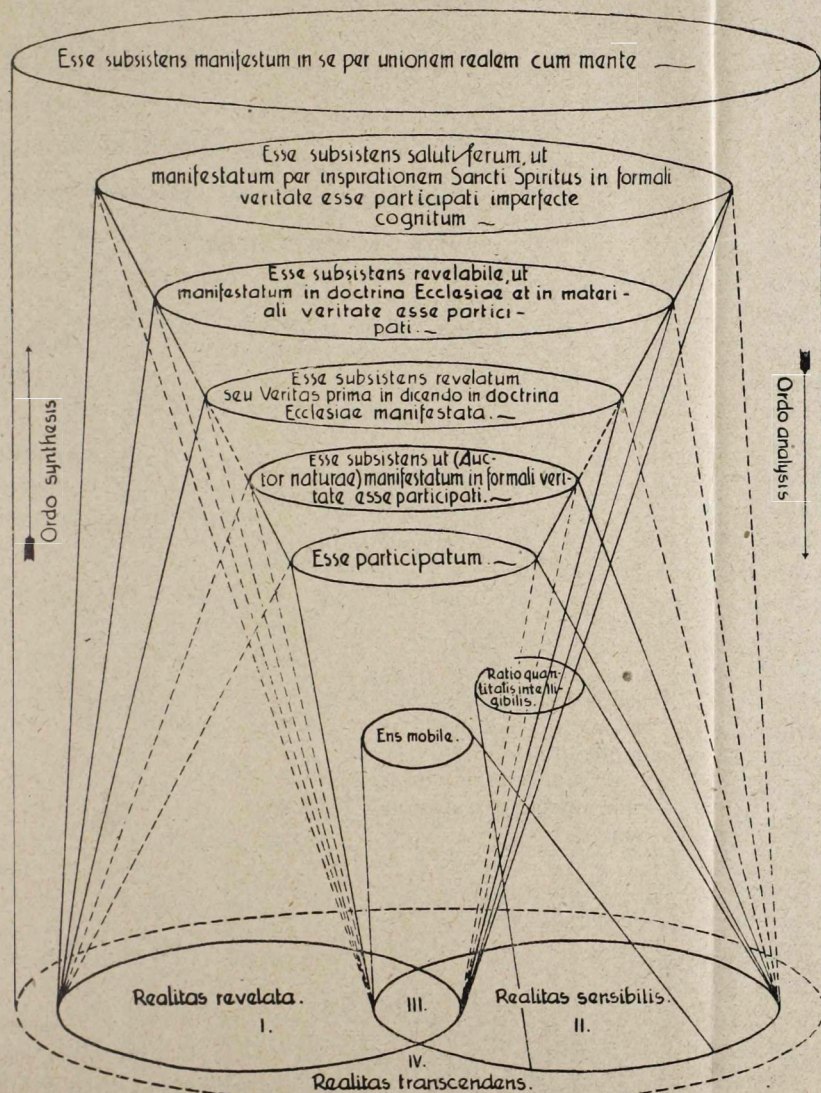
Úgy értekezésünk, mint pedig a táblák könnyebb megértése végett szükségesnek tartjuk néhány fogalom határozott körülírását.

1. Ismeretközvetítő eszközön vagy azonosító tényezőn (ratio cognoscendi) ama tárgyi fényt értjük, amely az igazságot tárja elénk; lumen seu notio vel motivum manifestans veritatem. Ha a dolgot

Tabula I.

Synopsis synthesis cognitionis humanae. ~

Visio beata.

Theologia mystica.

Theologia scholastica.

Fides.

Metaphysica.

Mathematica.

Philosophia naturalis.

Notae: 1. Numeri I—IV. designant objecta materialia, sive realia, sive possibilia cognitionis humanae. Ex his incipit ordo synthesis seu inventionis et ascendendo terminatur ad diversa subiecta seu rationes sciendi. (Aqu. 104.) Sub numero III. ponuntur ea, quae objecta materialia per accidens vocantur et possunt fieri formalia objecta sive fidei, sive scientiae.

2. Ellipses designant subiecta seu rationes syntheticas cognoscendi (Aqu. 124.), in quibus colliguntur et unificantur valores aeterni obiectorum materialium. Ex his exorditur ordo analysis seu iudicii et descendendo terminatur ad singula objecta materialia, quae per informationem ab his subiectis exortam formalia objecta nostrae cognitionis fiunt.

3. Lineae ab his ductae designant extensionem obiectorum materialium, quae per haec subiecta informantur atque per ea diiudicari possunt, seu virtualitatem vel extensionem valoris dictarum cognoscendi rationum. Linea non interruptae demonstrant, pro quibusnam obiectis hi subiectis tamquam *formalibus rationibus* uti licet, quorum scilicet speculativam veritatem demonstrare valeant. Haec virtualiter et actu implicite continentur in eis. Lineae vero interruptae monent pro respectivo territorio nonnisi *materialia rationes* cognoscendi per ea repraesentari posse proindeque de sola materiali et practica veritate horum obiectorum nos certiores reddi. Haec virtualiter et potent implicite in eis continentur.

4. In margine designantur scientiae vel habitus, quorum objecta per huiusmodi rationes cognoscendi determinantur.

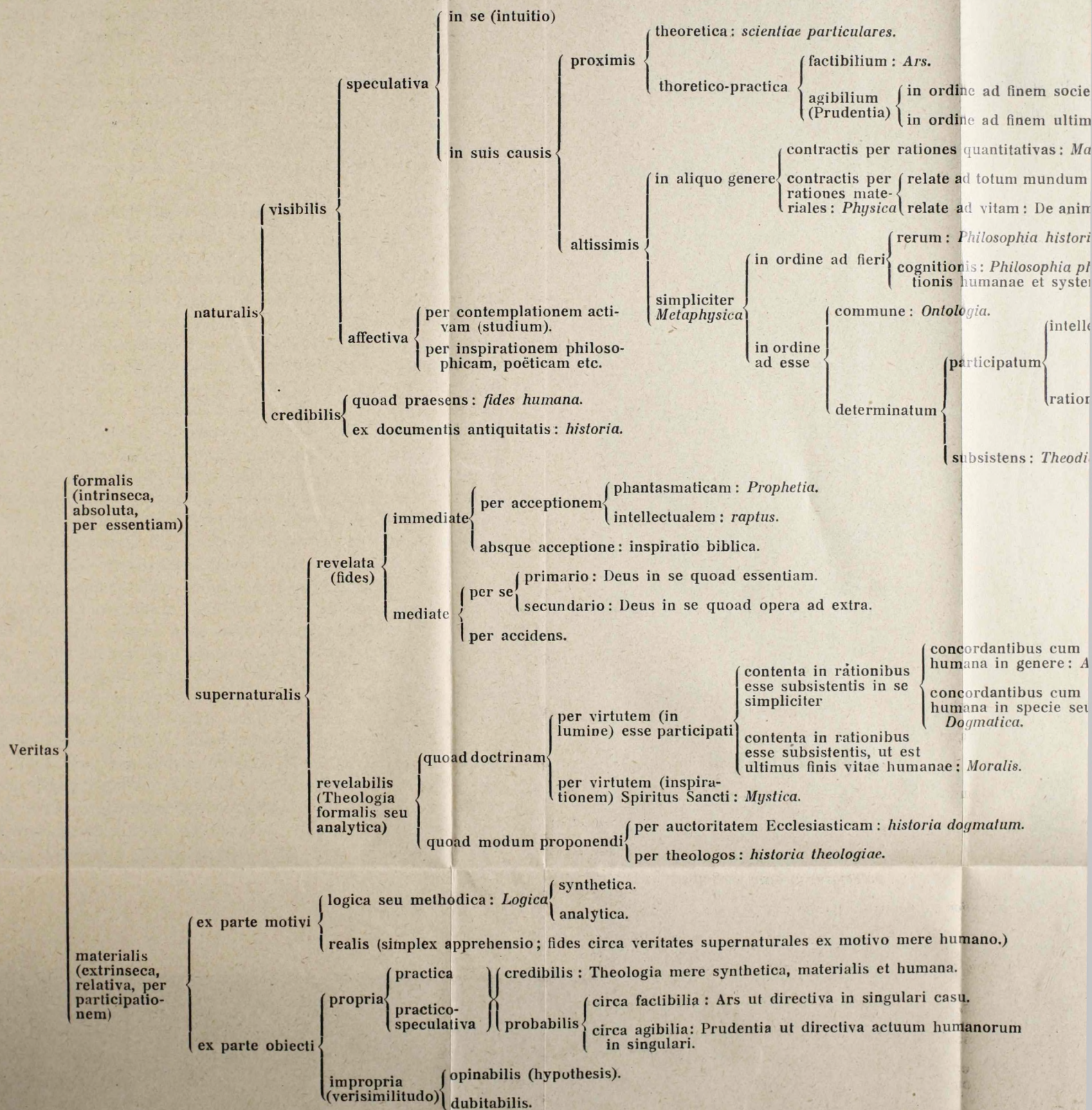
implicite
102—108
cendentia
teszi a t
azért ön
módszer
szeres e
alakítjuk
ticipatum

Isn
hogy ne
talis val
annak, a
talat hat
viszont a
nem ber
eredmén
lényfogal
képeni é
tehát cs
sajátos v
virtualite
ismeretü
természet
amelyet
vonása s
cendentia
tényezőjü
értékelő
S ha az
bennünke
ebbeli mi
összegeze
egységéer
természet
területén.

Úgy
végett szí

1. I
cognosce
lumen se

implicit
102—108
cendent
teszi a
azért ő
módszer
szerez
alakítju
ticipatu

Is
hogy ne
talis va
annak,
talat ha
viszont
nem be
eredm
lényfog
képeni
tehát c
sajátos
virtuali
ismeret
termész
amelyel
vonása
cendent
tényező
értékel
S ha a
bennür
ebbeli
összege
egysége
termész
terület

U
végett
1.
cognos
lumen

önmagában tárja elének, akkor sajátos, formalis ratio cognoscendi a neve, ha azonban csak a környékező dolgok (milieu) valóságában, akkor átvitt, anyagi, materialis ratio cognoscendinek mondjuk. Az előbbi: lumen manifestans veritatem rei in se seu in suo esse, az utóbbi in suo ambiente. A környékező dolgokon pedig mindazokat értjük, amelyek a dologgal nem állanak reális oksági összefüggésben, hanem ennek vagy csak előzményét (a logikai formák Aqu. 53.), vagy pedig következményét képviselik (a használhatóság, utilitas, a gyakorlati igazságoknál), vagy végül előkészítenek ennek megértésére és elfogadására (mint a természetes igazságok a természetfölöttiekre Aqu. 66. s köv.).

A ratio formalis cognoscendi a dolog igazságát önmagában szemlélteti, ami sem azt nem követeli meg, hogy a legsajátosabb vonást állítsa szemünk elé, sem pedig, hogy a közeg részéről (ex parte medii) is közvetlenül és önmagában ismerjük meg azt. Elég, ha tárgyi szempontból (ex parte obiecti) és legalább is valamely alacsonyabb sajátság szerint ismerjük meg azt közvetlenül és saját, nem a környezet, léte szerint. A dolognak minden reális oksági összefüggése elég ahhoz, hogy szemléleti és sajátos igazságában tárja elének azt. Innen van ennek kétféle felosztása: a/ *ratio formalis positiva* est notio determinans rem in se secundum propriam veritatem; v. g. rationalitas hominem, Trinitas Deitatem; b/ *positivo-negativa*, quae determinat rem secundum quandam inferiorem rationem, indeterminatam relinquens propriam, quin eam tollat; sic animalitas hominem, rationes metaphysicæ essentiam divinam, quae non determinant eam ut est in se, sed in negationibus esse participati. Ide tartoznak a természetfölötti theologia összes fogalmazásai és következtetései is, amelyek annyiban pozitív eredmények, amennyiben a kinyilatkoztatás azonosítja azokat, amennyiben pedig a természet adataira támaszkodnak, negative szemléltetik a természetfölötti igazságot, azt mutatván meg inkább, hogy milyen nem, mint azt, hogy milyen.

Az átvitt értelmű ismeretközvetítő tényező, a ratio materialis szintén kétféle: tagadó és fosztó. Az első nem határozza meg a dologt önmagában, de meghatározhatatlanságát sem mondja ki, hanem egyszerűen határozatlanul hagyja, némi fényt vetve rá a környékező dolgok igazságtartalmából: non determinat (ponit) rem in se, nec tamen tollit eam, sed indeterminatam atque per aliam formalem rationem determinabilem relinquit. A második, a fosztó, a privatív, a dolog teljes meghatározhatatlanságát mondja ki; pl. ha a követ az élet fogalmával akarom szemléltetni: tollit rem secundum esse. A negatív tényező a dolog nemlehetetlenségét, elgondolhatóságát

mint fönnebb a transcendentalis létfogalomról mondtuk), a pozitív a dolog létét vagy lehetőségét, mint az esse participatumról állítottuk, a privatív végül lehetetlenségét szemlélteti.

2. Ezek után már könnyű a második tábla alapfogalmainak a meghatározását is megadni: *a/ Veritas formalis est confirmatio inter intellectum et rem secundum suum esse.* Ez az értekezésünkben említett szemléleti igazság; *b/ Veritas materialis est conformitas inter intellectum et ambiens rei.* Ez a gyakorlati igazság.

3. Mivel az igazság az ítéletben jelen meg, ebben pedig két elem, az alany és állítmány egységét mondjuk ki vagy tagadjuk, azért az alanyfogalom, amelyben az állítmányt szemléljük, mindig ismeretközvetítő szerepet játszik. Az alany pedig kétféleképpen ölelheti fel az állítmányt s közvetítheti ennek ismeretét: *a/* tisztán logikai kiterjedésében, *b/* tartalmi elemeiben. Az első esetben igazi alany szerepe van, amennyiben mint a különböző állítmányok által meghatározható, üres fogalmi valóság érvényesül (Aqu. 55. s. köv.): (azért alany, mivel más határozottság beléje kapcsolható s mint annak hordozója új határozottságot tár értelmünk elé. Ez összekötő ítéleteink (iudicium syntheticum) alanyfogalma, amennyiben pedig egész ismeretkör jön tekintetbe, az összegezés rendjének tudásalánya, a subiectum mint universale logicum. Ez azonos a ratio materialis cognoscendivel, a tapasztalattól, tanuságtól stb. várva az ismeret tulajdonképeni értékelését. Az ilyen alanyfogalom negative és potentia virtualiter vel implicite öleli fel a különböző állítmányokat. A második esetben az állítmányt nem kell az alannal összekapcsolni, hanem ennek tartalmi széttagolása után a kettő összetartozása nyilvánvalóvá válik. Az alany úgy a bekapcsolást, mint pedig az egység szemléltetését közvetíti. Ebben az esetben tehát egész sajátos ismeretközvetítő és azonosító szerepe van: ratio formalis cognoscendi. Az egyes állítmányok positive és actu implicite et virtualiter foglaltatnak benne. Ez szétboncoló vagy visszavezető ítéleteink alánya, a tudományoknál pedig az értékelő ismeretek tudásalánya. Így a transcendentalis létfogalom a metaphysikának mint önálló, összegező tudománynak subiectuma, a visszavezetett létfogalom, az esse participatum pedig ugyanannak mint vezető és összes ismereteinket értékelő ismeretkörnek a tudásalánya. Így van ez minden tudománynál. Ezért adtuk a thomismusnak kétféle meghatározását és a két rendnek megfelelő kettős tudásalányát, egyiket az összegezés, a másikat az értékelés rendje számára.

A TÖRTÉNELEM-, JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁNAK FELOLVASÁSAIBÓL.

A magyar-horvát unió felbomlása.

Bajza József r. tag 1924 nov. 21-én bemutatott székfoglaló értekezésének kivonata.

A felolvasó megköszönvén az Akadémianak a kitüntetést, melyben ez r. taggá való választásával részesítette, áttér tanulmányára melyet négy részre oszt fel.

Az első rész Horvátország elszakadásával foglalkozik. A horvát sabor 1918 október 29-én egyhangú határozattal kimondta, hogy Horvát-Szlavon- és Dalmát-országok, valamint Fiume e naptól kezdve Ausztriával és Magyarországgal szemben teljesen független államot képeznek. Ez az új állam hajlandóságát jelenti ki, hogy belépjen a délszlávok egész ethnographiai területét magában foglalandó Szlovén, Horvát és Szerb államba. E megalakulandó délszláv állam kormányformájáról és alkotmányáról a közös konstituante fog dönteni előre megállapított és minden majorizációt kizáró qualificált többséggel. A horvát sabor elismeri a Nemzeti Tanács legfőbb hatalmát.

A satori határozatok jogforrásul a népek önrendelkezési jogát jelölik meg. A szerző épen ezért az országos határozatokat a magyar közjog szempontjából nem veszi bírálat alá. Nem mellőzheti azonban a horvát közjog szempontjából való kritikát, miután mind az országos határozatok fogalmazásából, mind az elhangzott satori beszédekből, mind a későbbi fejleményekből az derül ki, hogy a horvát sabor a népek önrendelkezési jogát nem látta a horvát közjoggal ellentétben állónak.

Mindenekelőtt kétséges az, hogy a horvát sabornak volt-e joga önrendelkezési alapon a horvát nemzet nevében ilyen határozatokhozni. Az 1913-ban megválasztott sabor egészen más viszonyok közt kapta mandátumát. Többsége egész az utolsó hetekig támogatta a magyar-horvát kiegyezés alapján kormányzó Mihalovich-kormányt. A sabor mandátuma különben is lejáróban volt és a választói jog kiterjesztésével elvesztette létjogosultságát. A sabor több tagja tüntető távolmaradásával fejezte ki azt, hogy az országos határozatokkal

nem azonosítja magát. Ha talán a politikai helyzet indokolta volna is azt, hogy a sabor usurpálja a horvát nemzet önrendelkezési jogát, határozatait akár referendummal, akár új választással szentesíttetnie kellett volna, ami azonban nem történt meg.

A horvát sabor döntött Dalmácia és Fiume sorsáról is, holott ezek a saborban képviselve nem voltak. Itt a horvát közjog volt a jogforrás, de a sabor ezzel is visszaélést követett el, hiszen ez biztosította Dalmáciának és Fiuménak azt a jogot, hogy közjogi helyzetükben beleegyezésük nélkül változás ne történhessék. Muraközről a sabor nem beszél, eszerint Muraköz délszláv birtoklása a sabor szerint csak hatalmi tény.

A népek önrendelkezési jogával a legsúlyosabb visszaélést a sabor azzal követte el, mikor elismerte a Nemzeti Tanács «legfőbb hatalmát». A Nemzeti Tanács egy saját maga által magát kinevezett testület volt, melyben a horvátok kisebbségben voltak, elnöke is a szlovén Korošec volt és a horvát sabor a nemzet megkérdése nélkül erre a testületre ruházta a legfőbb hatalmat.

A legfőbb hatalom alatt a Nemzeti Tanács kezdetől fogva teljes szuverenitást értett, holott a sabor és a horvát publicisztika csak az uralkodó jogait vélte reá átruházottaknak. A Nemzeti Tanács azonban ezzel semmit sem törődve teljes önkénnyel intézte tovább a horvát nemzet sorsát. Legfőbb gondja a délszláv egység mielőbbi megteremtése volt. Úgy viselkedett, mintha ezt a kérdést egyedül volna hivatva megoldani, holott az országos határozatok nem mondanak le az egyesülés ratifikálásának jogáról és bizonyos cautelákat állapítanak meg az egység mineműségére és a konstituante döntésére nézve.

A Nemzeti Tanács elnöke, Korošec, az antant oldalán működött Délszláv Komité elnöke Trumbić és a szerb kormány elnöke Pašić, nov. 9-én aláírták az ú. n. genfi declarációt, mely a délszláv egységnek olyan formáját konstruálta meg, amely megfelelt volna a sabori határozatok szellemének. E megegyezésből azonban semmi sem lett, miután Pašić pár nap múlva azzal az indokolással, hogy kormánya nem helyesli a declarációt, egyszerűen érvénytelennek nyilvánította.

A Nemzeti Tanácsban időközben a szerb Pribičević Svetozar ragadta magához a hatalmat. Pribičević a Zágrábot már megszállva tartó szerb csapatok és a megszervezett csöcselék segítségével terrorizálta a horvát fővárost. November 24-én kétnapi heves vita után a Nemzeti Tanács választmányával kimondatta az egyesülést Szerbiával. A határozatot törvénytelennek minősítő Radićot kizárták a Nemzeti Tanácsból.

A Nemzeti Tanács választmánya egy 28 tagú bizottságot küldött ki Belgrádba a szerb faktorokkal való tárgyalásra. E bizottságnak hosszabb utasítást adott, mely ugyan nem felelt meg a sabori határozatoknak, de bizonyos fokig még megvédte volna a horvát jogokat. Szerbia azonban egyáltalán nem volt hajlandó tárgyalni a feltételekről, mire a bizottság beleegyezésével december 1-én proklamáltatott a Szerbek, Horvátok és Szlovének királyságának megalakulása. A horvát jogokból semmi sem maradt meg, csak a horvát autonóm kormány ideiglenes fenntartása egyre fogyó hatáskörrel és tekintéllyel. A bizottság még a Nemzeti Tanács választmányának sem mert beszámolni küldetéséről, hanem azzal az indokolással, hogy az egyesüléssel a Nemzeti Tanács befejezte szerepét, Pribičević december 3-án egyszerűen feloszlatta. Pavelić, a Nemzeti Tanács horvát alelnöke, a Starčević-párt ülésén őszintén megvallotta, hogy a bizottság kényszerhelyzetben volt. Csak a között választhatott, hogy elfogadja az egyesülést úgy, ahogy Belgrád akarja, vagy megalkothat egy négy megyényi horvát köztársaságot. Ilyen kényszerhelyzetben hozott határozat sárba taposása a horvát nemzet önrendelkezési jogának.

A délszláv állam végleges formájáról a délszláv konstituante döntött, meghozván az 1921 június 28-án megszavazott vidovdáni (Szt. Vid-napi) alkotmányt. Ha a konstituante feladatát a népek önrendelkezési jogának és a sabori határozatoknak megfelelőleg hozta volna meg, minden eddigi sérelem reparálva volna. A konstituante azonban kezdettől fogva alá volt vetve a szerb királyi hatalomnak, úgy hogy a kormányformáról nem dönthetett szabadon. Az alkotmányt 419 képviselő közül 223 szavazta meg, de ez a jelentéktelen többség is szégyenletes adásvétellel és terrorral verődött össze. A sabori határozatban megállapított kvalificált többség, — mely alatt a délszláv közjogászok általában $\frac{2}{3}$ többséget értenek, — elve kijátszatott. Kijátszatott a minden majorizációt kizáró többség elve is, ami alatt az értendő, hogy az alkotmányt el kellett volna fogadnia mind a szerb, mind a horvát, mind a szlovén képviselők többségének. Ehelyett az történt, hogy a konstituantén abszolút többségben levő szerbek egyszerűen majorizálták a horvátokat és a szlovéneket. A 91 horvát képviselő közül csak 11, a 40 szlovén képviselő közül csak 12 szavazta meg az alkotmányt. A vidovdáni alkotmány a horvátokat teljesen kiszolgáltatta a szerb hegemoniának.

A horvát mandátumok többségével a konstituantén Radić rendelkezett. Radić pártja 1920 december 8-án kimondta, hogy a konstituantén nem vesz részt, mert ez nem szuverén alkotmányozó tes-

tület és a meghozandó alkotmányt a horvát nemzetre nézve eleve érvénytelennek nyilvánította. Radić ismételten megváltoztatta taktikáját Belgráddal szemben, de a vidovdáni alkotmányt sohasem ismerte el,¹ ellene bel- és külföldön felvette a harcot. Hogy a horvát nemzet helyeselte e magatartását, igazolja az, hogy mind 1923-ban, mind 1925-ben jóformán az összes horvát mandátumokat neki juttatta. A népek önrendelkezési joga szerint tehát a vidovdáni alkotmány a horvátokra nézve semmis. Miután pedig a szerbek túlnyomó része a centralizmus, a szlovének és a muzulmánok az autonómia, a horvátok a federáció mellett vannak, alig képzelhető el ez alkotmány revíziója. És ezzel ott vagyunk az okt. 29-i politika teljes összeomlásánál.

Feltűnő vonása a sabiori határozatoknak a teljes hallgatás a királyról. A határozatok szelleme kétségtelenül tagadása a legitimizmusnak, de ami nyomot hoznak, az részben összeegyeztethető a király jogaival, részben a Nemzeti Tanács és a konstituante sérelmes magatartása folytán immár október 29-i alapon is érvényét veszítette. A királykérdést az országos határozatok azért nem bolygatták, mert a Nemzeti Tanács nem mert nyíltan szembefordulni a horvát nemzet hagyományos királyhűségével, továbbá mert még nem voltak egészen tisztában a világpolitikai helyzettel és végül mert így egyeztek meg a Zágrábban lévő cs. és kir. haderők parancsnokaival. Trumbić is azt üzenté, hogy ne kössék le magukat egészen Belgrádnak. Radić három nyilatkozatából megállapítható, hogy ő, bár köztársasági alapon áll, addig míg a horvát sabor nem detronizál, nem tartja a horvát királykérdést elintézettnak. Ezek szerint a horvát *pragmatica sanctio* mérvadó horvát felfogás szerint érvényben van, tehát II. Ottó király Horvátországnak is királya.

A tanulmány további részei a magyar-horvát unió felbomlásának okaival foglalkoznak. A második rész az aktuális világpolitikai helyzetet tárgyalja, melynek következtében az elszakadásnak 1918 október végén meg kellett történnie. A kettős Monarchia helyzete bel- és külpolitikailag reménytelen volt. Az október eleje óta nyílt elszakadási törekvések ellen sem Bécs, sem Budapest nem lépett fel, ami meghunyászkodásra bírta azokat a horvát politikusokat is, akik egyébként nem értettek egyet az elszakadó politikával. Hogy azonban komoly kísérlet sem történt abban az irányban, hogy a horvát nemzet ne tapossa sárba ezerháromszáz év megszentelt

¹ A szerb-horvát viszonyban 1925 március 27-én beállott fordulatot a szerző felolvasása idején még nem vehette figyelembe. Egyébiránt ez a fordulat nagyon problematikus értékű.

hagyományait, melyek őt mindig a nyugati kultúrához fűzték, az a horvát politikusok erkölcsi gyöngeségének szomorú jele. Az október 29-i politikáért felelős horvát tényezők csak elmarasztaló ítéletet várhatnak a történelem színe előtt.

A tanulmány harmadik része a háború alatti délszláv fejlődéssel foglalkozik, mely fejlődés folytán az unió felbomlásának egy a Monarchiára nézve veszteséggel befejeződő háború végén szükségképpen be kellett következnie. A háború kitörésekor Szerbia hadi céljai között nem szerepejt a délszlávok egyesítése. Eltekintve két taktikai fogásból keletkezett deklarációtól a szerb alkotmányos tényezők csak Szerbia összeomlása után közeledtek a délszláv ideológiához, de a nagyszerb recidívák mindvégig gyakoriak voltak. A délszláv ideológia elismerését a Monarchia délszláv emigránsai vívták ki. Ezek első jelentkezése 1914 decemberéből való, amikor mint Horvát Választmány tiltakoztak Tiszának a horvát ezredek hősiességét magasztaló nyilatkozata ellen. Az emigránsok mozgalmuk számára anyagi és erkölcsi alapot az amerikai délszlávok megszervezésével teremtettek. Ezek az amerikai mozgalmak tetőpontjukat a Pittsburgban 1916 november 29-én és 30-án megtartott délszláv kongresszussal érték el, mely a Délszláv Választmányt elismerte a Monarchia délszlávjai jogos képviselőjének.

A Délszláv Választmány Londonban alakult meg és megalakulásáról elnöke, dr. Trumbić Antal, volt spalatói polgármester és reichsrati képviselő, 1915 május 6-án értesítette a nagyhatalmakat. Trumbić-céljaul vallja Szerbia, Montenegro és a Monarchia délszláv részeinek egyesítését egy államban. A Választmány megalakulásának közvetlen oka a londoni szerződés volt, melyben az antant-nagyhatalmak Olaszországnak a Monarchia délszláv részein igen jelentékeny területeket biztosítottak. A londoni szerződés önálló Horvátországot kontemplál ugyan, de éppen azok a nagy területi engedmények, melyet az olaszok kiváltak és melyek a horvát önállóság ára lettek volna, az emigráció horvát irányzatára (Supilo) halálos csapást mértek.

Trumbićék a londoni szerződés revízióját akarták kivívni. Első lépésük ez irányban az volt, hogy valamilyen formában szeretnék volna magukat az antanttal elismertetni. Az antant ugyan a Trumbićék által megszervezett délszláv légiókat szívesen küldte a tűzvonalba, de obligót vállalni a délszláv egységért vonakodott. Először a francia szabadkőműveseket sikerült megnyerniök, aminek igen nagy jelentősége volt a szabadkőművesség nagy befolyásánál fogva a nyugati államokban. Majd az 1916 augusztus 11-i nagy lon-

doni cseh-délszláv meeting dokumentálta a szerb kormány előtt Trumbićék jó összeköttetéseit bizonyos angol körökkel. Az orosz cárizmus bukása gyengítette Szerbia helyzetét az antanton belül, míg az Egyesült Államok hadba lépése és a Monarchia délszláv konvulziói erősítették Trumbićék helyzetét. Szerbia, mely eddig elég ellenségesen viselkedett az emigrációval szemben, e körülmények hatása alatt szánta rá magát arra, hogy rendezze viszonyát a Délszláv Választmányhoz. Így jött létre 1917 július 20-án a korfui deklaráció, melyben Pašić és Trumbić kijelentik, hogy céljuk ugyanaz: az összes délszlávok egyesítése a Karagyorgyevicsek alatt. A korfui deklarációt ugyan az antant nem ismerte el, de a szerb-délszláv front egységének manifesztálása igen nagy hatással volt a további délszláv fejlődésre. Olaszország ezentúl nem gyanúsíthatta Trumbićékat azzal, hogy a Monarchia szolgálatában állanak és végleg elejtette az önálló Horvátország gondolatát.

1918 január 8-án Wilson, január 9-én Lloyd George nyilatkoztak a Monarchia fenntartása mellett. A korfui deklarációt aláírt Pašić erre valamennyi szerb követet utasította, hogy csak Bosznia birtokát forszírozzák, ami, mint Korfu megtagadása, igen felháborította Trumbićékat. Támasztékot most Olaszországban találtak, mert ez perhorreszkálta a Habsburg-Monarchia fennmaradását. Így jött létre a megegyezés Trumbić és Torre között és 1918 áprilisában a Monarchia elnyomott népeinek kongresszusa Rómában. Olaszország a londoni szerződésről ugyan nem mondott le, de elismerte a nemzeti elvet a délszláv-olasz határkérdések rendezésének alapjául. Az 1918 július 25-én Londoban tartott nagy délszláv gyűlésen Balfour külügyi államtitkár is elismerte a délszláv egyesülés jogosságát.

Csehszlovákiát az antant szövetséges hadviselő államnak nyilvánította. Trumbić arra törekedett, hogy ugyanez történjék a Monarchia délszlávjaival is. Az antant elhatározását a szerb kormány magatartásától tette függővé. Pašić állhatatosan vonakodott Trumbić kívánságát teljesíteni. Emiatt 1918 szeptemberében Párizsban a két államférfi között súlyos és a francia kormánynak is tudtára jutott összeütközés támadt. Hiábavaló volt Trumbić minden mesterkedése, Pašić elszánt magatartása megakadályozta az elismerést és a Monarchia összeomlása után Trumbić kénytelen volt meghajolni a diadalmas Pašić előtt.

Hogy azonban a délszláv egység létrejöhessen, ahhoz Pašić és Trumbić működése magában véve nem volt elég. Szükséges volt ehhez, hogy a háború alatt a Monarchia délszlávjai is ily irányban orientálódjanak. Ez a Monarchia kétfalkezes délszláv politikája folytán be is következett.

A háború kitörésekor Horvátországban a monarchia-hű hangulat igen erős volt. A Monarchia vezetőkörei azonban nem érezték meg, hogy itt az alkalmas időpont arra, hogy a délszláv kérdés a Monarchia szempontjából kedvező módon tiszta horvát alapon megoldassék. Ehelyett tovább is uralmon hagyták Skerlec gyámoltalan kormányát, mely arra a koalícióra támaszkodott, amely mindig a Monarchia aláaknázását tartotta feladatának és melynek alapítóiból és tagjaiból került ki a Délszláv Választmány vezérkara. A koalíció eleinte igen szerényen viselkedett, de arra nem volt rábírható, hogy a Délszláv Választmányt dezavualja. Pozícióját még Szmrecsányi súlyos leleplezései sem ingatták meg.

A Monarchia vezető köreinek e könnyelmű magatartása eredményezte azt, hogy 1917 tavaszán olyan erjedés indult meg a délszláv részeken, melyek Trumbícek törekvéseit nagy mértékben elősegítette. Az első lépés volt az osztrák parlament Délszláv Klubjának 1917 május 30-i deklarációja, mely követelte a Monarchia délszlávjainak egy államban való egyesítését a Habsburgok uralma alatt. A látszólagos loyaltás csak az udvari körök és egyes habsburg-hű délszláv pártok megnyerését célozta. A deklarációhoz azonnal csatlakozott a horvát Starčević-párt és nyomában a Monarchia délszláv sajtójában olyan propaganda indult meg, mely lépten-nyomon elárulta az emigrációval való együttműködést, amire a felolvasó 1917 tavasza óta folyton felhívta a magyar sajtóban (Uj Nemzedék, Magyar Hírlap) a figyelmet, de eredmény nélkül.

Tisza bukásakor lett volna az utolsó alkalom Horvátország megmentésére a hatalomnak B. Rauch Pál bánsága alatt horvát nemzeti elemek kezébe juttatásával. Ehelyett Mihalovich Antal lett a horvát bán és a kormány teljesen átadatott a horvát-szerb koalíciónak. A Monarchia tehát azokra bízta délvidékei érdekeinek védelmét, akik rég áruláson törték fejüket. Ennek közvetlen következménye az volt, hogy a délszláv mozgalom pár hónap alatt megtette az utat a bécsi deklarációtól a korfui deklarációig. 1918 január 31-én Korošec, a Délszláv Klub elnöke, már jegyzéket intéz a brest-litowski békekonferenciához, melyben az osztrák-magyar delegációtól elvitatja a jogot, hogy a délszlávok nevében is békét köthessen és bejelenti, hogy az egész délszlávság egy államban akar egyesülni.

A sabor ellenzéki pártjainak, — a jogpárt kivételével, — 1918 március 2. és 3-i zágrábi konferenciája már teljesen recipiálja a korfui deklarációt. A koalíció ugyan látszólag távol tartotta magát ezektől a mozgalmaktól, de titkos együttműködéséről az árulókkal a felolvasó és mások egyre-másra írták leleplező cikkeiket.

A magyar kormány tagjai közül Windischgraetz érezte a délszláv helyzet veszedelmes voltát és ismételten próbálkozott rendezésével, de eredmény nélkül. Wekerle sokáig egyáltalán nem törődött a délszláv kérdéssel. 1918 elején hónapokig Boszniának a magyar koronához corpus separatumnként való csatolásáról tárgyalgatott. A horvátországi állapotok veszedelmes voltára 1918 augusztusában maga a király hívta fel figyelmét. Erre következett Tisza szerencsétlen sarajevói útja, mely a helyzetet elmérgesítette, Wekerle meg a koalíció egyes tagjaival kezdett tárgyalni a kiegyezés revíziójáról és igen meg volt elégedve a képviselők mérsékelt magatartásával. Utólag ezek bevallották, hogy csak időnyerés céljából tárgyaltak. E tárgyalások alapján Unkelhäuser horvát minisztert designálta a magyar kormány horvát bánnak, aki öt nap múlva (október 10) már jelenthette, hogy a koalíció visszautasította. Windischgraetz radikális intézkedéseket sürgetett, de a döntés elhalasztatott. Erre Mihailovich egyszerűen megszakította az összeköttetést a magyar kormánnyal. A jogpárt utolsó kétségbeesett kísérlete Horvátország megmentéséért eredménytelen maradt, az áruló bán nem mozdított el.

A horvát helyzet október végén tehát az volt, hogy a közhatalom az árulók kezében volt és a Monarchia számos olyan lépést tett, mely arra vallott, hogy bizonyos faktorok nem helytelenítik az elszakadást. A korfui deklaráció mint kész megoldás ott volt és ámbár a horvát sabor október 29-i határozatai jogforrásul el nem ismerték és ámbár érvénytelensége a népek önrendelkezési joga alapján kétségtelen volt, azok a férfiak, kik ezekben a napokban kezükbe vették nemzetük vezetését politikusnak tartották a korfui deklarációt tevékenységük alapjául elfogadni.

A Mihailovich-kormány kinevezése és a korfui deklaráció eldöntötték a Monarchia délszlávjainak a sorsát. 1917 nyara óta bizonyos volt, hogy veszteség esetén a magyar-horvát unió felbomlása szükségképen elkövetkezik.

Az értekezés negyedik része a magyar-horvát unió felbomlásának az okaival foglalkozik, melyek vesztes háború és e háború alatti délszláv fejlődés nélkül is Horvátország elszakadásához vezettek volna. A szerző megállapítja, hogy Magyarországon senki sem keresett alapos tájékozódást a horvát kérdésben. A Monarchia komplikált szervezete miatt a közjogi kérdések kerültek mindenütt a politikai gondolkozás homlokterébe. A magyar közvélemény a horvát kérdést az 1868-i kiegyezés kérdésével azonosította, holott a horvát kérdés lényege másban keresendő és ez a kiegyezés még az unió eszméjét sem meríti ki.

A szerző áttérve az 1868-i kiegyezés történetére, megállapítja hogy a fehér lap legendája nem fedi a valóságot. A horvát sabor 1861-ben meghozta és az uralkodó szentesítette az ezévi XLII. törvénycikket, mely az 1848-as események folytán Magyarország és Horvátország között minden közjogi kapcsolatot megszüntnek nyilvánítt, kivéve a király személyének, a koronának és a koronázási aktusnak egységét. A sabor mindazonáltal hajlandónak nyilatkozott Magyarországgal szorosabb kapcsolatba lépni, de ennek előfeltétele az, hogy Magyarország ismerje el Horvátország teljes függetlenségét és ismerje el horvát területnek Horvát-Szlavon-Dalmát országokon kívül Fiumét és a Muraközt is. Ehhez a törvényhez, mind az 1861-i, mind az 1865-i sabor törhetetlenül ragaszkodott. Ennek következtében a koronázás és az osztrák-magyar kiegyezés Horvátország nélkül hajtatott végre, holott reá is vonatkozott. Az 1868-i kiegyezés e befejezett tények után egy oktrojált választási rend alapján összeült sabor által szavaztatott meg, még pedig az ellenzék kivonulása után és a részletes tárgyalás mellőzésével. A kiegyezést meghozó unionista párt 1871-ben kisebbségbe került.

A Hohenwart-kísérlet bukása után a kiegyezést el nem ismerő nemzeti párt látva a dualizmus megerősödését, lényegtelen revízióval elismerte az 1868-i törvényt. Ez az elismerés nem történt mentális reservatio nélkül. Az örökös összeütközések a kiegyezés magyarázata körül, a tényleges és vélt kiegyezési sérelmek, egyes bánok erőszakos és korrupt uralma a horvát közvéleményt állandó izgalomban tartották. Azzal, hogy a magyar kormányok az unió eszméjét azonosították a súlyos születési hibákban szenvedő kiegyezéssel azt ugyan elérték, hogy minden horvát párt programja alkalmazkodott e kiegyezéshez, de ennek az lett a következménye, hogy a rossz kiegyezési törvény helyett a pártok meggyűlöltek magát az uniót.

A horvát kérdés lényegét azonban nem a kiegyezéshez való viszony képezte. A horvát lélek mélyén 1835 óta két eszme élethalál harca folyt: a horvát és a délszláv eszmé. A horvát eszme hívei a történetileg kialakult horvát ethnikum fenmaradását óhajtották, a délszláv eszme hívei a délszláv nemzetek egyesítésével egy új nemzeti ethnikumot akartak teremteni. A horvát eszme győzelme a nyugati kultúrához fűző tradíciók megerősödését jelenti, a délszláv eszmé a nyugati kötelek meglazulását és a keleti kultúrában élő szerb fajtestvérekhez való közeledést. Az első konzervatív eszme, a második forradalmi, de éppen ezért a liberalizmus fénykorában a haladás gondolatával azonosított. Az illyrizmus politikai és tudo-

mányos összeomlását kibirta a délszláv eszme. A szerbek is terjesztették a horvátok között a délszláv eszmét, mert ezzel a horvátság későbbi elszerbesítését vélik előkészíteni. Nem semmisítette meg az a belső ellentmondás sem, hogy a délszláv eszme csak úgy valósulhat meg, ha a horváton kívül a többi délszláv népek is magukévá teszik, ami nem történt meg. A szlovén csak szlovén, a szerb csak szerb akart maradni. Így a horvátság jugoszlávizmusa csak arra volt alkalmas, hogy a délszláv politikai egység megteremtésével a horvát nemzetet a pánszerbizmussal telített szerbségnek szolgál-tassák ki.

A Monarchia és a Magyar Birodalom szempontjából a horvát eszme centripetalis, a délszláv eszme centrifugális gondolat, az első lényegénél fogva államépítő, a másik állambontó eszme. A magyar politika azonban erről nem vett tudomást.

Az illyrizmus fellépésekor a horvát eszme hívei unionisták, a délszláv eszme hívei az unió ellenségei voltak. E természetes állapot akkor változott meg, mikor Bécs ellenünk az illyrekkel szövetekezett. Ez a szövetség az 1848-as katasztrófához vezetett. A hatvanas években aztán az illyr eszmék letéteményese, a nemzeti párt, nem is volt többé a maga egészében Bécs szolgálatára kapható. A kiegyezés idején az unionisták vették át a kormányt, a nemzeti párt ellenzékbe szorult, ami megfelelt a magyar és horvát érdekeknek. A horvát eszme híveinek egy csoportja Starčević vezérlete alatt ellenzékben maradt, mert nem ismerte el a kiegyezést. Az unionista párt bukásával a nemzeti párt került uralomra, tehát olyan párt, mely lényegénél fogva az unió ellensége volt. Vele szemben ellenzékben volt Starčević jogpártja, mely lényegénél fogva az unió barátja volt. Khuen-Héderváry alatt a természetellenes állapot még fokozódott azzal, hogy a nemzeti párton belül egyre nagyobb szerepet kezdtek játszani a szerbek. Ezek végcélja Nagy-Szerbia volt és Nagy-Szerbiának útjában állott a horvát autonómia. Ennélfogva kaphatók voltak a horvát jogok csorbitására, amivel elhittették Budapesttel, hogy a rebellis horvátokkal szemben ők a magyar állameszme oszlopai.

Khuen-Héderváry uralma lejáratta a nemzeti pártot mint az ő korrupst és erőszakos rendszerének eszközét. Pár évvel távozása után Massaryk tanítványai az ú. n. horvát-szerb koalíció, megbuktatták a nemzeti pártot (1906), mely többé nem volt feltámasztható. A koalíció jugoszlávizmusa hasonlíthatatlan türelmetlenebb volt a nemzeti párti öreg urakénál. És bár a koalíció első kormánya rövid életű volt s ezután hosszas küzdelmeket kellett kiállani, a szerb vezetés

alá fogott koalíció a kiegyezés elismerésével 1913-ban visszakerült a hatalom birtokába. Ezzel az unió leghevesebb ellenségei kezébe ment át az állami hatalom Horvátországban.

A délszláv eszme egyre hatalmasodó terjedése ellen a jogpárt úgy próbálkozott védekezni, hogy Bécs barátságát kereste. Így elkezdett a trializmus eszméje, mely azonban Magyarország ellenzése folytán nem vezethetett sikerre. Ez a sikertelenség a párt bomlását eredményezte. A jogpárt egy része kiábrándulva a horvát eszméből a koalícióhoz csatlakozott, más része visszatért a régi Starčevićianus negálási politikához és a Monarchia ellen gyűlölettel telve el a háború alatt a délszláv eszme bűvkörébe került, míg a harmadik rész Budapesthez való közeledéssel próbálta megmenteni a horvát eszmét. B. Rauch Pál bán koncepciója volt a kiegyezés revíziójával egy táborban egyesíteni a horvát eszme unionista és jogpárti híveit, de a revízióról a Szent György-téren nem akartak tudni. Az utolsó horvát válság alkalmával, melyet magyar kormány oldott meg (1917), Rauch, a jogpárt és a jogpárti talajból kinőtt Radić István közös erővel próbálták megszerezni a hatalmat, de hiába. Uralomra a Monarchia elszánt ellenségei, a horvát-szerb koalíció került és ki lettek neki szolgáltatva a Monarchia igazi hívei.

Annak a ténynek fel nem ismerése, hogy Horvátországot a szent koronának csak a horvát eszme győzelme biztosíthatja, halálra ítélte a magyar-horvát uniót már a világháború előtt. A nemzetiségi kérdések megoldása mindig igen nehéz kérdés, de a megoldások ezernyi módja vezethet célhoz nemzetek, államok és időpontok szerint. Csak egy olyan mód van, mely sohasem vezethet sikerre és ez a nemzeti kérdés lényegének fel nem ismerése. A horvát kérdés esetében ehhez a módszerhez fordult Magyarország és ezért kellett 1918-ban mindkét nemzet pótolhatatlan kárára szükségképpen bekövetkeznie az unió felbomlásának.

Gondolatok az agrár-szocializmusról.

Kivonat gr. Mailáth József r. tagnak 1925. évi május 15-én tartott előadásából.

Mikor a Bodroghözön a Várkonyi-féle, az Alföldön pedig a Mezőfy-féle agrár-szocializmus kiütött, akkor ezzel a kérdéssel gyakorlatilag és elméletileg sokat foglalkoztam; az erről szóló tanulmányaim magyar, német, francia és angol nyelven jelentek meg. Ebben a tanulmányomban a szerzett gyakorlati tapasztalataimmal szentesítettnek találtam Werner Sombartnak amaz elméletét, hogy: ha a szocializmus egy agrárállamban üti fel a fejét, ott az mindig kommunizmussá, anarchizmussá fejlődik ki. Sombart legújabb művében,¹ ahol az agrár-szocializmusról és földosztásról beszél, erre vonatkozólag a következőket mondja:

Die kommunistische Wirtschaft entspricht in ihrem Gesamtaufbau am ehesten den Anforderungen des Egalitätsprinzips, sofern sie die einzig mögliche Form ist, in der allen ein gleicher Anteil am gesellschaftlichen Vermögen bei gleichzeitiger Aufrechterhaltung des Grossbetriebes gewährt werden kann. Denn die grossbetriebliche Gestaltung des Wirtschaftsprozesses schliesst die andere zunächstliegende Möglichkeit der Gleichheit im Besitze aus: die gleichmässige Aufteilung des vorhandenen Vermögens.

Die populäre Vorstellung vom Sozialismus haftet noch heute an diesem Akte des «Teilens». Und überall dort, wo die Betriebsverhältnisse es gestatten, ist das «Teilen» in der Tat das Ideal der aufgewühlten Massen. So in allen ausgesprochenen Agrarrevolutionen und in den Programmen rein agrarischer Parteien seit Whitstanleys Zeiten bis heute. In Ungarn: s. z. B. Josef Graf Mailáth, Studien über die Landarbeiterfrage in Ungarn (1905) 188 ff., Borghesia (1908 253 f.; in Rumänien, in den russischen Randstaaten, in Irland usw. (S. 259—260.)

Hogy tehát ennek a kommunisztikus-anarchisztikus «földosztás»-nak nálunk elejét vehessük, már 1899-ben sürgettem: 1. a községeknek legelővel való ellátását; 2. a községi szegényebb lakosok részére kisebb belhelyek és kertek megszerzésének megkönnyítését; 3. kisbérletek és felesföldek kiadását; 4. nagyobb uradalmakból kihasítandó bérleteket vagy eladásokat.

1918. szeptember havában a Katholikus Népszövetség szociális kurzusán «A magyar birtokpolitika irányai a háború után» címen tartottam felolvasást, melyet kétizben akkor ismételtem a Ludovika-Akadémia tisztképző tanfolyamán.

¹ Der proletarische Sozialismus (Marxismus). 10. Auflage. 1924.

1920-ban a mezőgazdasági munkáskérdést tárgyaltam az ipari munkáskérdéssel szemben és «A magyarországi birtokpolitikai reform előzményei» című füzetemben közöltem gróf Tisza István akkori miniszterelnökkel a birtokpolitikáról folytatott levelezésemet.

Hosszabb időn át folytatott tanulmányaimból és az ezalatt gyűjtött tapasztalataimból — melyeket különben dióhéjban már az 1901. évi bártfai előadásomban elmondottam —, a következő konkluziókat vonhatom le: ha államférfiaink és hatóságaink, valamint polgárságunk — nem is szólva a magasabb és vagyonosabb intelligenciáról — többet és komolyabban foglalkoztak volna a néppel és a szociális kérdéssel, ma nem állnánk olyan rosszul, mint ahogyan állunk. Ha a középosztályról 1901-ben Kassán, ha a birtokreformról 1902-ben a szegedi gazdakongresszuson mondott szavaimat a kormányzat megszívellte és annak csak egy kis részét effektuálta volna sohasem lett volna alkalma Buza Barnának az ő lehetetlen rombolási tervait szőnyegre hozni. De nem következhetett volna el a birtokreformnak oly kezelése sem, mely agrárállamunk hitelét a külföld előtt teljesen lerontotta, sőt még mindig is rontja.

A helytelen földbirtokreformmal tulajdonképpen az agrárszocializmust élesztjük, mely már végleg letűnni látszott és mely még a Buza Barna-féle törvényjavaslat alkalmából sem tett annyi kárt, mint ez alatt a néhány év alatt, amióta a birtokpolitikával a gyakorlatban kísérleteztünk. Igaz, hogy a forradalmi idők intézményeit még nem likvidáltuk, mert ezt megtenni eddig még nem lehetett. Igaz az is, hogy a mostani nemzetgyűlés még kevésbé képviseli a nemzet akaratát, mint a régi parlament.

A bizonytalanság megöl mindent; a mezőgazdaság ugyanis inkább ki van téve az elemek szeszélyének, mint az ipar és kereskedelem. Ha tehát most a kedvező viszonyok kihasználása hitel hiányában lehetetlenné lesz téve: a mezőgazdaság előbb-utóbb menthetetlenül tönkremegy; már pedig az egész világon, még az iparállamban is, áll Bismarcknak az a helyes mondása: «Hat der Bauer Geld, so hat es die ganze Welt.»

Nem mulaszthatom el, hogy ezen alkalomból is azon aggodalmamnak ne adjak kifejezést, hogy mindezek a birtokpolitikai mozgalmak, amelyek a földhétséget most ismét napirendre hozzák, fokozott mérvben jelentkeznek. Pedig kilátás volt arra, hogy a kisemberek békességesen és nyugalommal fogják a kérdéseket a tulajdonosokkal megoldani, minden külső, vagyis hatósági beavatkozás nélkül. Olyan szép rendben indult meg ez a mozgalom, mely a legjobb reményekkel kecsegtetett. Ez most egyszerre megváltozott

Még ott is, ahol már házhelyek ki lettek osztva, mindig többen és többen jelentkeznek, sőt követelnek. A népet a falun ismét láz fogta meg. Elégge ismerem ezt a népet az 1897-iki és 1898-iki agrárszocializmus idejéből, de az 1918. és 1919. évek izgalmai alatt is figyeltem; akkor fogja meg ezt a népet ilyen láz, ha azonnal nem teljesíthető ígéretekkel biztatják. Az agrárszocializmus mozgalma tehát ismét felemeli fejét és «régi barátainak» támogatást és irányítást ajánl minden lépésüknél, mely a tervbevett célnak, vagyis amaz elvnek, hogy «azé legyen a föld, aki megmunkálja» megvalósítását siettetni tudja.

Most tehát a földéhséget ismét mesterségesen táplálják. Pedig a birtokpolitikai reform tulajdonképen nem sikerült. Megelégedést akart teremteni és elkeseredést, irigységet támasztott. Nem volt előkészítve, pedig a földbirtokreformot ügyszólván 50—60 éve folyton emlegetik. Végrehajtását tervszerűtlenül, a politikai viszonyok, a pártok nyomása alatt és a pillanatnyi szükséghez képest fogana-tosítják.

Ismételten hangsúlyoztam éveken át szóval és írásban, hogy a birtokpolitikánál nemcsak a technikai rész nehéz, hanem főkép a pénzügyi megoldás; és a pénzügyi megoldás lehetetlensége miatt feneklik meg tulajdonképen az egész. Sem annak, akitől földet igényelnek, sem pedig annak, aki a földet igényli, befektetésre, okszerű gazdálkodásra nincs pénze, de nincs hitele sem. Az egyes intézetektől, amelyek parcellázással foglalkoznak, azt hallom, hogy a földeket visszaadják, részint tökehiány miatt, részint pedig azért, mert nincs kedvük befektetéseket tenni, ami más szóval azt jelenti, hogy nincs bizalom az államhatalom pénzügyi gazdálkodásában.

Ha ez még tovább is így fog tartani, Csonkamagyarország, ez az agrárállam, teljesen tönkremegy. A külföldnek nincs semmi bizalma közgazdasági fellendülésünkben, épen a helytelen birtokpolitika miatt. Mindig is balul ütött ki, ha a birtokrendezést politikai alku tárgyává tették.

Nagy éberség, nyugalom, határozottság és átgondolt intézkedés szükséges, hogy ebből ismét baj ne származhasson.

Csak békés viszonyok között és lassú tempóban fejlesztve, lehet áldásthozó egy nemzet birtokmegosztásának átalakítása, míg gyorsan, pázasan keresztülvive — mint már számos példából láttuk a saját testünkön is —, sajnos — csak anarchiára vezethet. Az időelőtti kísérletek mindenütt csak keserű gyümölcsöket hoztak. A birtokpolitikát most hevenyében, a mind erősebben dúló pártharcok közepette nem lehet elintézni; azt csak normális időben lehet megkez-

deni, békés években folytatni és évek hosszú sora kell hozzá, hogy alaposan és jól meg lehessen oldani.

A magyar birtokmegosztás — kivált a Dunán túl — kétségen kívül hibás volt; a kivándorlás vérvesztése figyelmessé kellett hogy tegyen minden államférfit az átgondolt, tervszerű reformokra. A 19. század végét és a 20. század elejét azonban csak parlamenti szónoklatokkal töltöttük el, a szociális érdekek helyes mérlegelésétől pedig elzárkóztunk. Az agrár munkabérvizonyok, baleset-, betegségbiztosítás, a falu egészségügyi viszonyai, társadalmi élete ismeretlen maradt, holott Méline híres könyve: «Vissza a faluba», kiáltó szó volt. De mi tért engedtünk a demagógiának anélkül, hogy a falu sebét csak némileg is gyógyítottuk volna. Napjainknak épen ez az egyik legszomorúbb jelensége, hogy a világháború befejezése óta a különböző államok a földosztás megváltoztatása céljából olyan intézkedéseket tesznek, melyek mellékcélokat szolgálnak. Az utód-államok mint fegyvert használják, hogy általa a nekik nem tetsző nemzetiségeket gazdaságilag gyengítsék. Nemesak náluk, de nálunk is — úgy látszik — nem a termelés a fődolog, hanem a demagógia szempontjai. Ebből kifolyólag a legtöbb országban szembeötlik egy nem kívánatos jelenség, t. i. az az ellentét, mely a város és a falu között már megszűnni látszott; ez újra felelevenedett. Pedig a város és a falu között az egyensúlyt helyre kell állítani, különben egyik félnek sem fog hasznára válni. Semmi sem veszedelmesebb, mint az egyoldalú városi politika, különösen egy agrárállamban. Újabban a német Bodenreformerek fokozottabb mérvben a városi lakosságra vannak tekintettel, pedig az egészséges regenerációt a falu adja a városnak.

A falu bajainak, elhanyagolásának képeit a legfinomabb elemzés sem tudja teljesen, hűen lefesteni.

A falusi nyomorúságnak *nyitott sebei* vannak; látni *kell* őket. Meg kell látnia a kormányzatnak s rajta voltam, hogy maga a nemzet is meglássa azt a maga valóságában.¹

Mert a nép, a falu, a vidék élete a nemzet élete. A falusi nép a nemzet gyökere. Mit érünk, ha a nemzet fájának koronája messze és gyönyörűségeken virít, ragyog, de gyökeréből pusztul az életet adó erő, pusztul a nemzetet fenntartó és meg-megújító ősi élet-képesség!

Minden nemzet féltékenyen őrzi a maga parasztjait, tehát a népet.

¹ L. Mailáth József gróf: Város és falu. Szatmárnémeti, 1911.

Franciaországban is *Thiers* így nyilatkozott:

— Amíg parasztjai lesznek Franciaországnak, háború vagy forradalom megtörhetik, de le nem törhetik.

A hatalmas Németországnak szemefénye — a paraszt. És szinte visszadöbben a gondolatra, hogy parasztjai satnyulnak, pusztulnak.

Bismarck figyelmeztette nemzetét, hogy védje és oltalmazza a parasztot. Mert ha a paraszt, ez az ősi gyökér elpusztul: új parasztosztályt a nemzet összes kincseivel sem lehet teremteni.

Bülöw német kancellár, mikor féltékenykedést vesz észre a föld védelmét illetőleg a mercantil irányzatban, így nyilatkozik egyik beszédében:

— Mikor a földet védjük, mi nem a nagybirtokosoknak kedvezünk. A parasztságot védjük. A parasztság megerősítését a kormány a legelőkelőbb feladatának tartsa. A parasztság a monarchikus államok legszilárdabb alapja. Amíg egy német paraszt szereti a földet és megáll a rögn, tisztességesen megélhet: addig a szociáldemokrácia nem veti meg uralmát a Keleti-tenger és Alpesek közt.

Igy a hatalmas nemzetek leghatalmasabb képviselői, államférfiai.

Hát akkor mekkora remediumra, mekkora segítségre, figyelemre, gondoskodásra méltó *a magyar falu, a magyar nép a mi kétségbeeséjűn* kozmopolita irányba tévelygő országunkban, megoszló társadalmunkban.

A városok a nemzet szellemi és anyagi kultúrájának vezérei, gócpontjai, hordozói. A haladó városok mentől inkább gyarapodnak, annál nagyobb lökést, sarkantyúzást kaphatnak törtetésükben, de épen a megfeszített energiának természete, hogy ernyedni kezd. A paloták, a városi kényelem és fényűzés karjaiban, az izgatás ezer és ezer alkalmi közt a város értelmisége, intelligenciája elpuhul egyrészt és úgy fizikai, mint szellemi tekintetben az ellenhatásokra elgyengül, erőtlenné lesznek a következő nemzedékek. A városok mozgalmassága a gyors kicserélést is kiváltja, melynek következményeként jelentkeznek a faji sajátságok, a nemzeti egyéniség vonásainak elmosódásai, sőt elváltozásai.

Ezen jelenségek ellensúlyozására, a nemzettársadalom gyors hullámvetéseiben, az energiának lázas felhasználásában nincs más remedium, mint az a bizonyos állandóság, nyugalmasabb fejlődés, a földhöz, a röghöz, a tűzhelyhez való rágaszkodás, mely a falusi népek, a nemzet gyökerének jellegzetes sajátsága. Falun mindenki mintegy megcsendesedik. Megbékül. A természet szinte jobbá teszi. Istenhez emeli, vallásához téríti. Ettől a behatástól még a legfásul-

tabb szív sem tud szabadulni. Van ebben a jelenségben valami erő, amely összetartásra, egységre emeli a nemzetet. Falut és várost egyaránt.

Itt az ideje, hogy *városban és faluban az intenzívebb* munkára, tevékenységre térjünk vissza; hogy mi a város és falu érdekeit egyaránt a nemzet érdekének, sőt egységes nemzeti létünk feltételének ismerjük; hogy a városok is szívleljék meg Bismarcknak intését: a városi politikának a legnagyobb titka: a józan, okos takarékos-sággal párosult fokozatos haladás; hogy megadjuk a falunak legalább életfeltételeit! Megadjuk? Visszaadjuk csak, amivel a városokat táplálta, erősítette. Visszaadják a népet, melyet magukhoz szívtak és mellyel ma már boldogulni nem bírnak. Megadjuk legalább az élet első feltételeit: az egészségügy lelkiismeretes fejlesztését, a jó-nevelő és nem betüevő népiskolákat, a lelkiismeretes közigazgatást; ha a falunak atyát, apostolt nevelünk a papokban és tanítókbán; ha a jegyzői kar lelkiismeretét és tudását harmóniába hozzuk, ha felfogjuk és megtestesítjük a szövetkezeti eszmét: *akkor megérjük a szép, a régőhajtott következményt.*

Vissza a városokban a nemzeti eszmékhez és ezeken keresztül Széchenyi hagyományaihoz: Csak az a nemzet független szellemben és erőben, *természetes haladásában*, amely erős és hatalmas anyagiakban.

Vissza a faluban a röghöz, az ősi, a nemzet életéhez és fajtermészetéhez tartozó foglalkozáshoz; megifjodva, átszűrődve, eltelve a kor egészséges, kipróbált, előrehaladott vívmányaival...

Akkor Magyarországon alakul ki az igazi, a benső élettársadalommal eltelt szociális magyar nemzeti társadalom.

Az elmondottak után Magyarország összes intelligens közönségéhez azt a kérelmet intézem: foglalkozzék mennél behatóbban a szociális kérdéssel, hogy egyrészt megismerje, mi a lényege és másrészt, hogy annak hiányos és ferde ismeretéből származó félreértések kártékony hatásait kikerülje. Hiszen a nemzetek életében láthattunk példákat, miszerint az egyes társadalmi osztályok elzárkózottsága vagy tudatlansága mindig ártalmára volt a köznek. Ezt tudjuk a görögök és a rómaiak történelméből és ezt láthatjuk ma a világháborút átélte Európa összes államaiban. Hogy nálunk a bolsevizmus alatt a polgári osztály, az ú. n. bourgeoisie oly gyáván viselkedett; hogy a szociáldemokraták a helyzetet nem a haza, de még a maguk javára sem használták fel és hogy az uralmat a kommunistáknak engedték át: mindez csak azért történhetett meg, mert a közvélemény nem tudta, mi is tulajdonképpen a szocializmus és milyen fattyúhajtásai is lehetnek. De éppen, mert a polgárság tudatlan volt, a veszélyt fel sem ismerhette; azt hitte, hogy jajgatással

mindent helyre lehet hozni. Nagyon jól tudjuk azonban azt, hogy minél műveletlenebb valaki, annál jobban fél az ismeretlentől. Hogy közülünk igen sokan és köztük — minden szerénytelenség nélkül mondom — magam is az ú. n. öszirózsás forradalom és a kommunizmus alatt megtartottuk lelki egyensúlyunkat, ez azért van, mert ismertük a kérdést, tudtuk, hogy ez a lehetetlen állapot nem tarthat sokáig. Igaza volt annak a kisteleki gazdának, aki — megkérdezvén őt a gyűjtőfogházban, hogy mit gondol, meddig fog tartani ez az állapot — azt felelte nekem: a feje tetején az ember nem tud sokáig megállni.

Végül gróf Széchenyi Istvánra, a legnagyobb magyarra hivatkozom, akit különben sűrűen idézünk, de intelmeit egyáltalán nem követjük, pedig ő nem volt *pártpolitikus*, aki a fórumot mulattatta vagy honfitársait elkeserítette volna beszédeivel, de *szociálpolitikus* volt a szónak legnemesebb értelmében, aki fájának hibáit és érényeit jól ismerte. A hibákat azonban nemcsak folyton ostorozni, hanem a jó tulajdonságokat értékelni is tudta! Az arisztokráciát felrázta tespedtségéből, kigúnyolta gyengéit és produktív munkásságra serkentette. Az elhagyatott parasztságot védelmébe vette, a kereskedelmet és ipart pedig támogatta, ahol csak lehetett. Ő nem volt egyoldalú merkantilista, sem egyoldalú agrárius, hanem a három termelési ág harmonikus együttműködésének megteremtője, buzgó istápolója.

Kövessük őt tehát, különösen most, amikor bizonyos aggasztó jelenség nemcsak a nemzetgazdásznak, hanem minden figyelmes szemlélőnek is fel fog tűnni és pedig a terméketlen tevékenységnek ijesztő megszaporodása a gazdasági termelő tevékenységgel szemben.

Hogy tehát a hazai kultúra megmentése még sikerülhessen, a társadalom minden rétegét önzetlen szellennek kell áthatnia. Okuljunk a lefolyt 50 év szociális mozgalmainak tanulságain, tiszítsuk meg a kapitalizmust káros kinövéseitől és ne várjunk mindent csak az államtól! Végezze mindenki lelkiismeretes odaadással kötelességét, töltsé be legjobb tudása és akarata szerint a társadalomban elfoglalt helyét és legyen érzésünk és gondolkodásunk embertársaink iránt megértőbb, nemesebb!

Előérzetével írta annak idején a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István:

«Valamint egyesek, úgy népek is, saját maguknak legnagyobb ellenségei s rendszerint akkor ébrednek, csak akkor józanodnak saját legérdekesebb hasznukra, mikor körmükre ég az inség s midőn nem ritkán már késő.»

A MENNYISÉGTAN-, TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Az $n + 1$ dimenziós euklidesi tér hiperfelületei.

Suták József r. t. 1924 október 17-én tartott előadása.

1. Vektorelméleti alapfogalmak és tételek.

A reális számoknak meghatározott sorrendben vett $x^1, x^2, \dots, x^{n+1}$ halmazát ezután x^ν -vel jelöljük. Minden x^ν -höz mellérendelünk egy elemet, melyet *pontnak* — s a hozzátartozó x^ν számhalmazt pedig a pont *koordinátáinak* nevezzük.

Ha x_1^ν és x_2^ν pontok távolságának négyzetét $\sum (x_2^\nu - x_1^\nu)^2$ -nel definiáljuk, akkor x^ν számhalmazt a hozzátartozó pont *derékszögű koordinátáinak* mondjuk.

Két $P_2(x_2^\nu)$ és $P_1(x_1^\nu)$ pont $P_2 - P_1$ különbségét P_1 -től P_2 -ig terjedő *vektornak*, $x_2^\nu - x_1^\nu$ jellemzőit pedig a *vektor koordinátáinak* nevezzük.

Két vektort *egyenlőnek* mondunk, ha koordinátái egyenlők.

Definíciónk alapján tehát, ha $\bar{v}$ egy tetszőleges vektor, akkor minden pontban van egy vele egyenlő vektor. Az ily módon definiált pontok és vektorok halmazát *Euklides-féle $n + 1$ dimenziós térnek* nevezzük.

Ha P_0 pont koordinátái $x_0^\nu = 0$, P_i -é pedig $x_i^i = 1$, $x_i^k = 0$, $i \neq k$, akkor $P_i - P_0 = \bar{e}_i$ vektorokat *elemi vektoroknak* — a $(P_0, \bar{e}_i)$ rendszert pedig *vonatkozási rendszernek* nevezzük.

Minden $\bar{a}$ vektor az elemi vektoroknak a^ν koordinátaival való kompozíciója, tehát

$$\bar{a} = a^\nu \bar{e}_\nu \dots\dots\dots 1,$$

hol a szummáció jelét elhagytuk, mely eljárást a következő általános szabályba foglaljuk: a *szummációt mindig ki kell tenni az egy és ugyanazon tagban kétszer fellépő indexekre s csakis ezekre.*

Ha két $\bar{a}_1$ és $\bar{a}_2$ vektor skaláris szorzatát $|\bar{a}_1| \cdot |\bar{a}_2| \cos(\bar{a}_1, \bar{a}_2)$ szorzattal definiáljuk és $\bar{a}_1 \cdot \bar{a}_2$ -vel jelöljük, akkor $|\bar{a}_1| \cdot |\bar{a}_2|$, mit

$\bar{a}_i^2$ -nel jelölünk, nem más, mint a vektort definiáló két pont távolságának négyzete. Továbbá

$$\bar{e}_i \cdot \bar{e}_k = \varepsilon_{ik} = \begin{cases} 1 & i = k \\ 0 & i \neq k. \end{cases}$$

A skaláris szorzatra érvényes lévén a szorzás disztributív törvénye, azért

$$\begin{aligned} \bar{a} \cdot \bar{e}_\nu &= a^\nu, \\ \bar{a}_1 \cdot \bar{a}_2 &= a_1^i a_2^k \varepsilon_{ik} = a_1^i a_2^i. \end{aligned}$$

Az $\bar{a}_i$ ($i = 1, \dots, r$) vektorokat függetleneknek mondjuk, ha az $\|a_i^\nu\|$ matrix r -od rangú.

Az $\bar{e}_i$ elemi vektorok függetlenek.

Az $n + 1$ dimenziós térben $n + 1$ -nél több független vektor nincs.

Az $\bar{a}_1, \bar{a}_2, \dots, \bar{a}_n$ n független vektor vektoriális szorzata alatt értjük az

$$\bar{a}_1 \times \bar{a}_2 \times \dots \times \bar{a}_n = \begin{vmatrix} a_1^1 & \dots & a_1^{n+1} \\ \vdots & & \vdots \\ a_n^1 & \dots & a_n^{n+1} \\ \bar{e}_1 & \dots & \bar{e}_{n+1} \end{vmatrix} = \bar{a}$$

vektort, amiből evidens, hogy $\bar{a} \cdot \bar{a}_i = 0$, $\bar{e}_1 \times \bar{e}_2 \times \dots \times \bar{e}_n = \bar{e}_{n+1}$.

Hasonlóképen állapíthatók meg «a felületelmélet fundamentális tételei» című cikkem 2. §-ának megfelelő tételek is.¹

2. A hiperfelületek fundamentális egyenletei.

Ha C a tér egy fix, P pedig egy tetszőleges pontja s a $P - C$ vektor koordinátáit x^ν -vel jelöljük, akkor $P - C = x^\nu \bar{e}_\nu$, tehát

$$P = C + x^\nu \bar{e}_\nu.$$

Ha $x^\nu = x^\nu(u^1, \dots, u^n)$, akkor P is függvénye $u^1, \dots, u^n$ -nek, mit röviden:

$$P = P(u^1, \dots, u^n) \dots \dots \dots \text{I.}$$

egyenlettel jelölünk. Evvel az egyenlettel definiált ponthalmazt *hiperfelületnek* nevezzük.

Feltételezzük, hogy P a változóknak tetszőlegesen differenciálható függvénye. A differenciálhányadosokat az idéztem cikkemben alkalmazott szimbolumokkal jelöljük, így pl. P_{ik} jelenti

¹ Szent István Ak. Ér. V. 1920 p. 173.

P -nek u^i és u^k szerinti második differenciálhányadosát. Az indexszel ellátott függvényeket pedig még zárójelbe is tesszük. Így pl., ha L_{ik} függvénye u^r -eknek, akkor $(L_{ik})_r$ alatt értjük L_{ik} -nak u^r szerinti differenciálhányadosát.

$$A \quad dP = P_i du^i \dots\dots\dots II.$$

egyenlettel definiált vektort a hiperfelület elemi vektorának, abszolút értékét pedig ivelemének nevezzük.

Az idézett cikkemben alkalmazott

$$P_i \cdot P_k = a_{ik}, |a_{ik}| = a; \sqrt{\frac{1}{a}} (P_1 \times \dots \times P_n) = \bar{\nu}, P_{ik} \cdot \bar{\nu} = A_{ik}, |A_{ik}| = A \quad 1.$$

jelöléseken kívül bevezetem még a következőket:

$$P_i = a_{ik} P^k, P^i = a^{ki} P_k, \dots\dots\dots 2.$$

hol a_{ik} s így a^{ik} is az indexekben szimmetrikusak és $a^{ir} a_{kr}$ értéke 1 vagy nulla aszerint, amint $i = k$ vagy $i \neq k$. Megjegyzem itt, hogy ily P^i vektorokat először *Hessenberg* alkalmaz. (Math. Ann. Bd. 78. 1917—18. p. 193.)

$$P_{ik} \cdot P_l = \alpha_{ik,l} \dots\dots\dots 3.$$

$$a^{lr} \alpha_{ik,r} = \alpha_{ik}^l, \alpha_{rl} \alpha_{ik}^r = \alpha_{ik,l} \dots\dots\dots 4.$$

$$a^{lr} \alpha_{kr}^i = \alpha_{ik}^{il}, \alpha_{rl} \alpha_{kr}^i = \alpha_{kl}^i \dots\dots\dots 5.$$

Ennélfogva $a_{ik,l}$ és α_{ik}^l i, k indexekre nézve szimmetrikusok. Továbbá

$$P_i \cdot P^k = \epsilon_i^k, P^i \cdot P^k = a^{ik} \dots\dots\dots 6.$$

hol $\epsilon_i^k = 1$ vagy 0 aszerint, amint $i = k$, vagy $i \neq k$, következőleg:

$$P_{ik} \cdot P^l = \alpha_{ik}^l \dots\dots\dots 7.$$

alapján:

$$(P_l \cdot P^i)_k = \alpha_{ik}^i + (P^i)_k \cdot P_l = 0,$$

tehát

$$\left. \begin{aligned} (P^i)_k \cdot P_l &= -\alpha_{ik}^i, \\ (P^i)_k \cdot P^l &= -\alpha_{ik}^{il}. \end{aligned} \right\} \dots\dots 8.$$

A 1. első és a 6. második egyenlete alapján pedig:

$$\left. \begin{aligned} (a_{ik})_l &= \alpha_{il,k} + \alpha_{lk,i}, \\ (a^{ik})_l &= -\alpha_{il}^{ik} - \alpha_{lk}^{ki}, \end{aligned} \right\} \dots\dots 9.$$

A $\bar{\nu}$ vektorra nézve:

$$\left. \begin{aligned} \bar{\nu}^2 &= 1, \nu \nu_i = 0, \nu \cdot P_i = 0, \nu_k \cdot P_i = -A_{ik}, \nu \cdot P^i = 0, \\ \nu_k P^i &= -a^{ir} A_{rk} = -A_k^i, \\ \bar{\nu} \cdot (P^i)_k &= A_k^i. \end{aligned} \right\} \dots\dots 10.$$

Mivel általában a (P_i, ν) , illetőleg a (P^i, ν) rendszerekben foglalt vektorok egymástól függetlenek, azért bármely $\bar{p}$ vektor mindegyik rendszerben előállítható. Ha tehát

$$\bar{p} = p_i P^i + p \nu = p^i P_i + p \nu$$

akkor

$$p_i = \bar{p} \cdot P^i, \quad p^i = \bar{p} \cdot P_i, \quad p = \bar{p} \cdot \nu,$$

Ennélfogva:

$$P_{ik} = \alpha_{ik,l} P^l + A_{ik} \bar{\nu} = \alpha_{ik}^l P_l + A_{ik} \bar{\nu}. \quad \dots \dots \dots \text{III.}$$

$$\nu_i = -A_{ik} P^k = -A_i^k P_k \quad \dots \dots \dots \text{IV.}$$

$$(P^i)_k = -\alpha_{ik}^i P^l + A_k^i \bar{\nu} = -\alpha_k^i P_l + A_k^i \bar{\nu} \quad \dots \dots \text{V.}$$

Ezek III-ika a *Gauss*-, IV-ike pedig a *Weingarten*-féle egyenletek áttatánosításai. III. alapján

$$P_{ikr} = [(\alpha_{ik,l})_r - \alpha_{ik,s} A_{lr}^s - A_{ik} A_{rl}] P^l + [(A_{ik})_r + \alpha_{ik,s} A_r^s] \bar{\nu}. \quad \dots \dots \text{VI.}$$

3. Passzivitási feltételek.

Idéztam cikkem 4. §. alapján a III. passzivitási feltételei:

$$(P_{ikr} - P_{irk}). P_l = 0, \quad (P_{ikr} - P_{irk}). \nu = 0, \quad \dots \dots \text{VII.}$$

melyek az előbbi fejezet VI. egyenlete alapján a következő alakba írhatók:

$$(\alpha_{ik,l})_r - (\alpha_{ir,l})_k + \alpha_{ir,s} \alpha_{lk}^s - \alpha_{ik,s} \alpha_{lr}^s + A_{ir} A_{kl} - A_{ik} A_{rl} \dots \text{VIII.}$$

$$(A_{ik})_r - (A_{ir})_k + \alpha_{ik,s} A_r^s - \alpha_{ir,s} A_k^s \quad \dots \dots \dots \text{IX.}$$

A IV. alatt levő egyenletek új passzivitási feltételeket nem adnak.

A VIII. alatt levők a *Gauss*-, a IX. alatt levők pedig a *Brioschi*-féle passzivitási feltételek általánosításai.

4. Az alapegyenletek integrációja.

Ha adott $\alpha_{ik} = a_{ki}$, $A_{ik} = A_{ki}$ -re a passzivitási feltételek teljesülnek, akkor adott kezdőértékekhez P_i , $\bar{\nu}$ egyértelműleg meghatározhatók. Legyen egy ilyen megoldás P_i , ν , melyre *Bianchi* eljárását követve,¹ legyen

$$P_i \cdot P_k - a_{ik}, = \delta_{ik}, \quad P_i \cdot \bar{\nu} = \delta_i, \quad \bar{\nu}^2 - 1 = \delta,$$

¹ Vorlesungen ü. Differentialgeometrie. 1899. p. 613.

akkor a III. és IV. alapján:

$$\begin{aligned}(\delta_{ik})_l &= \alpha_{il}^r \delta_{rk} + \alpha_{kl}^r \delta_{ri} + A_{il} \delta_k + A_{kl} \delta_i, \\(\delta_i)_l &= \alpha_{il}^r \delta_r + A_{il} \delta - A_l^r \delta_{ir}, \\(\delta)_l &= -A_l^r \delta_r.\end{aligned}$$

Mely egyenletekből világos, hogy ha u^ν kezdő értékeihez tartozó kezdő vektorokat így választjuk meg, hogy δ_{ik} , δ_r , δ mindegyike nulla legyen, akkor minden u^ν mellett azok maradnak, tehát az ily módon meghatározott P_i -re nézve $P_{ik} = P_{ki}$ lévén egy quadraturával meghatározható oly $P(u^\nu)$ felület, melynek fundamentalis mennyiségei éppen az adott α_{ik} és A_{ik} -k. Az integráció a $(P_0, \bar{e}_i)$ vonatkozási rendszert nem érinti, tehát helyette bármily derékszögű vonatkozási rendszert választhatunk, mely az egykor adottba beilleszthető, mely tény a $P_{0i} \gamma_0$ kezdő vektorok orientációját invariánsul hagyja, tehát a felület abszolút, azaz orientációjától függetlenül meghatározható.

5. A felület organikus görbéi.

A felület valamely görbéjének ivét s -sel, u^ν -nek s szerinti differenciálhányadosait $\dot{u}^\nu$, $\ddot{u}^\nu$, ...-vel jelölve:

$$\left. \begin{aligned}P_{ss} &= (\ddot{u}^r + \alpha_{ik}^r \dot{u}^i \dot{u}^k) P_r + A_{ik} \dot{u}^i \dot{u}^k \bar{v}, \\ \bar{v}_s &= -A_i^r \dot{u}^i P_r.\end{aligned} \right\} \dots\dots\dots \text{X.}$$

P_s -nek normálmenti megváltozását normálgörbületi, érintősíkmenti megváltozását geodetikus megváltozásnak nevezve s rendre $\frac{1}{\rho_v} \bar{v}$ -, $\frac{1}{\rho_g} \bar{e}_g$ -vel jelölve, hol $\bar{e}_g$ a geodetikus megváltozás irányába eső egységvektor:

$$P_{ss} = \frac{1}{\rho_g} \bar{e}_g + \frac{1}{\rho_v} \bar{v} \dots\dots\dots 11.$$

A $P_{ss} \cdot \bar{v} = -P_s \cdot \bar{v}_s$ -re való tekintettel a X. második egyenletét a következő alakba írjuk:

$$\bar{v}_s = -\frac{1}{\rho_v} P_s + \left(\bar{v}_s + \frac{1}{\rho_v} P_s \right) \dots\dots\dots 12.$$

Ha valamely görbére P_s -nek geodetikus megváltozás a nulla, azaz $P_{ss} \cdot P^r = 0$ minden r -re, akkor a görbét *geodetikus görbének* nevezzük, tehát differenciálegyenletei:

$$\ddot{u}^r + \alpha_{ik}^r \dot{u}^i \dot{u}^k = 0 \quad (r = 1, \dots, n) \dots\dots\dots \text{XI.}$$

Ha pedig a görbére P_s normálmenti megváltozása nulla, azaz: $P_{ss} \cdot \bar{v} = 0$, akkor asszimptotikus görbének nevezzük, tehát differenciálegyenlete:

$$A_{ik} \dot{u}^i \dot{u}^k = 0 \quad \dots \quad \text{XII.}$$

Ha pedig görbénk mentén $\bar{v}$ eltolódása egybeesik P_s -sel, azaz: minden r -re $(\bar{v}_s + \frac{1}{\rho_v} P_s) \cdot P_r = 0$, akkor görbénket görbületi görbének nevezzük, tehát differenciál egyenletei:

$$\left(\frac{1}{\rho_v} a_{rk} - A_{rk} \right) \dot{u}^k = 0, \quad \dots \quad \text{XIII.}$$

mely csak oly ρ_v -kre állhat fenn, melyekre nézve

$$\left| \frac{1}{\rho_v} a_{ik} - A_{ik} \right| = 0, \quad \dots \quad 13.$$

melynek gyökeit $\frac{1}{\rho_{v_i}}$ -vel s a hozzájuk tartozó íveket s_i -vel jelölve, a

$$\frac{1}{\rho_{v_i}} P_{s_i} + \bar{v}_{s_i} = 0$$

egyenletből $\bar{v}_{s_i} \cdot P_{s_k} = v_{s_k} \cdot P_{s_i}$ alapján.¹

$$\left(\frac{1}{\rho_{v_i}} - \frac{1}{\rho_{v_k}} \right) P_{s_i} \cdot P_{s_k} = 0,$$

azaz: különböző gyökök esetében a görbületi vonalak egymásra merőlegesek.

Mivel az orthogonalitás következtében

$$P_s = (P_{s_i} \cdot P_s) P_{s_i}, \quad v_s \cdot P_{s_i} = P_s \cdot \bar{v}_{s_i} = -\frac{P_{s_i} \cdot P_s}{\rho_{v_i}},$$

azért

$$P_s \cdot v_s = (P_{s_i} P_s) (v_{s_i} \cdot P_s)$$

nem más, mint az Euler-féle tétel általánosítása. . . . . 14.

Ha a $v_s + \frac{1}{\rho_v} P_s$ vektorral egyirányú egységvektort $\bar{e}_\tau$ -nak, abszolút értékét pedig, melyet geodetikus torsiónak nevezzünk és $\frac{1}{\tau_g}$ -vel jelöljük, akkor

$$\bar{v}_s = -\frac{1}{\rho_v} P_s + \frac{1}{\tau_g} \bar{e}_\tau.$$

¹ Szent István Akad. Ért. V. 1920 p. 177. II. egyenlet.

Egy s ívű görbében metsző n felület normálisait $\bar{v}_i$ -vel jelölve, az i -edik felületre nézve:

$$\bar{v}_{is} = -\frac{1}{\rho_{v_i}} P_s + \frac{1}{\tau_{g_i}} \bar{e}_{\tau_i}.$$

Ha tehát a felületek konstans szög alatt hajlanak egymáshoz, azaz: $\bar{v}_{is} \cdot \bar{v}_k + \bar{v}_i \cdot \bar{v}_{ks} = 0$, vagy

$$\frac{1}{\tau_{g_i}} \bar{e}_{\tau_i} \cdot \bar{v}_k + \frac{1}{\tau_{g_k}} \bar{e}_{\tau_k} \cdot \bar{v}_i = 0$$

akkor, ha $\bar{e}_{\tau_i} \cdot \bar{v}_k$ egyike sem nulla, ami $n + 1 = 3$ -ra mindig teljesül, a metszési görbe minden felületen geodetikus görbe, ha az egyiken az. Ez a Bonnet-féle tétel kiterjesztése s általánosítása.

6. A paraméterek transzformációja.

Ha az u^ν paraméterek helyett v^ν -ket vezetünk be és u^ν -nek v^i szerint vett differenciálhányadosát u_i^ν -vel, v^ν -nek u^i szerintijét meg v_i^ν -vel jelöljük, akkor

$$du^i = u_k^i dv^k, \quad dv^i = v_k^i du^k, \quad v_k^i u_i^l = \begin{matrix} 1 & l=k \\ 0 & l \neq k \end{matrix} \dots \text{XIV.}$$

Mivel dP elemi felületi vektor definíciója értelmében a koordinátarendszertől független, azaz:

$$dP = P_i du^i = {}'P_i dv^i,$$

ha az új parameterekre vonatkozólag ugyanolyan szabály szerint képzett mennyiségeket ugyanolyan módon, de balról felül tett vonással jelöljük, azért

$${}'P_i = u_i^k P_k, \quad P_i = v_i^k {}'P_k \dots \text{XV.}$$

A (du^ν) – s minden más a XIV. – szerint transformálódó rendszert *kontravariáns*- a (P_i) s minden más a XV. szerint transzformálódó rendszert pedig *kovariáns*nak nevezzük. A későbbi harmónia kedvéért a (P_i) -rendszert ezután $(\bar{p}_i)$ -vel jelöljük.

A XV. alapján

$${}'\bar{p}_i \cdot {}'\bar{p}_k = {}'u_{ik} = u_i^r u_k^s a_{rs} \dots \text{15.}$$

Miért is az (a_{rs}) -rendszert *másodrendű kovariáns*nak nevezzük.

A szimmetria kedvéért bevezetjük még a következő jelölést

$$du_i = a_{ik} du^k, \dots \text{16.}$$

hol du_i -k általában nem totális differenciálék.

Különös tekintettel a XIV. harmadik egyenletére, úgyiszlóván evidens, hogy

$$'du_i = 'a_{ik} 'du^k = u_i^k du_k \dots \dots \dots 17.$$

tehát a (du_i) -rendszer kovariáns.

$$'P_i = u_i^k P_k = 'a_{il} 'P^l = u_i^s u_{rs}^l 'P^l$$

honnan a XIV. harmadik egyenlete alapján

$$P_k = u_l^s a_{ks} 'P^l,$$

tehát

$$P^i = u_k^i 'P^k, 'P^i = v_k^i P^k \dots \dots \dots 18.$$

ennélfogva (P^i) kontravariáns s ezután $(\bar{p}^i)$ -vel jelöljük s így

$$'p^i \cdot \bar{p}^k = 'a^{ik} = v_r^i v_s^k a^{rs},$$

azaz (a^{ik}) másodrendű kontravariáns.

Bármily vektor legyen is $\bar{q}$, evidens a következő formula:

$$(\bar{q} \cdot \bar{p}_i) \bar{p}^i = (\bar{q} \cdot \bar{p}_i) 'p^i \dots \dots \dots XVI.$$

hol a p_i és p^i sorrendje mindenütt fel is cserélhető.

Ha már most a

$$'P_{ik} = u_i^r u_k^s P_{rs} + u_{ik}^l P_l \dots \dots \dots 19.$$

egyenletet skalárisan megszorozzuk P^l -lél s aztán az így nyert egyenlet P_l -szeresét kivonjuk 19.-ből, akkor a XVI.-ra való különös tekintettel evidenssé válik, hogy

$$\bar{p}_{ik} = P_{ik} - a_{ik}^l \bar{p}_l \dots \dots \dots XVII.$$

másodrendű kovariáns.

Hasonlóképen, ha a

$$'(P^i)_k = u_k^s v_r^i (P^r)_s + u_k^s v_{is}^l P^l \dots \dots \dots 20.$$

egyenletet skalárisan megszorozzuk P_l -lél s az így nyert egyenlet P^l -szeresét kivonjuk 20.-ból, akkor különös tekintettel a XVI.-ra nyilvánvalóvá válik, hogy

$$\bar{p}_k^i = (P^i)_k + a_{ik}^l \bar{p}^l \dots \dots \dots XVIII.$$

vegyes invariáns, azaz:

$$'p_k^i = u_k^s v_r^i \bar{p}_s^r.$$

Ha pedig a 19 jobboldalát skalárisan megszorozzuk P^l -lél, a baloldalát meg P^l -nek 18-ban adott értékével, akkor u_{ik}^l -t, ha pedig az u -k és v -k szerepét felcseréljük, akkor v_{ik}^l -t nyerjük.

Legyen már most $\bar{p}_{k_1}^{i_1} \dots \bar{p}_{k_m}^{i_m}$ egy $m + \mu$ -edrendű vegyes invariáns

vektor, melyre nézve tehát ha a $k_1, \dots, k_m$; $i_1, \dots, i_\mu$ komplexumokat rendre (k) , (i) -vel jelöljük:

$$\bar{p}_{(k)}^{(i)} = u_{k_1}^{r_0} \dots u_{k_m}^{r_m} \dots v_{s_1}^{i_1} v_{s_\mu}^{i_\mu} \bar{p}_{(r)}^{(s)} \dots \dots \dots 21.$$

Jelöljük még $(i)_{v_l}$ -lél azt a komplexumot, melyet (i) -ből úgy nyerünk, hogy abban i_v -t l -lél helyettesítjük.

Ha már most a 21.-t v^k szerint differenciáljuk, akkor az egyenletünk jobboldalán háromféle típusú tagok lépnek fel.

Az első típusú tagokban fellép $\bar{p}_{(r)}^{(s)}$ -nek v^k szerint differenciálhányadosa $[\bar{p}_{(r)}^{(s)}]_r u_r^k$.

A második típusú tagokban fellép $u_{k_v}^{r_v} v^k$ szerinti differenciálhányadosa $u_{k_v}^{r_v}$; ezekben a tagokban írjunk r_v helyett l -t.

A harmadik típusú tagokban fellép $v_{s_\rho}^{i_\rho}$ -nak v^k szerinti differenciálhányadosa $v_{s_\rho}^{i_\rho} u_r^k$; ezekben a tagokban írjunk s_ρ -helyett l -t.

Ha ezek után $u_{k_v}^l$ és $v_{l_r}^{i_r}$ -nek a fentebb bemutatott módon meghatározott értékeit behelyettesítjük, akkor, különös tekintettel a 21-re, nyilvánvalóvá válik, hogy

$$\bar{p}_{k_1 \dots k_m}^{i_1 \dots i_\mu} = [\bar{p}_{(k)}^{(i)}]_k - a_{k_v k}^l \bar{p}_{(k)_{v_l}}^{(i)} + a_{l k}^{i_\rho} \bar{p}_{(k)}^{(i)_{\rho l}} \dots \dots \dots \text{XIX.}$$

$$\bar{p}_{k_1 \dots k_m}^{i_1 \dots i_\mu} = a^{i k} \bar{p}_{k_1 \dots k_m}^{i_1 \dots i_\mu} \dots \dots \dots \text{XX.}$$

$m + \mu + 1$ -edrendű vegyes invariánsok.

Az XIX. formailag megegyezik Hassenberg¹ tételeivel, ebben a formulában fellépő művelet Ricci és Levi-Citta² kovariáns-, a XX.-ban fellépőt pedig kontravariáns differenciál invariáns-nak nevezik.

A III. és XVII.-ből következik, hogy $\bar{p}_{ik} = A_{ik} \bar{v}$, tehát

$$a^{ik} A_{ik} \bar{v} = \bar{p} = H \bar{v} \dots \dots \dots \text{XXI.}$$

vektor abszolút invariáns. Ha a $H:|H|$ -t ε -nal jelöljük, akkor $\varepsilon \bar{v}$ vektor a felület abszolút invariáns normálisa, εA_{ik} másodrendű kovariánsok, az $|a_{ik} + \lambda \varepsilon A_{ik}|:|a_{ik}|$ minden λ -ra invariáns. Ha λ^i együttthatóját K_i -vel jelöljük, akkor a 13. alapján világos, hogy A_i -k $\frac{\varepsilon}{\rho v}$ -k elemi szimmetrikus függvényei, ezeket nevezzük a felület görbületeinek.

¹ Hassenburg: Math. Ann. Bd. 178. 1917—1918. p. 210.

² Ricci, Levi-Citta: Math. Ann. Bd. 54. 1901. p. 125.

7. Görbevonallú koordináták.

Ha adva van

$$F_i(x^\nu) = u^i \dots\dots\dots 22.$$

$n + 1$ felület, melynek u^i tagjai egy $x^\nu = x^\nu(u^i)$ pontban metszik egymást, akkor a tér bármely pontja $P = P_0 + x^\nu \bar{e}_\nu$ az u^ν parameteknek függvénye. A tér elemi vektora

$$dP = P_i du^i$$

hol a szummáció i -re 1-től $n + 1$ -ig terjesztendő ki.

Ha már most a térre vonatkozó mennyiségeket a és α helyett g és γ -val jelöljük, tehát $P_i \cdot P_k = g_{ik}$, $P_{ik} \cdot P_l = \gamma_{ik,l}$, s i. t., akkor minden vektor előállító lévén P^ν , illetőleg P_ν vektorokkal, azért

$$\left. \begin{aligned} P_{ik} &= \gamma_{ik,l} P^l & P^l &= \gamma_{ik}^l P_\nu \\ (P^i)_k &= -\gamma_{ik}^i P^l & P^l &= -\gamma_k^l P_\nu \end{aligned} \right\} \dots\dots\dots \text{XXII.}$$

A VIII. értelmében a passivitási feltételek a jelen esetben:

$$(\gamma_{ik}, i)_r - (\gamma_{ir}, i)_k + \gamma_{ir,s} \gamma_{ik}^s - \gamma_{ik,s} \gamma_{ir}^s = 0 \dots\dots \text{XXIII.}$$

Pl. ha a 23. felületek egymásra merőlegesek, akkor $g_{ik} = 0$, $i \neq k$, tehát pl. az $u^{n+1} = c$ felületre nézve

$$\bar{v} = \frac{P_{n+1}}{\sqrt{g_{n+1n+1}}}; \quad a_{ii} = g_{ii}, \quad a_{ik} = 0, \quad i \neq k.$$

Idézett cikkem 1. §. 8. egyenlete alapján¹

$$A_{ik} = -\frac{1}{\sqrt{g_{n+1n+1}}} (g_{ik})_{n+1} = 0, \quad i \neq k.$$

Az a_{ik} és A_{ik} -ra nyert értékek éppen a szükséges és elégséges feltételét tartalmazzák annak, hogy az $u^{n+1} = c$ felület parameter vonalai görbületi vonalak legyenek, következésképp:

$n + 1$ egymásra merőleges felület bármelyikét a többi görbületi vonalakban metszi. Ez az általánosított Dupin-féle tétel.

A tér bármely $\bar{v}$ vektorára nézve:

$$\bar{v} = v^\nu P_\nu = v_\nu P^\nu,$$

tehát

$$d\bar{v} = (dv^\nu + v^i \gamma_{ik}^\nu du^k) P_\nu = (dv_\nu - v_i \gamma_{\nu k}^i du^k) P^\nu.$$

¹ Szent István Akad. Ért. V. 1920. p. 173.

Pl. az s ívű görbe érintőjére nézve:

$$\bar{v} = P_s = \dot{u}^\nu P_\nu,$$

tehát

$$P_{ss} = (\ddot{u}^\nu + \gamma_{ik}^\nu \dot{u}^i \dot{u}^k) P_\nu.$$

A tér azon görbéit, melyekre nézve $P_{ss} = \lambda P_s$ egyeneseknek nevezzük; ezek geodetikus görbék is, ha $P_{ss} = 0$, azaz

$$\ddot{u}^\nu + \gamma_{ik}^\nu \dot{u}^i \dot{u}^k = 0.$$

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADEMIA

1925.

TARTALOM.

I. Ülési előadások és felolvasások.

	Lapszám
A Szent István Akadémiának, a Magyar Tud. Akadémia alapításának százéves évfordulójának ünneplő IX. évi ünnepi ülése 1925. évi november hó 15-én	
I. Elnöki megnyitóbeszéd. Gr. Apponyi Albert elnöktől	41
II. A Magyar Tudományos Akadémia ünnepe. Reiner János főtitkártól	43
III. Széchenyi közéleti fellépése előtt. Turi Béla rendes tagtól	46
IV. Mi indította Széchenyit az Akadémia megalapítására? Viszota Gyula rendes tagtól	73
V. Főtitkári jelentés. Reiner János főtitkártól	84
A Szent István Akadémiának, a Zalan futása megjelenésének századik évfordulóját ünneplő együttes-ülése 1925. évi dec. hó 4-én	
I. A Zalan futása. Alszeghy Zsolt rendes tagtól	90
II. Vörösmarty szelleméhez. Sajó Sándor rendes tagtól	108
A Szent István Akadémia, a nyelv- és széptudományi osztályának Jókai születésének századik évfordulója emlékére tartott ünnepi-ülése 1925. évi október 2-án	
I. Megnyitó beszéd. Négyesy László osztályelnöktől	111
II. Jókai lelke. Divald Kornél rendes tagtól	116
III. Kobzos-ének Jókairól. Sajó Sándor rendes tagtól	125
A hittudományi és bölcséleti osztály felolvasásaiból.	
A magyar követek az 1521-i wormsai birodalmi gyűlésen. Kivonat Martin Aurél rendes tagnak 1925 március hó 13-án tartott székfoglaló értekezéséből	126
A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból.	
Gróf Széchenyi István és Metternich. Kivonat Bártfai Szabó László rendes tagnak 1925 november 20-án tartott székfoglaló értekezéséből	130
A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból.	
A magyar igeidők. Kivonat Klemm Antal rendes tagnak 1925 április hó 17-én tartott előadásából	133
A mennyiségtan és természettudományi osztály felolvasásaiból.	
A neutrális anyag tere és kozmológiai jelentősége. Kivonat dr. Mohorovičić Stjepan (Zágráb) vendégnek 1925 február 27-én bemutatott értekezéséből	139
Az abárikus anyag mozgásegyenleteinek integrációja. Wodetzky József rendes tagnak 1925 dec. 11-én tartott felolvasása	142

II. A Szent István Akadémia tagjai	148
------------------------------------	-----

III. Hivatalos rész.

A Szent István Akadémia jegyzőkönyvei:

Igazgatótanács ülése, 1925. évi január 27-én	152
Az I. osztálynak első felolvasó-ülése 1925. évi január 30-án	152
A II. osztálynak első felolvasó-ülése 1925. évi február hó 6-án	152
A III. osztálynak első felolvasó-ülése 1925. évi február hó 13-án	152
A IV. osztálynak első felolvasó-ülése 1925. évi február hó 20-án	153
Az I. együttes-ülés 1925. évi február hó 27-én	153
Az I. osztálynak második felolvasó-ülése 1925. évi március hó 13-án	155
A II. osztálynak második felolvasó-ülése 1925. évi március hó 20-án	156
A III. osztálynak második felolvasó-ülése 1925. évi április hó 17-én	156
A II. együttes-ülés 1925. évi április hó 24-én	156
A IV. osztálynak második felolvasó-ülése 1925. évi április hó 24-én	158
Az I. rendkívüli együttes-ülés 1925. évi május hó 15-én	158
A II. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1925. évi május hó 15-én	159

A III. osztálynak Jókai Mór születésének századik évfordulója ünnep- lésére tartott ülése 1925. évi október hó 2-án...	159
A IV. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1925. évi október hó 16-án	160
A III. együttes-ülés 1925. évi október hó 30-án	160
A II. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1925. évi november hó 20-án	161
Rendkívüli ünnepi együttes-ülés, a Zalan futása megjelenésének szá- zadik évfordulója alkalmából 1925. évi december hó 4-én...	162
A III. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1925. évi december hó 4-én	162
A IV. együttes-ülés 1925. évi december hó 11-én	162
A IV. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1925. évi december hó 11-én	164

IV. Ünnepi beszédek.

Négyesy László osztályelnök köszöntő-beszéde Mihályfi Károlynak, a Nemzeti Színház tagjának, művészpályája 50-ik évfordulója alkalmából 1925. évi április hó 23-án	164
--	-----

V. Bírálatok és véleményes jelentések.

Dr. Juhász Kálmán: Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében	164
Jelentés a Fraknói-Nagyjuttalomról	165
Jelentés a Szent István Akadémia 1925. évi Fraknói-Nagyjuttalomról	168

VI. Halálózások

A Szent István Akadémia 1926. évi üléseinek rendje.

Január.	16-án IV. osztály ülése és együttes- ülés.
29-én I. (Hittudomány-, bölcseleti) osztály ülése.	25-én <i>rendes évi ünnepi-ülés.</i>
Február.	Május.
5-én II. (Történelem-, jog- és tár- sadalomtudományok) osztályá- nak ülése.	7-én I. osztály ülése.
12-én III. (Nyelv- és széptudományi) osztály ülése.	14-én II. osztály ülése.
19-én IV. (Mennyiségtan-, természet- tudományi) osztály ülése.	<i>Szünet után:</i>
26-án az osztályoknak tagjelölő-ülése s az Akadémiának tagválasztó és rendes együttes-ülése.	Október.
Március.	1-én III. osztály ülése.
5-én I. osztály ülése.	15-én IV. osztály ülése.
19-én II. osztály ülése.	22-én együttes-ülés.
Április.	November.
9-én III. osztály ülése.	5-én I. osztály ülése.
	19-én II. osztály ülése.
	December.
	3-án III. osztály ülése.
	10-én IV. osztály ülése és együttes- ülés.

A Szent István Akadémia kiadásában megjelent:

A Szent István Akadémia Értesítője 1916. évi két szám, 1917. évi négy szám, 1918. évi négy szám, 1919. évi 1. szám s 1920. évi 1. s 2. szám, 1921. évi 1. s 2. szám, 1922. évi két szám, 1923. évi 1. s 2. szám, 1924. évi 1. s 2. szám, 1925. évi 1. s 2. szám.	Alapár
---	--------

A licentiatusi intézmény Magyarországon. Juhász Kálmántól	K 2.50
Kommunista könyvtárpolitika. Gulyás Páltól	K 2.40
Megemlékezés IV. Károly királyról. Gr. Apponyi Albert elnöktől	K —.80
Szent Tamás nagysága. Zubriczky Aladár r. tagtól	K —.70
Lonovics József római küldetése. Várady L. Árpádtól. Függelékül:	
Lonovics római naplója	K 16.—
A Magyar-Horvát unió felbomlása. Bajza Józseftől	K —.—
A Szent István Akadémiának a Magy. Tud. Akadémia alapításának százéves évfordulóját ünneplő ülése	K —.—

A hittudomány-, böleseleti osztály felolvasásaiból:

1. sz. Szent János apokalipsisa és a világtörténet. Székely István osztályelnöktől ... .. K 1.—
2. sz. A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. I. Rész. A bibliai Jeruzsálem története. Pataky Arnold vendégtől ... .. K 1.20
3. « Verworm Miksa pszichonómizmus. Madarász István r. tagtól ... .. K 2.—
4. « A haza és hazaszeretet böleseleti alapjai. Horváth Sándor r. tagtól ... .. K 1.20
5. « A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. II. rész. A XIX. és XX. században végzett jeruzsálemi ásatások története. Pataky Arnold r. tagtól ... .. K 2.20
6. « Ismereteink egyneműsége és a hittételek. Horváth Sándor O. P. r. tagtól ... .. K —.—

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból:

1. sz. A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Iványi Béla r. tagtól ... .. K 1.20
2. « A királyi-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli kialakulása. Király János r. tagtól ... .. K 1.—
3. « A katolikus autonómia főbb problémái. Hanuy F. r. tagtól ... .. K 1.20
4. « Martinovicsnak istentagadó elveket hirdet, imént fölfedezett francia munkája. Fraknói Vilmos tiszteleti tagtól ... .. K 1.20
5. « Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században. Székfoglaló Hóman Bálint r. tagtól ... .. K 1.60
6. « A közigazgatás és bíráskodás elválasztása a katolikus egyházban. Stolpa József vendégtől ... .. K 4.20
7. « A pápai udvar lakásviszonyai a XIII. század második felétől a XIV. század közepéig. Tóth László vendégtől ... .. K —.—
8. « Adalékok a káptalanok történetéhez. Báró Forster Gyula r. tagtól ... .. K —.—

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból:

1. sz. Cervantes élete és művei. Körösi Albin r. tagtól ... .. K 1.20
2. « Magyar könyvtermelés és világgönyvtermelés. Erdősi Károly r. tagtól ... .. K —.80
3. « Kódexeink legendái és a Catalogus Sanctorum. Vargha Damján osztálytitkártól ... .. K —.40
4. « Kemény Zsigmond munkássága a szabadságharcig. Szinnyei Ferenc r. tagtól... .. K 1.50
5. « Klasszicizmus és romanticizmus. Zlinszky Aladár r. tagtól ... .. K 2.20

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból:

1. sz. Konstans görbületű felületek a Bolyai-féle geometriában. Vörös Cyrill r. tagtól ... .. K —.80
2. « A görbék abszolút elmélete. Suták József r. tagtól ... .. K —.80
3. « A régi Széchenyi-lánchíd anyagának kimerülése. Rejtő Sándor r. tagtól ... .. K 1.20
4. « Adatok a Mátrántúli barnaszentérvölgy geológiai alkotásához. Székfoglaló Schafaritzky Ferenc osztályelnöktől ... .. K 1.60
5. « Visszaverődés a kettősen-törő forgató közegek belsejében. Rybár István r. tagtól ... .. K 1.20
6. « Az ólom öndiffúziója megolvastott és szilárd állapotban. Gróh Gyula r. tagtól... .. K 1.20
7. « Az energia átalakulásának iránya. (A történet törvénye.) Bognár Cecil r. tagtól ... .. K —.80
8. « A relativitástan csillagászati bizonyítékainak kritikája. Wodetzky József r. tagtól ... .. K 1.10
9. « Részlet Budapest székesfőváros Dunabalszárterület földtani, talajtani és vízi viszonyainak ismeretéhez. Horusitzky Henrik r. tagtól ... .. K 1.30
10. « Folyadékok diffúziós állandójának mérése az interferenciális refraktorról. Békésy György vendégtől ... .. K 1.30
11. « Magyar planktontanulmányok. (A magyar phytoplankton két új tagja.) Gimesi Nándor O. Cist. vendégtől ... .. K —.—

A Szent István Akadémia Emlékbeszédei:

1. sz. Emlékbeszéd Dudek János felett. Mihályfi Ákos r. tagtól ... .. K —.50
2. « Emlékbeszéd Jedlicska Pálról. Zelliger Alajos r. tagtól ... .. K 1.20
3. « Emlékbeszéd Nagy Béniről. Kiss Albin r. tagtól ... .. K 1.20
4. « Emlékbeszéd Nemethy Lajosról. Áldásy Antal r. tagtól ... .. K 1.20
5. « Emlékbeszéd Lóczy Lajosról. Papp Károly osztálytitkártól ... .. K 1.20
6. « Emlékbeszéd Ortway Tivadarról. Márki Sándor r. tagtól ... .. K 1.50
7. « Giesswein Sándor emlékezete. Mihályfi Ákos osztályelnöktől... .. K —.—

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIÁNAK,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ALAPÍTÁSÁNAK
SZÁZÉVES ÉVFORDULÓJÁT ÜNNEPLŐ IX. ÉVI ÜNNEPI
ÜLÉSE 1925. ÉVI NOVEMBER HÓ 15-ÉN.

I.
ELNÖKI MEGNYITÓBESZÉD.

Gróf Apponyi Albert elnöktől.

A Szent István Akadémia nem maradhat távol attól az ünnep-léstől, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia fennállásának századik évfordulójával kapcsolatosan, Széchenyi nagy emlékének szentel az egész nemzet. Az idők jele és tárgyilag is teljesen indokolt, hogy ez az ünneplés most elsősorban a kultúr-ünnep jellegével van felruházva. Mert valóban, a romok közepette, amelyek nemzeti nagyságunk összeomlását hirdetik, egy oszlop, helyesebben szólva: a várnak egy része, és pedig épen a központi épület, áll érintetlenül és ez a magyar kultúra. Mi egyebet ünnepelhetnénk tehát, mint ezt az egyet; sőt: szabad volna-e ünnepet ülnünk, ha ez az egy nem volna, ami őszerejével a sors csapásain diadalmaskodott és így nemcsak vigaszt jelent a mai gyászos órában, de reményt is a jövőben, mert benne él tovább a nemzet megtámadhatlan életenergiája és elvitázhatlan emberi létjogosultsága, tehát újjászületésre való igénye és képessége.

S ezért nem alkalmazható arra a visszaemlékezésre, amelyet Széchenyi korának szentelünk Dante-nak sokszor idézett híres mondása: „Nessun' maggior' dolore che ricordarsi del tempo felice nella miseria“ — nincs nagyobb fájdalom, mint boldog időre visszaemlékezni a nyomorúságban. Ez állt Dante poklának lakói, az örökre elkárhozott reményvesztettek nézve; de nem állhat nekünk, akiknek a visszaemlékezésből remény születik és bátorság és erő, akik azt egybekapcsoljuk ama szebb múlt feltámadásába vetett szilárd hittel, mely nem hiú álmodozás, hanem a múlt energiáinak fennmaradásából táplálkozó önbizalom.

Széchenyi szerepét annak a nagy korszaknak átalakító munkájában ez alkalommal nem én vagyok hivatva ecsetelni; Akadémiánk több illusztris tagjának ajkáról fogjuk ma annak méltánylását hallani. Én csupán az ő géniusának egyetemlegességére akarok reámutatni, mely a politikai és a társadalmi reformok egész mezejére terjedt ki, az utóbbiaknak adván az elsőbbséget; mely párhuzamosan teremtette meg agitációval és alkotásokkal az anyagi érdekek felvirágzásának és a szellemi emelkedésnek előfeltételeit; mely hidakat épített, gőzhajózást létesített, vizeket szabályozott, lótenyésztést kezdeményezett, a hitel élvezhetésének útjait egyengette és egyúttal akadémiát alapított; mely tehát valóban felölelte a nemzeti élet egyetemét, a nemzeti képességek összességének fejlesztését, a nemzeti lét minden követelményének megközelítését. Ezen a címen illeti meg őt a „legnagyobb magyar“ elnevezés, melyet attól a másik nagy férfiútól nyert, aki a teendők sorrendjét másképp fogta fel, mint ő. Akit ama nagy nemzedék sorában legnagyobbnak nevezett el a legnagyobb ellenfél, az valóban mindenkorra megtarthatja ezt a címet. A történelem fenn is tartotta számára.

A Széchenyi kultúr-ünnep résztvevői sorából nem maradhat ki a mi Akadémiánk, mely hivatva van a magyar kultúrának egy óriási tényezőjét, a magyar katolikus kultúrmunkát képviselni. Hivatalosan, de meleg szívvel is, megjelentünk a Magyar Tudományos Akadémia százéves évfordulójának ünnepén, hogy ezzel is kimutassuk a nemzet szellemi emelkedésének összes hivatott tényezőivel való szolidaritásunkat. De ez nem ment fel minket külön teljesítendő kötelezettségünk alól annak a nagy férfiúnak emléke iránt, aki, bár az egész nemzeté, lelki életének bensőségeiben a mi hitünket vallotta. Meghatottan nyitom tehát meg Széchenyi emlékének szentelt ünnepi közgyűlésünket, hálásan üdvözölve ez alkalomból összesereglett tagtársainkat és illusztris vendégeinket.

II.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÜNNEPE.

Reiner János főtitkártól.

*Az országszerte ünnepel a nemzet,
Ős büszkesége ünnepel ma vele —
Míg vérző lelkünk kétségbeesve kérdi:
Lehet-e még a magyarnak ünnepe?*

*S hol egy nagy nemzet legnagyobbja nyugszik,
Virágot vajjon hordhat-e a sírra?
S magyar tudomány király-palotáját
Övezheti e népnek koszorúja?*

*Nem illenék-e inkább a gyászfátyol
S Jeremiásnak gyászos siralmai?
Nem babyloni vizek mellett kéne
Vezeklő bánat könnyinek hullani? ...*

*Ó nem örömszaj — hódolat és hála,
Mely ünnepelni minket odavezet
A kincsházhoz, mely megmaradt nekünk,
Míg annyi drága szent kincsünk elveszett!*

*S mely áll, mikéntha vészes tengerárban
A sziklabércen ott fennállna a dóm;
Hullámok harca tájtézkzik körülte,
De áll a dóm fenn büszkén és szabadon.*

*Így áll e dóm is! Még csak száz éve áll,
De méltó társa ősi, szent dómoknak,
Amik nagyoknak mesteralkotási
S hol elhívottak s felkentek honolnak.*

*S e dóm felett áll Széchenyinek lelke —
Magyar történet legendás csodája,
Amely mindig hoz újtó derűt s fényt
A századnak sok sötét borújára.*

Száz éve áll csak. — Ő nem innen indult
 Az úttörők kis serge az útjára,
 Mely a magyarnak a lelkét kereste
 S szívének hangját, nyelvét megtalálta.

S kiket követként Űr előreküldött,
 Hogy elkészítsék ébredésnek útját;
 A glóriás nagy magyar ébredésnek
 Nehéz küzdelmit nem e helyről vívták.

Nem innen indult Berzsenyi hangjának
 Merész, fenséges égig szárnyalása;
 Nem a Kazinczy próféta munkája,
 A Kisfaludyk s Katona Bánk-bánja.

Nem innen üzte Vörösmarty széjjel
 Régi dicsőség éjjeli homályát;
 S nem itten zengte Kölcsey először
 Örökön élő nemzeti fohását.

S ma is lehetnek kívül is kiválók,
 Munkásai az írásnak s tudásnak,
 Kiknek keblében égi szikra lángol
 S a szellemszárnyin a magasba szállnak.

Hisz' nem templom szül szentet és prófétát,
 Az Isten lelkét tükröző csodáit —
 De milliókra innen árad áldás
 S itt őrzi égi szent kincseit a hit.

E hely is égi szent kincseknek háza.
 Temploma magyar gondolat s érzésnek,
 Hol magyar szellem oltárai állnak
 S magyar ész örök szent tüzei égnek.

A költő hangja, mely innen szétárad,
 Magyar lélekből fakadt égi ihlet.
 S világraszóló tudós-alkotás mind
 Magyar léleknek tüzen formált testet.

*S amik száz éve e helyen hangzottak
És innen mentek ki a nagyvilágba —
Magyar léleknek s szívnek a termése,
Örök magyarság s szellem alkotása.*

*S bár szertetőre újra a magyar hon —
Mig áll e ház s helyükön őrei:
Magyar költészet s magyar tudománynak
Magasan szálló röptét fennhirdeti.*

*S a nemzetek — ah! oly kevés barátunk —
Isten ittlétét érzik csodálva:
Hol vérző honban ilyen ünnepelhet
Magyar tudomány Akadémiája.*

III.

SZÉCHENYI KÖZÉLETI FELLÉPTE ELŐTT.

Túri Béla rendes tagtól.

A magyarság Pantheonjában nincs senki, aki államférfiúi munkásságával mélyebbre hatolt volna, mint Széchenyi, mert Széchenyi a nemzet belső, *lelki átalakítását* tűzte ki elsődleges feladatul. Pozitív alkotó munkásságát már ezen átgúrt fundamentumra akarta építeni. A nagy triászból, a XIX. század három magyar fenomenájából Széchenyi az, ki a nagy próféták példájára „a fejszét a gyökerre tette”. Kossuth Lajos tüneményes képessége a nemzet eleven, legfeljebb szunnyadó érzésvilágát és vitalitási erejét tudta felfokozni az époszi hősiességig. Ilyen lángolásokra azonban egy nemzet csak nagy időközökben és sorsdöntő pillanatokban képes. Deák Ferenc, a nagy triász harmadik tagja a tenger nyugalmaiban is megnyilvánuló erőt, a nemzet vis inertiae-t tudta bölcsességével nemzetmentő faktorrá, történelmi erővé tenni. Széchenyi a maga reformatori munkájával viszonyult oda, ahol mindama erő rejlik, mely a nemzetet változó, szerencsés vagy szerencsétlen korszakokban is újra felemelheti és nagyvá teheti. Széchenyi, Zrínyi Miklós után az első államférfiú, ki a *nemzetnevelést* tette munkásságának nemcsak céljává, de alapjává is. Ezért Széchenyi fellépése, küldetése, egész tevékenysége és a döblingi remeteségben befejeződött tragikuma egyaránt magán viseli azt az etikai jelleget, mely a nemzetek erkölcsi regenerálására küldött próféták homlokán fénylik. És ha igaz, hogy „Széchenyi pályájának történeti értékét és értelmét sem politikai, sem gazdasági eszméinek tartalma nem meríti ki, hanem hogy történelmi jelentőségét nemzetetikai eszméi teszik teljessé”,¹ még inkább igaz, hogy Széchenyi történelmi nagyságát sem politikai, sem gazdasági, de még nemzeterkölcsei eszméi után se tudnók a maga valóságában felmérni egyénisége lelki és erkölcsi vonásainak ismerete és értékelése nélkül.

Ez indokolja, hogy amidőn az Akadémia alapításának — ami Széchenyi közéleti fellépésének fenséges praeludiuma — 100 éves évfordulóját ünnepeljük, a nekem feladatul jutott emlékezésben

¹ Pethő: Világostól—Trianonig. 27. o.

Széchenyi István egyéniségének konturrajzát adjam abban a pillanatban, illetve életének azon korszakából, mely megelőzi közéleti fellépését. Ki és mi volt Széchenyi István akkor, midőn az 1825-iki pozsonyi diétán Nagy Pál beszéde után felállott és a vivatok szokatlanul hosszú harsogásától kísérve kijelentette, hogy amennyiben egy nyelvművelő magyar tudós-társaság alakulna, ezen szent célra, t. i. a Nemzetiség érzése és a Nyelv terjesztésére és művelésére felajánlja egész és minden jószágai egy esztendei jövedelmét. A magyar közvélemény jórészen amúgy is azt hiszi, hogy Széchenyi István a nemes felbuzdulás és elragadtatás pillanatában tette nagylelkű ajánlatát, mely egyszerre a közéleti szereplés központjába állítja, holott Nagy Pál beszéde csak mint szikra gyújtotta meg és lobbantotta lángra Széchenyi lelkét, melyben már tíz év óta forrott és alakult nemzetnevelő és politikai programja.

Nagy Pál beszéde csak az alkalmat szolgáltatotta arra, hogy Széchenyi a nagy nyilvánosság elé lépjen. Széchenyi ajánlata és fellépése nemcsak egy hazáját szerető és azért áldozatra is kész lovaskapitány felbuzdulása volt. Fellépése pszichologiailag is teljesen elő volt készítve. A 34 éves Széchenyi lelkében kiforrott, sokszor átgondolt, nagy lelki vívódások közt kialakult programmal jött fel a pozsonyi diétára. És Széchenyi teljesen megérett államférfiúi képességekkel és készséggel is jelenik meg a politikai arénán. A nemzet egésze előtt, ha úgy tűnik is fel, mint a Zeus fejéből kiugrott Pallas Athéne, Széchenyi is teljes és csillogó fegyverzetben állt elő. Lelkében ott ragyogott az idealizmus, az eszmékért való hevület, de fel volt fegyverezve a tudás, a hazaszeretet, a realitás iránti érzék, a céltudatosság, nemzete és a világ ismeretének mindama fegyverével, mely egy kész államférfiú arzenáljához tartozik.

Széchenyi a próféták lelkületével és ihletével is jött, ha mindjárt nem is bőjtöléssel és a pusztába való visszavonulással készült prófétai missziójára. De aki a nemzet hibáira való rámutatással és ha kellett ostromozásával akarta nemzetében az erélyt és az erényeket fokozni, annak az előkészületi időt előbb saját tökéletesítésében kellett eltöltenie a nagy világban és a maga belső világában is. Széchenyinek immár teljes egészükben ismertté vált és részben már publikált Naplói feltárták előttünk ennek az előkészületi időnek minden fázisát, mozzanatát, minden küzdelmét és végső emelkedését. Kitárul előttünk a Naplókban Széchenyi lelkének minden titka és minden rétege. Látjuk, hogy Széchenyi kifejlődésének folyamata tele van erkölcsi mélységes lelki motívumokkal, úgy

hogy egyénisége és missziója is a magasabbrendűség glóriájában áll elénk. Ragyognak rajta a prófétai vonások. Lelkének küzdelmei, önnönmarcangolása, a szigorú önkritika, a saját lelki tökéletesedésén való szüntelen munkálkodás erkölcsileg arra a piedesztálra állítják, azok közé sorolják, akik önsanyargatással, böjtöléssel és a magánybavonulással edződtek prófétai missziójukra. A pusztába való vonulás a magány ama napjai és órái voltak Széchenyi számára, melyekben Naplóit írta; szétszedve bennük lelkének minden szálát, minden idegét, melyen végigviharzottak életének élményei. A magánynak, a naplóírásnak eme pillanatai majd felséges villanások, cikázó villámlások Széchenyi lelkében abban a sötétségben, melynek ifjú életét tartotta, majd meg az ég megdördülései borús lelkének kétségei és önvádjának rémei között. Már a 23 éves Széchenyinek naplói a lelkiismeretvizsgálásnak és a lelki számadásnak olyan erkölcsi komolyságáról tanuskodnak, amilyent csak a vezeklők és az Istentől küldöttek lelki világa tüntet fel.

Széchenyi István korán érkezett a damaszkuszi útra, melyen lelke megvilágosodott, ha mindjárt évekig tartott, míg teljesen kibontakozott előtte hivatása és amíg felkészült arra. Mihelyt aktív katonáskodásának évei elmúltak és igazi hivatásának első fénysugára beszűrődik lelkébe, többé, ha botorkálva is, de a fénysugár után előre halad. Alig fog bele a naplóírásba, már megriad addigi multjától és már 1814-ben azt jegyzi be naplójába, hogy a hadseregben, ahol a kitüntetett katonának is koldulnia kell, nem marad tovább.¹ Az ifjúkori bűnök szemlélete közben nem egyszer az öngyilkosság árnya vetődik lelkének falára, de a nemesebb élet után való vágy és a hivatás gondolata hipnotizáló erővel ragadják ki belőle és viszik a tökéletesedés útjára.

A kételyek hullámain azonban sokszor vergődik továbbra is Széchenyi lelke. Feltámadnak az önvád kínjai, a túlszigorú önkritika lohasztja magabizását. Néha tehetségében kételkedik, máskor az akadályok szegik kedvét, de végül is mindez csak arra szolgál, hogy mint ösztöke sarkalja Széchenyit a maga tökéletesítésére és a nemzetéért való életre. Lelkét betölti a nemes vágy, sőt az ihlet, hogy még nagyot tehet hazájáért. Már azt is látja, hogy gyűlölni fogják. Ez nem, de a hiábavaló küzdés gondolata újból lemondó hangokat pendít meg lelkében. Majd panaszkodik, hogy ködben áll előtte a jövő, hogy nem látja tisztán útjait, teendőit. De azért

¹ Naplók. 1814 dec. 12. 58. o. Vizsota Gy.: Gr. Széchenyi I. Naplói I.

mindez csak átvonuló felhő lelkének egén. 1819-ben már ilyeneket ír naplójába: „A jövő nemzedék hadd menjen egy lépéssel a világo sság elé. Ebben akarok én eszköz lenni. Tudom, hogy gyűlölni fognak, míg élek, a hálátlanok talán szétszórják hamvaimat, de engem éltem utolsó pillanatában is boldogítani fog, hogy elmondhatom, hogy bár egy ember is él hazámban, aki boldogabb lett általam, semmint nélkülöm lett volna“.¹

Nem Széchenyi jellembeli ingatagságának, hanem szelleme lobbanékonyságának és fantáziája szüntelen működésének kell betudni, hogy Széchenyi vallomásai, értelmi és érzelmi kitörései is ez előkészületi időben annyi hullámzást mutatnak. Természete maradt ez Széchenyi szellemének akkor is, midőn nála határozottabb és a célokat világosabban látó férfi egy sem akadt a közéletben. Csak természetes, hogy Széchenyi rapszodikuss lelke még nagyobb szárnyalásokat és zuhanásokat, kilengéseket és nekibuzdulásokat mutat abban a korban, mikor egy ifjú szelleme forrongásban van és amikor sejtve, de még ki nem tűzve áll előtte a cél, a jövő. Széchenyi mindent erősen kiszínezza, arányaiban megnöve látott akkor is, mikor a szín sötét és fekete volt. Innen van, hogy éppen az az ifjú elme hajlik a pesszimizisztikus gondolatokra, melynek eleme a teremtés, az újítás. Széchenyiről egyik jellemrajzírója² azt írja, hogy Széchenyit ifjúkorában az általános elégedetlenség jellemezte. Sok igaz van ebben, de csak ha az elégedetlenséget úgy fogjuk fel, hogy Széchenyiben égett a vágy mindenben a tökéletesebbet keresni. Újító és alkotó szelleme azonnal fellángolt, ha látta, hogy hazája messze maradt mindattól, ami másutt imponált Széchenyinek. Egy azonban bizonyos, hogy legelégedetlenebb önmagával, nevelésével, tudásával és ifjúkori életével volt. Ez nevelte benne a szigorú önkritikát olyan fokra, hogy már magával szemben igazságtalan lett. De éppen ezért a Naplókban található súlyos önkritikát ifjúkori életéről nem szabad készpénznek venni és nem szabad elfeledni, hogy éppen a legnemesebb és a tökéletességre törekvő egyének alkalmazzák önmagukkal szemben a legmagasabb erkölcsi mértéket. Ha Széchenyi olyakat állapít meg magáról,³ hogy „nevelés és tanácsadók nélkül lépett korán az életbe; hogy semmit se tudott; hogy a háborúban és az utazásokban töltött idejét a legrosszabb emberek között töltötte; hogy ha boldognak

¹ Friedreich István: Gr. Széchenyi István élete. 1915. I. 71. o.

² Viszota Gyula: Gr. Széchenyi Naplói. I. CXXXVII. o. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. 1925.

³ Naplók. 1814. okt. 26. o.

m ndja azokat, kik csak könnyelműségeket és a fiatalsággal járó tapasztalatlanságokból és tudatlanságból eredő dolgokat követtek el. maga azonban megretten ama cselekedetektől, melyek lelkét terhelik“, ha mondom, Széchenyi ilyen sötét sorokat is ró Napló-jába, ebből nem szabad azt következtetni, hogy Széchenyi teljesen léha, bűnöző, sőt morál nélküli évekből emelte ki magát, mikor naplóiban magával számot kezd vetni. Akik a Naplókban található önkritikát Széchenyi ifjúságának jellemzésére alapul elfogadják, azok megfélemedkeznek arról is, hogy Széchenyit egész életén át kísértte a felelősségnek túlzott felfogása és saját felelősségének felcsigázása olyan dolgokért is, melyek mindent inkább, csak a lelkiismeretét nem terhelhették. Tudjuk azt is, hogy pl. Széchenyit az önvád Karolina sógornője, sőt Saurau grófnő, Hunyady Gabriella halála miatt egész életén át mardosta annyira, hogy még Döblingben írt egyik levelében is azt írja: „Karolinát lassú tűzön öltem meg hét éven át“. Pedig még ha igaz is, hogy Széchenyi részes volt Karolina csendes boldogságának megzavarásában, kétségtelen, hogy Karolina és Gabriella halálát sorvasztó betegség okozta. Sőt Széchenyi azzal is vádolta magát, hogy Karolina halála után kétségbeesés fogta el, de bánat és vezeklés helyett bűnben merült el. „Bor, érzéki örömök — írja — minden nagyobb felbuzdulást elnyomtak bennem...“ Pedig Széchenyi imádságaiban lelkének mélységeibe szállott és különben is Karolina halálakor, 1820-ban, Széchenyi már régen hazatért az életében fordulónak tartott keleti útjáról is és bor, meg érzéki örömök mámore helyett a szüntelen önműveléssel és a legnagyobb felbuzdulással készült jövőjére.

Sőt még a saját maga által is életében fordulópontnak tartott keleti útját sem szabad olyan állomásnak nézni életében, mint amely első a damaszkuszi úton és a nemesebb életcél felé. A keleti utazás csak annyiban fordulópont, hogy ekkor ragadván ki Széchenyi magát leghuzamosabban környezetéből, ekkor ért rá legtöbbet magába szállni, meg a művészet és természet nagy remekein felbuzdulni. Keleti útján csak állandó és végleges lőn amaz elhatározása, hogy embertársaiért fog élni és hazájának szenteli egészen életét. De Széchenyiben e megvilágosodás és törekvés aktív katonáskodásának első öt éve után, tehát már 1814-ben, 22 éves korában felesillant. Naplóját is csakhamar tükörnek szánja, melyet maga elé tart, hogy haladt-e a javulás és tökéletesedés útján. Sőt mikor Széchenyi 17 éves korában katonának megy, édesatyjához írt búcsúlevele egy nemesen gondolkozó ifjúra vall. Olyan elveket tűz maga elé, melyekben még oly gondos apa is, amilyen Széchenyi

Ferenc volt, örömet lelhetett és ami csak jó nevelés gyümölcse lehetett. Igéri e levelében, hogy állásának becsületére fog válni. Amit szüleitől tanult, tisztelni fogja. Élete és vére királyáé és hazájáé lesz. Vallás és erény lesznek vezércsillagai és bármennyire csábítsák is ügyes felvilágosodottak, ő megmarad az egyenes úton, amilyen sok keresztény ember járt és amely a legjobb.¹

Az a bátorság és páratlan kötelességtudás pedig, amellyel Széchenyi a napoleoni harcokban szolgálatait teljesítette, úgy hogy döntő pillanatokban páratlan hadiszolgálatokat vitt véghez, bizonyítja, hogy már az ifjú Széchenynek a jellemét ugyanazon tulajdonságok zománcolták. Hogy azután a katonai életben és a bécsi kongresszus vidám napjaiban a kor és a társaságnak erkölcsi szerint élt, mulatott, szórakozott; hogy beledobta magát a könnyelműbb, a szerelmi élet hullámaiba és hogy Olaszországban is nevét kalandok és csinyek vették körül, ez mind nem bizonyítja, hogy Széchenyiben hiányzott volna a komolyabb életfelfogás és főleg az erkölcsi érzés. Sőt lelkiismeretének gyors megmozdulása, tetteinek őszinte megbánása Széchenyi érzékeny, finom, könnyen reagáló lelkéről tanuskodnak. Ném hiába nevezte már 1814-ben egy porosz tiszt a 22 éves Széchenyit fiatal oroszlánnak,² kit selyemzsinóron lehet vezetni. Nagy emberismeretet és találó jellemzést rejt magában e hasonlat és nekünk oly sokat mond a fiatal Széchenyi nemes-ségéről.

Sőt a vidám és a társaságokban kedvelt Széchenynek fiatal lelkén már olyan komoly gondolatok barázdái vonódnak, melyek egészen szokatlanok a 23—25 éves arcokon. Maga az, hogy hibáit és botlásait a lelki érzékenység és az erkölcsi beszámítás maximumával méri és így súlyos lelki terheket vesz magára, épen nem könnyelmű és életvidor természetre vallanak. Aki kiragadta magát — még hozzá céltudatosan — a bécsi környezetből és Karolina közelségéből, olaszországi útján Torquato Tasso Megszabadított Jeruzsálemének szépségeit élvezi és nagy nekihevével részletezi, annak nem égette hamuvá lelkét az érzéki szenvedélyek ama tüze sem, amely nem egyszer oly vészajtósként lángolt Széchenyiben. Megérné a fáradságot tüzetesen analizálni, hogy a Megszabadított Jeruzsálem ideális és tiszta felfogása, másrészt a költő melankóliája és a halálban való megnemesedés témája mennyi reflexet váltott ki és mennyi nyomot hagyott Széchenyi érzékeny lelkében! Az ifjú Széchenyi lelke puha viasz, minden gondolat és élmény belé-

¹ Zichy Antal: Friedreichnél 19.

² Naplók. 50. o.

nyomódik. Igaz, hogy Széchenyi Nápolyban újra a vigalomnak él, de többé el nem hagyja s napjaiban mint árny kíséri — csakhogy az árny ezúttal fény volt — a komoly életrevágyás. Ezen időben — 1815-ben — Széchenyi a benne dúló és feltörő szenvedélyek tüzeiben, mint arany tisztul már. Naplói beszédes tanui annak a lelki folyamatnak, mely Széchenyiben egyre erősödve végigmegy. Már a szerelmébe is beleszeretnek azok a nemesebb szálak, melyek később is egy nemesebb élethez kapcsolódtak. A szerelem már kezd tisztító tűz lenni Széchenyi számára, hogy végül az a láng legyen, melyben legnemesebb és legnagyobb hevületei és törekvései gyúltak ki. A londoni út még ugyanazon évben pedig jobban kiszélesíti Széchenyi szellemi horizontját. Már egyben praktikus impulzusokat kap, hogy miképp próbáljon hazájának javára lenni. De akár eszmei magasságban száguld szelleme, akár a látottak keltik fel benne a cselekvés és újjítás lázát, az állapotokon való változtatás Széchenyi lelkében mindig a tökéletesítés vágyában jelentkezik. Angliai útját azzal a számadással zárja le, hogy „a legkisebb tökéletesedés meglegedettséget ad, mert közelebb jutunk a lehetőséghez, hogy szolgáljunk annak az országnak, amely bennünket szült és a népnek, melyet szeretünk”.¹ A maga tökéletesedését is egybekapcsolja már a hazáéval, mert vérévé kezd válni a gondolat, hogy mindent a hazáért tesz. A 23 éves Széchenyiben már a perfekció, a tökéletesedés gondolata dominál, sőt már 1810-ben, tehát amikor a katonai szolgálatban szabadságot élvezve a nagyváradi népet meglátogatta, szokásaikat és mulatságaikat szemlélve, a szüleihez írt levelében² a népművelésről a nép tökéletesítéséről írt. Ime már ekkor felbukkan lelkében a perfekció gondolata, amely azután egyéni és közéleti működésének mindvégig tengelygondolata lőn. Mint az öntökéletesítésre törekvő lelkek legtöbbször, Széchenyi is folyton új életet akar kezdeni. Mindenhez új kedvvel, lendülettel fog. Sabatier a szentek pszichológiájában *nostalgie de la sainteté*-nek nevezi ezt az állapotot. Valóban Széchenyinél is valamelyes nosztalgikus vággyá fejlődött az ön és a nép tökéletesítésének gondolata, mely egy percre se hagyja őt nyugodni, hanem állandó cselekvésre készíti.

Kétségtelen, hogy Széchenyre nagy hatással voltak jövődőlő céljait és közéleti szereplését illetőleg külföldi utazásai. Ami elméjében eddig mint eszme megfordult, a reális benyomások és tapasztalatok alatt konkrét alakot öltött. Azok a sóhajok, melyek keblé-

¹ Naplók. 1815 okt. 15.

² Friedreich: 25. o.

ből kiszakadnak hazánk elmaradott állapota miatt, valóságos fájó kiáltássá változnak már első angliai útja alatt. Szellemét megragadják Anglia szabad intézményei és minden téren való haladottsága. Megnyílik szeme előtt az alkotások tere, többé tehát Bécsben nem tud tétlenségben lenni. A cenki kastélyt lakályossá akarja tenni, hogy sokat időzhessen Cenken, mert — mint jószágigazgatójának írja — melankólikus elméjét, vagy inkább Angliában megszokott spleenjét csak a dolgok újságával és nagy változatával tudja eloszlatni.¹ Amihez legkönnyebben hozzáfoghatott és mihez azidőszert legjobban is értett, ott mindjárt a cselekvés terére is lép. A lóverseny ügyét már 1816-ban szorgalmazta. Érdekében gyakorlatilag és irodalmilag működik. És már ekkor is nemcsak lovakat akar nevelni, de a lovak által honfitársait is. 1821-ben nyomtatás alá bocsátja tervezetét, mely pontosan megállapította a lóversenyek szervezetét. A lóverseny ügye mindig, továbbra is kedvenc tárgya marad, de mindig a nemzetevelés és lótenyésztés nemzetgazdasági fontosságának szemmeltartásával. Maga mondja Hunyady Ferenchez írt levelében, hogy: „remélem, nem gondolkodol felőlem olyan felületesen, hogy elhihesd, hogy életem legszebb éveit arra pazarlom, hogy néhány lovat futni lássak... eszköznek találok arra, hogy honfitársaimat oduikból kicsalogassam, őket egymással és idegenekkel megismertessem. Mialatt lóról, juhról és tehénről beszélgetek, azalatt tulajdonképen lassan és óvatosan honfitársaim előítéleteit reszelgetem.”²

Széchenyi külföldi útjain a látottakat szüntelen hazájával hasonlítja össze és elmélkedéseiben gondolatai vissza-visszaszállnak szegény hazájába. Reflektáló természete kimondhatatlan sok új eszmére, gondolatra készíti. A természet szépségeinél, melyeket keleti útja alatt oly rajongással élvez, csak egyért rajong jobban, hogy hazájáért tehessen valamit. Széchenyinél az utazás nem is szórakozás, hanem komoly munka. Keleti útja alatt nagyhamar nem is bánná, ha utitársai már nem volnának vele, hogy annál több ideje maradjon a tanulásra. Mert Széchenyi nemcsak előzetesen készült külföldi útjaira, elolvassván minden útleírást, ismertetést, amit csak megszerezni tudott, de az egész úton olvasott és tanult. Mindig siet elszámítani az illető ország nyelvét. Ezért nem kímél fáradságot. Azon könyveknek elenchusa pedig, melyeket utitanulmányai közt felsorol s amelyek egyaránt vonatkoztak az illető népek történetére, irodalmára, földjére, egy kis könyvtárt tesz ki.

¹ Naplók. 1815 nov.

² Zichy: Levelek. 1847. L. Friedreichnél.

Nemcsak a gyakorlati és az úthoz hasznos könyvek olvasása, de Angliában Shakespeare műveibe, Olaszországban Petrarca, Torquato Tasso, Görögországban Pausanias és Plato műveibe mélyed, sőt fordítja azokat. Széchenyi naplói, melyekbe szeret feljegyezni szép mondásokat is nagy írók műveiből, azt árulják el, hogy Széchenyi a világirodalom minden nevesebb művét olvasta és ismerte. Látszik, hogy szellemének sok és folytonos táplálék kellett addig is, míg a munka és cselekvés terére lépett. Széchenyit a tudomány-szeretet is épűgy megragadja, mint minden nemesebb életcél. 1815-ben Nápolyban, ahol pedig még a társaságbeli élet örömeit élvezte, egy-két angol tudóssal való érintkezése után már ezt írja naplójába: „Mily szép is sokat tudni és egy tudóssal való érintkezés után mennyit veszít az ember szemében a társaságbeli ember. Eddigi életem — folytatja Széchenyi a nála mindjárt kitörő entuziazmussal — mennyire elhibáztam: szeretnék csak a tudomány szenvedélyének élni“.¹ Széchenyi nem is mulaszt el egy alkalmat se, hogy tudományismereteit gyarapítsa, vagy hogy — amire Olaszországban annyi alkalma nyílt — a művészet iránt ne érdeklődjék. Könnyen gyulékony lelke a művészetért is mindjárt oly rajongásba esik, hogy Canova és Thorwaldsen műtermeiben attól ijed meg, hogyha a művészet iránt való szenvedélyének is utat enged, egész vagyónát szobrokra fogja költeni. De a 25 éves Széchenyi elméje épűly fogékony a bölcsélet iránt. Egész sereg filozófiai munkát olvas el. Különben is Széchenyi rapszodikus elméje, ha mély gondolkozását figyeljük, egyben bölcselő elme is. A fiatal Széchenyi naplóiban minduntalan rábukkanunk oly mély gondolatokra és oly ideálisan szép és egységes világszemléletre, melyek elárulják elméje zsenialitását. Már a halálról is, amely gondolat feltűnően sokszor foglalkoztatja, egy bölcselő szemléletével ír naplójában: „A halál nem meghalás — jegyzi naplójába² —, a halál csak az emberi lélek megneemesülése“; majd azt kérdi magától: „Mi is van a halállal? Nem tudom, de bizonyos, az ember Istent hordozza magában és az ember sokszor akar természetfeletti lenni és a világ összemlik körülötte. Miért következnek — kérdi tovább — a legnagyobb műveltségű korszak, a legmagasabb tökéletesség után bár idők? ... Ez mind el van rejtve. A mi átkunk, hogy az ember kell, hogy az emberi dolgoknál maradjon, de a mi utolsó óránk: egy pillantás a világoasságba, az istenségbe“.³ Majd meg megállá-

¹ Naplók. 1815 január. 81. o.

² Naplók. 1814 nov. 42. o.

³ Naplók. 80. o. 1815 jan.

pítja, hogy „amint egy halandó sem születik égi érzelmekkel, épen úgy kellene az embernek az ő előbbi semmiségébe visszaszülyednie, ha benne isteni fogalmak nem támadtak volna“.¹

Széchenyit az elmélyedés, a bölcselkedés mindig vallásos érzületre hangolják. Ez is szellemének mélységére vall. Széchenyi különben gyakorlatilag is vallásos volt és híven be akarta tartani egyháza rendelkezéseit lelki küzdelmeiben és kétségeiben pedig igazi alázattal és bizalommal emelkedett az Istenhez. Azt tartotta, hogy imádkozni nemcsak kötelesség, de az emberi méltóságnak legfelségesebb joga² és azért lelkének vallásos felemelkedése, imádságban és Istenben való elmerülése Széchenyi számára mindig a lelki vigasz és fenséges átérzés voltak. 1820-ból maradt fenn naplójában egy imája, mely egyrészt eleven hitének és a Mindenhatóba való bizalmának csodaszép megnyilvánulása, másrészt fényt vet arra az erkölcsi tökéletesedési vágyra is, mely oly ritka nemességet ad Széchenyi egyéniségének. „Mindenható bírāja az embereknek és a nagy megfoghatatlan mindenségnek — így imádkozik Széchenyi —, ki előtt ámulattal és imádatlal borulok le, engedd meg megérlelnem magamban azt az erényt és tökéletességet, melyet az ember minden fogyatkozásai és tomboló szenvedélye dacára elérhet. Add nekem azt a benső vigaszt, a lélek azon nyugalomát, amely nélkül a röghöz kötött halandó a Te szemléletedben nem gyönyörködhetik s lelke ama földfeletti szárnyalását el nem érheti, melyre a tétovázó kedélyt az ájtatos ima képesítheti...“ Majd egészen Isten akaratának adja át magát és kéri, hogy „oly utakra terelje, melyeket Isten vél legjobbaknak“. Széchenyi maga megírja keleti útjának egyik nevezetes napján, mikor magábaszállt, bűnbánatot tartott és vallása törvénye szerint húsvéti gyónást végzett, hogy „sokszor elmélkedett Isten, a lélek halhatatlansága és hasonló vallásos témák felett, hogy a fiatalság mohóságával olvasott erre vonatkozó mindenféle könyveket, de mégis leginkább lelkének belső sugallatát követte, mely — mondja — sohasem téveszti el az igazságot és amely sohasem beszél hozzánk hizelgően“.³ Széchenyi ilyen vallásos elmélkedései és megjegyzései közt található olyanokat is, melyek a dogmatika mérlegére téve nem állják ki az egyház mértékét, de ha Széchenyi lelkének szabadszárnyalásában és vallásbölcséleti felfogásában túl is lépi néha a katolikus felfogás határait, ez nála csak a szellem csapongása, ő egyházának minden-

¹ Naplók. 1815 febr. 107. o.

² Friedreich 1821-ből. 101. o.

³ Naplók. 1819 ápr. 19.

kor hű fia akar maradni, jó katolikusként akar gondolkodni és élni. Sőt épen az a csodálatos, hogy aki a maga természetes zsenialitásával forgat meg minden kérdést lelkében és akinek szinte természetében van a szertelenség, az olyan alázatos és megbuvó volt Istenről való gondolataiban és hogy az elkeseredésnek, az elkedvetlenedésének óráiban Istennél és vallásában keresett vigasztalást. A vallás és a munka az a két pillér, melyre Széchenyi életének ívét építi és mentül inkább kétség, szenvedés, lehangoltság nehezdednek lelkére, annál szilárdabban és a nagy lelkek akaraterejével tüzi maga elé életcélul azt, hogy „az élet minden alkalmát ragadjuk meg, hogy Istent imádjuk és embertársaink boldogságát gyarapítsuk”.¹ Széchenyi is sokszor prometeuszi kínjai és önnönmarcangolása közepette csak abban talál enyhét és kielégülést, hogy az ember eszményi célokért is küzdhet. Aki 24 éves korában olyan életfelfogást vall, hogy „csak ideákkal és nagy eszmékkel tehetjük e világon való tartózkodásunkat tűrhetővé”,² annak lelke valóban az eszményi magasságokban járt.

Méltán írta Friedreich István, hogy már az ifjú Széchenyi a homo sapiens legnemesebb válfaja; a folytonos javulás és a folytonos cselekvés embere volt. Ilyen férfiúnál nem idegrendszerének gyengesége, nem is a melankóliára való hajlandóság okozta lelki küzdelmeit és az önvádaskodásig menő kételyeit, ezek csak tünetei és következményei voltak annak a feszült ellentétnek, mely eszmei világa és az élet valósága között voltak.³ „Ilyen lélek — írja Friedreich — a legmagasabb rendű gondolatok birodalmában épügy nem tudott ragaszkodni meghaladt ideákhoz, mint ahogy házi szerzői közt is a legtökéletesebbet kereste. Széchenyi lelkesedése tehát sohasem maradt platonikus, ő a tökéletesítést nem elvben szerette, hanem valóságban akarta látni. Ez az örökké javító, a tökéletesítés és tökéletesedés után csüggedés nélkül igyekvő férfiú látja a sok bajt, hátramaradottságot és igazságtalanságot, mely azt a társadalmat és nemzetet, melyben él, elégteleníti, tehát segíteni szeretne mindezen. Érzi magában az erőt, a hivatást arra, hogy segítsen, de a társadalomnak korlátoltságaiiban, nemzetének gyengeségében, majd a kormány féltékenységében leküzdhetetlen akadályokat lát.” Folyton jobb után törekvő lelkét hogyan marcangolná és tépdésné tehát Prometheus sasa!

Innen, hogy már a fiatal Széchenyi szellemének villanásai

¹ Viszota: CXVII. o.

² Viszota: L. o.

³ Friedreich. 110. o.

nem egyszer oly félelmetesek, mint akár a döblingi remetéé. Kétségtelen, hogy öröklött Széchenyi némi skrupolozitást is atyjától. Túlszigorú önkritikájának és a lelkét megremegtető önvádjainak egyik gyökérszála e lelki öröklöttséghez vezet. De bizonyos, hogy Széchenyit a tökéletesebb keresésének szüntelen vágya és lelkének túlságos érzékenysége tették még töprengőbbé, ami azután lelki szenvedéseinek egész zuhatagát zudította rá, kivált mikor érzelmi világát igen korán szerencsétlen és szenvedést okozó szerelmei bolygatták meg. A szerelem okozta szenvedés már sok ifjú szívbe csöpögtetett állandóan ható mérget. Életeket emésztett és sorvasztott el, ha a méreg nem talált elég ellenálló férfierőre. De ilyenkor azután a szenvedés sokszor még acélozó erővé vált. Széchenyinél is ez következett be. Szerelmi szenvedélyének és szenvedéssel járó szerelmének tüzeiben lelke megtisztult, még nemesebbé vált. Nagyszerű tettek sugalmazója lőn. De épen lelkének nagy érzékenysége folytán Széchenyi első komoly szerelmei sok borút és kínzó szenvedést hoztak reá. A wertheri boldogtalanság gyakori kísérője Széchenyi ifjúkori hangulatának és ennek kétségtelenül a szerelem volt a főoka. A halál gondolatával való gyakori foglalkozás, sőt a halálvágy is ebben rejti magyarázatát, mert akkor is, midőn a túlzott önvád nyomában lép fel, legtöbbször érzéki szenvedélyével vagy ideális szerelmével volt kapcsolatban. Tudjuk, hogy külföldi útjaira is nem egyszer a szerelem vagy az attól való menekülés készítette. Erősen be volt oltva az a szerelmi boldogtalanság sérümával, aki 26 éves korában — keleti útjának kezdetén — ilyeneket írt naplójába: „Itt ülök egyedül, valóban teljesen egymagamban a tenger partján, amely engem el fog vinni talán mindörökre. Jó volna — Isten gyakran ad korai halált szerettjeinek — és ki akarná sokáig szenvedni utált szerelme kínjait. Én kedves Romeóm, én drága Shakespearem, fel tudnám-e árnyaitokat kelteni, vagy tudnék-e békésen hozzátok csatlakozni“¹.

Sőt már a 22 éves Széchenyi naplóinak első lapjain megdöbbenve találkozunk a halál és öngyilkosság gondolatának rémével. A Karolinával kapcsolatos önvád, mely legjobban megingatja lelkének egyensúlyát és legtöbbször idézi fel benne a bűn és szerencsétlenség érzetét és amely még a döblingi intézetbe is elkíséri, csak mélyebben impregnálta Széchenyi lelkébe a kétség, a rémület képeit és azt a melankóliát, melynek kísérője volt az öngyilkosság gondolata. Széchenyi már 1814 októberében, mikor naplóírásába

¹ Naplók. 1818 júl. 18. 191. o.

kezd és amikor bűnbánat fogja el addigi élete felett, azt írja, hogy tulajdonképen, ha átadná magát a multja feletti gondolatoknak és bánatnak, az öngyilkossággal kezdhethé.¹ Valahányszor Széchenyi kedélye a hullámvölgybe jut vagy el is merül kétségeinek és melankóliájának hullámaiban, a halál és öngyilkosság árnya már ott lebeg a habok felett. Érthető tehát, hogy ilyen érzékeny és minden benyomásra annyira reagáló fiatal lélekre mily végzetszerűen hatottak azok a mélységes, de kiegyenlítést nem nyerő érzelmek, melyek elsősorban Karolina sógornője iránti ideális, de még egyéb, egész kedélyvilágát mindig felforgató szerelmei nyomán támadtak. Széchenyi idegrendszere ekkor még nem volt olyan gyenge és megrongált, mint mikor azt már egy lázas tevékenységben töltött és a hazáért annyira aggódo élet tépdesték meg. Nem idegszálainak roncsoltsága, hanem azoknak túlfinom érzékenysége, lelkének a skrupulozitásig menő gyengédsége okozták a fiatal Széchenyiben azt az ideges lelkiállapotot és azt a gyakori mélabús hangulatot, melyet egyik-másik életírója idegbaja kórjeleinek fogott fel. Hogy a boldogtalan szerelem, ha mégoly mélyen felzaklatta is lelkét, nem volt képes a végső katasztrófát előidézni, azt a mindenen felülkerekedő fiatalos erő és Széchenyi férfiasága eléggé megmagyarázzák. Széchenyin, ha hatalmába is vette, de sohasem lett a szerelem kizárólagos úr és ha ifjú lelkét a szerelem szenvedélye, mint vihar meg is rázta, mi volt ez ahhoz az érzéshez képest, mely akkor dúlt keblében, mikor hazája sorsát látta kockán és mikor azt képzelte, hogy a kockát ő vetette el. A haza véres képe, mikor már az idő is megörölte férfierejét, teljesen megzavarta elméjének logikus munkáját és a hazára sujtó csapás összeűzta azt, ki hazáját mindennél jobban szerette és akinél senki sem tudta jobban szeretni a hazát. Széchenyi tragédiájának tüzetes elemzése nem tartozik az ifjú Széchenyi jellemének analizálásához, de Széchenyi lelki egységét és a fiatal Széchenyi lelkének azonosságát a későbbi Széchenyiével épen élete tragédiájának háttérében lehet legjobban felismerni. A leghívebb képet így nyerjük az ifjú Széchenyiről, ki nek arcán ugyanazok a vonások ismerhetők fel, melyek a hazája sorsán megörülő reformátor és a döblingi remete arcán láthatók. Az ifjú Széchenyi naplói, kivált mikor szerelmi szenvedéseinek hatása alatt ír, nagyon hasonlatosak a döblingi naplókhoz. Egy ugyanazon lélek és szellem megnyilvánulása, csak a lélekre ható ok különböző. Az ifjú Széchenyi már ugyanaz a csodálatos szellem

¹ Naplók. 1814 okt. 26. o.

ragyogó és sötét, lelkületének szárnyaló és önmagát tépdeseő tulajdonaival.

Széchenyi szellemének e csodálatos kettőssége, melankóliája mellett is lelkének emelkedettsége, erejét bénító kétségei közt is a tökéletesedés szüntelen vágya, szóval lelkületében a sötét és ragyogó színek állandó változása magyarázzák meg, hogy Széchenyt a szerelem mindig ideálisabbá tette és mindig magasabbra emelte, akkor is, mikor szerelme szenvedés volt. Széchenyi szellemi életében szinte a dagály törvénye érvényesül. Mentül magasabb lánggra lobbant szerelme, szenvedélye és nyomában lelki szenvedése, annál magasabbra emelkedett a hullámokon Széchenyi élet- és tettvágya is. Sokszor, mikor már elmerülni hisszük a szentimentalizmus és romanticizmus, sőt a szerelmi szenvedés érzéshullámaiban, derült ég sugarai simítják el a hullámokat és *Széchenyi lelke felemelő gondolatokban enyhül meg*. Érzésvilágának emelkedésével fokozódik benne a nemes elhatározás: a szerelem által megtisztulva nagyot tenni és alkotni. Széchenyi lelkierője és nemesisége mindig utat tör felfelé, nemcsak nem süllyed el a szenvedély vagy szenvedés örvényében, hanem a komoly szerelem indítéka lesz előbbretörésének, haladásának és nagy feladatok vállalásának. A fiatal Széchenyre a szerelem tehát végelemzésében nemesítőleg, férfiúi akaratára fokozólag hat. Maga azt vallja, hogy a nyilvános szereplésre se határozta volna el magát, ha egy nemes lény szerelme nem sarkallja és nem igéri neki, hogy mindig hű kebelrel fog mellette állni.¹ És mikor az Akadémia alapításának jubileumát ünnepeljük, lehetetlen, hogy ne emlékeztessen minket az Akadémia cimere is arra, hogy Széchenyi életének a szerelem mily nagy lendületet adott. Az Akadémia címerén a nőalak, ki a sást itatja, Crescencet, Széchenyi lelkének nemes sugalmazóját jelenti, kiről maga írta naplójába: ő Amphitrite, aki a sást megitatja.² A szerelem idealizmus a itatta át Széchenyi saslelkét mindegyik komoly szerelménél, mely lelki- és érzésvilágát állandóbban lefoglalták és végül a hitvese iránti szerelme tanubizonysága maradt, hogy Széchenyi egy ideális férfiú lelkének minden értékével csak arra várt és azt kereste, hogy legyen élettársa, ki egyben angyala és muzsája is lesz. A fiatal Széchenyi naplójában is, mikor lelke még kereste célját és mikor küzdelmei közt hánykódott, az írta, hogy a legnagyobb szerencse és boldogság, amit egy ember a földön elérhet és ami vallásával és világnézetével annyira összhangban van, mégis csak a bol-

¹ Kelet népe. 25. o.

² Friedreich: 140. o.

dog házasság.¹ Csak ilyen nemes és az ideális régiókban lakó lélek tudott még Gabrielle iránt való szerelméből is annyi nemes gondolatot és érzést csiholni ki, holott szerelme még platonikus viszonzásra se talált. Gabrielláról emlékezve sóhajt fel naplóiban, hogy bárcsak általa és szerelme által tudna valami lenni, mintahogy mindenki a szeretet által lesz naggyá; a festőt, a szobrászt, az író² tárgyának szeretete inspirálja.

Elképzelhető tehát, hogy mennyire hatottak Széchenyi lelkére Karolina levelei, melyek tiszta és finom lélekkel íródtak és fonták a szerelem szálait. Széchenyi valósággal átszellemül, akárcsak Tankréd, ha gondolataiban szerelmére gondol és úgy érzi, hogy a szerelem beléje is erőt, kitartást önt. Meade Szelinának is, kit 27 éves korában nőül akart venni, azt írja, hogy benne olyan nőt ismert meg, ki a legforróbb vágyra, a legbuzgóbb törekvésre sarkalja a férfikedélyt, hogy minden gyöngéjéből kivetkőzve csak annyiban maradjon ember, amennyire szükséges, hogy hazájának hű polgára, embertársainak és rokonainak igaz testvére lehessen. Széchenyinél tehát azt a vágyat, hogy a szerelem által lehessen nagy, nem szabad a szerelem hiúságának lapjára írni. Széchenyi nem egy asszony hiúságának rabja, benne nagy érzések emelik tettvágyát. Akkor is, mikor Gabrielle iránt való szerelmében szenved, ezt írja naplójába: „mégis valami jobbra születtem, mint hogy egy asszony lábánál sóhajtozzak s epedjek egy életen át. Érzem férfiasságom és büszkeségem”.³ Széchenyi büszkesége itt öntudatot, a nagyobbra teremtettség érzetét jelenti.

Egyébként azt hisszük, hogy Széchenyinek még szerelmi életét sem lehet megérteni rendkívüli fantáziájának figyelmen kívül hagyásával. Széchenyi képzelőtehetsége fokozta fel szerelmét is. Nemcsak a döblingi Széchenyi volt fantáziájának játékszere és rabja, a fiatal Széchenyi szellemét is benépesítették és gondolatvilágának egész színjátékát teremtették meg képzelődései. Széchenyinél a képzelet sokszor a valóságnál is erősebben ható elem. Ez érvényesül szerelmi merengéseiben, mikor képzeletében még szebbnek ideálisabbnak, vonzóbbnak látja szerelmének tárgyát. Széchenyi egész szellemi működésén uralkodó hatalom volt eleven, folyton változó és színes képzelete. Útinaplói is tanuságot tesznek erről. A szellemének fényszórója alá kerülő tárgyakat és témákat fantáziájának nagyításában látja meg. Későbbi irodalmi művei is teremtő

¹ Naplók. 1818 júl. 209. o.

² Naplók. 1818 júl. 205. o.

³ Naplók. 1818 júl.

fantáziájának termékei és ami bennök hiányos, darabos volt nyelvi szempontból, bőven pótolta azt kifejezőképességének és ötleteinek gazdagságával. Ami egyszer Széchenyi agyában vagy érzésvilágában megfordult és abba bele került, az felcsigázta fantáziáját és benépesült elméje majd rémes árnyakkal, majd meg a muzsák ragyogó képeivel. Már 1815 februárjában ezt jegyzi fel naplójába:¹ „Néhány napja annyi gondolat jár át fejemben, hogy úgy éreztem magamat, mintha valami látványosságon volnék jelen... A gondolatok észrevétlenül és minden fáradtság nélkül oly különböző módon jelentkeznek, hogy igen gyakran magam is meg vagyok lepve képzelődésem. Betegség-e ez vagy valami erő, tehetség, ezt nem tudom, de legalább elég kellemes állapot, mert az ember egyedül époly jól szórakozik, mintha valami báli társaságban mulatoznék“. Lehetetlen a 23 éves Széchenyi e sorait olvasni, hogy ne jelenjék meg szemeink előtt a döblingi remete, ki naphosszat fantáziájának szüleményeivel és élményeivel igaz, hogy nem szórakozik, de legtöbbször kínzó vagy másokat megkínzó gondolatok között gyötrődik. A Nagy Magyar Szatira alig egyéb, mint egy mozgalmas és kegyetlen látványosság, melyet Széchenyi maga rendez magának döblingi szobájában elzárva a világtól, de önmagában annál többet foglalkozva azokkal, kik hazáját és a monarchiát aláássák. Fantáziájának élénksége és nagysága növeli meg sokszor a kis dolgokat is nagyvá lelkében és ez is egyik okává válik önvádaskodásának és kétségbeesésének, a szerelemben pedig hevülésének és szenvedéseinek is.

Széchenyi elméjét és akaratát azonban fantáziájának nagymérvű csapongása sem tudta egyensúlyából kimozdítani. Széchenyi ura maradt célkitűzéseinek. A képzelgése fiatal és reformátori munkája korában egyaránt csak szellemének csodálatos foszforeszkálása maradt. Zsenijének igazi tiszta és hatalmas lángja céljaiban, alkotásaiban, próféciai képességében és reális bölcsességében lobogtak fel és világítanak nemzete történetében. Elméjének kínzó vagy elmés játéka csak az életet fogyasztó élősd, avagy virágos folyondár a hatalmas törzsön. Szellemének csapongása sok nyugtalanságot váltott ki benne, oka volt kétségeinek, növelhette még szenvedéseit és küzdelmeit is, de nem téríthette el hivatásától, prófétai missziójától, melyet keblében érzett. Ha maga vallja is, hogy mozgalom, izgalom kell nekem, hogy fenntarthassam magamat,² Széchenyi szellemi vajudása csak egy lélek tisztulása és a tökéletesedés

¹ Naplók, 1815 febr. 98. o.

² 1820-ban dec. Friedreich. 109. o.

útján való előrehaladása. Ha panaszkodik is, hogy minden nap más gondolattal ébred és ha még közvetlenül nyilvános fellépés előtt is azt írja naplójába, hogy „egyszer lángolok a világ bebarangolásáért, máskor régi szokások reformátora, új alkotmányok alkotója szeretnék lenni stb. stb.“,¹ Széchenyi feltartóztathatatlanul halad előre azon az úton, melyen hazája újjászülésének faktora akar lenni.

Nyilvános fellépése előtt ezen az úton van azonban még egy állomás, mely mellett nem lehet észrevétlenül elmenni. Wesselényivel való találkozása ez, mely ha nem is zavartalan, de egy életen át tartó nemes barátság forrása lőn. Széchenyinek szüksége is volt arra, hogy egy hozzá méltó és hasonlóképen ideálisan gondolkozó férfival megossza lelkének súlyos gondolatait. Széchenyi érzékeny lelke nem egyszer mint megterhelt híd akart összeroppanni lelkének sokszor sötét aggodalmai alatt, melyekkel hazája állapotára tekintett. A Wesselényivel való barátság hatalmas lánc lett a híd lelke ívezetének tartásában. Széchenyi erősebbnek és aktívabbnak, munkára képesebbnek érezte magát a Wesselényivel együtt töltött órák, napok vagy évek alatt. Maga jegyzi fel naplójában az 1821-iki Zsibón tett látogatása után, hogy „Wesselényi Miklós közelebbi ismeretségével vajmi sokat nyertem“.² Wesselényi lassúbb, nyugodtabb lélek volt Széchenyinél, jóformán csak a lángoló hazaszeretetben, az ideális felfogásban, meg abban voltak egyek, hogy hazájukat és nemzetiségüket elhagyatottságából magasabbra akarták emelni. „Mindketten pirultunk — írja Széchenyi, visszaemlékezve a zsibói látogatásra — hazánk hátramaradt, vérünk olyanynyira elaljasodott léle felett s mindketten érzünk magunkban kimondhatatlan vágyat, habárcsak egy mákszemmel is járulhatni honunk, vérünk ápolásához.“ Együtt tett külföldi útjak alatt Angliában, Franciaországban és Németországban a két hatalmas szellem egymástól is tanul. Wesselényi is belátja Széchenyi hatása alatt, hogy tökéletesedése szempontjából köteles külföldi utakat tennie, Széchenyi pedig Wesselényiben lelki küzdelmeiben talált szilárd támaszra. Megcsodálják útjuk alatt, hogy mit képes alkotni az emberi ész és a munka még ott is, ahol a természet mostohábban bánt ajándékaival. Impulzust kapnak a társadalmi munkára, mert mint Széchenyi később megírta, amit Angliában legjobban bámulék, nemcsak a kormány által nem állítaték fel, hanem a kormány még legkisebb segedelemmel sem vőn részt benne, hanem mindazon tárgyak és remekék ... általában egyesületek munkái és állítványai.³

¹ Friedreich. 125. o.² Friedreich. 88. o.³ Világ. 320. 1.

Wesselényi leveleiből is tudjuk, hogy Széchenyi mennyit olvasott, tanult ezen útjai alatt is. Megbámulja barátját, hogy útközben is szüntelen való olvasással egész igyekezetét a maga művelésére fordítja. De épúgy megcsodálja elméjének eredetiségét, gondolkodásának minden praejudiciumtól való mentességét. Széchenyi szellemi képességeinek teljes kifejtlettségére vallanak az útközben a naplókba írt megjegyzéseik is. Széchenyi azonban már első angliai és franciaországi útján az angol és francia nemzet jellemének, hazájuk intézményeinek megítélésében elárulta ítélőképességének kitünőségét. A francia könnyedség és az angol rendszeresség közti összehasonlításban mindig az angol javára üt ki ítélete. Anglia gyakorlati fölényét is nagyratartja, de azért a francia nemzettel szemben akkor táplált igazságtalan ellenszenv nem tudja ítéletét megvesztegetni. „A sok nemzet közt még egyik sem volt képes minden nagyságon úgy felülemelkedni és úgy rendkívülivé válni, mint a francia ép az utolsó korszakban“ — ezt jegyzi fel Széchenyi 1815 októberben naplójába, amikor még mindenki égett Széchenyi környezetében a franciák és a Napoleon ellen való gyűlöletből. Szellemi önállóságát mutatja az is, hogy bármennyire megbámulja a külföld haladását, Anglia intézményeit, nagy hibának tartaná, ha más országok egyszerűen utánzásba esnének, mert írja: „ami Angliában van, azt a sziget, a nemzet jellege és száz más ok teszi lehetővé s azért azt találom, hogy nemzetiségszeretetből az angolok utánzása a legügyetlenebb dolog, amit tehetünk“. De a látottak cselekvésre ösztönzik és arra törekszik, hogy „lehetőleg tisztába hozza a módját a javítások és újítások helyes felismerésének“.¹ Már a fiatal Széchenyi szereti a nemzetek korát párhuzamba állítani az emberek korával és azt tartja, hogy az újítások és reformok is eszerint eszközölhetők. Nemzete jövőjéről ép azért mer reményeket táplálni, mert azt hiszi, hogy a magyarság még nem élte ki magát, sőt most van felvirágozhatásának idejében. Jellemző, hogy Ausztriát már vénebbnek tartja, hiszen az országokat összehasonlítva, ezt írja naplójába: „Anglia alkotmánya, Amerika ifjú ereje, Franciaország előnyös fekvése a mi szegény vén Ausztriánkat mindig el fogja nyomni. Nem lesz képes velük versenyezni. Azok ifjú országok, Ausztria vén“.²

De Széchenyi nemcsak szellemi világában volt közös Wesselényivel. Azonfelül, hogy barátságuk a közpályára való lépésük hatalmas előmozdítója volt, még erkölcsi nemesedésük tényezőjévé

¹ Zichy: Naplók. 317. l.

² Friedreich. 121. o.

is vált. Széchenyi megkívánta barátjától, hogy hibáira figyelmeztesse. Lelki életükben sincs egymás előtt titkuk, sőt hogy az ifjú nemzedéknek mentül inkább jó erkölcsi példát nyujtsanak, Széchenyi Wesselényivel és Esterházy Mihállyal baráti szövetséget kötött. Közéleti szereplésük megkezdése előtt erkölcsi tökéletesedésüket szolgáló társulatot alkottak, melyben kötelesek voltak egymást hibáikra figyelmeztetni, hogy így a maguk és a fiatal nemzedék erkölcsi előmenetelét munkálják. Mindez és minden Széchenyi életében azt mutatja, hogy valóban kevesen léptek még nagyobb erkölcsi komolysággal és nemesebb idealizmussal a közpályára. Hozzá Széchenyi István a próféták erkölcsi vértetében és a hivatásnak mártírumsos érzéseivel indul közéleti útjára. Széchenyi szellemi és erkölcsi tulajdonságairól, egyéniségének jelleméről hű képet adnak Naplóí — nyilvános szereplése előtt. De ezen korabeli portraitejához hozzá tartozik még, hogy legfőbb vonásokban ismerjük hazafiúi gondolkodását és politikai felfogását is.

*

Széchenyi még jóformán hazáját sem ismerte jól, mikor külföldi útjait járta. Hazája nyelvén is ritkábban beszélt, az első tíz évben naplóit is német vagy más idegen nyelven írta. Hazájának és nemzetének szeretete azonban csodálatosan égett már a napoleoni háborúkból hazatérő ifjában. Érdekes volna elemezni, hogy mi is tudja a hazaszeretet tüzét meggyújtani az ilyen körülmények közt nevelődött és élő ifjában annyira, hogy az elolthatatlan láng marad minden körülmények között. Pedig Széchenyiben, mihelyt hazájáról van szó, már megnyilvánul az a nemes fanatizmus, amellyel később hazáját tettekkkel szolgálta. Sokszor megesik, hogy Széchenyi naplóiban, írásaiban olyan kifejezéseket használ, mintha Ausztriát is hazájának tekintené, jobban mondva mintha azt is bekapcsolná a lelkében élő haza fogalmába. Ez valóban így van, de ez semmi egyéb, minthogy Széchenyi már fiatal korában hazáját és Ausztriát vegyesházasságban élő szülőknek tekinti és politikai horizontján Magyarország jövője Ausztriával kapcsolatban jelentkezik. Bécsben amúgy is úgy él, mintha otthon volna, tehát nem csoda, hogy néha a kifejezések szerint sem számítja Ausztriát az idegen országok közé. De mindez egy mákszemnyit se változtat azon, hogy Széchenyi magyar hazájának képével élt és álmodott már fiatalkori külföldi utazásai alatt. Széchenyiben a hazaszeretet mindjárt fájdalommas érzéseket váltott ki, mert előrehaladottabb országokat látva, mindig hazája elmaradottságát fájlalja. De van-e nemesebb szeretet annál, mint amely mindig fájdalommal is jár és amely fájó érzés

szüntelen égeti a sebet, melyet a szeretet ütött. Sőt Széchenyi naplóját teljes egészükben ismerve azt látjuk, hogy Széchenyiben a tettelekre kész hazaszeretetet is korábban jelentkezett, mint az általában szokott. Természetesen eleinte Széchenyinél is csak általánosságban mutatkozik a vágy kiemelni hazáját alacsonyosságából és csak később érlelődik ki benne konkrét programja. Már 1814-ben — alighogy naplójának írását megkezdi — fájdalmasan sóhajt föl: „Anglia azt kívánja, hogy ott, ahol Ausztria áll, egy erős, ahol pedig Törökország, ott egy ostoba nemzet éljen. De mi történik az én szegény hazámmal tíz év óta?”¹ Mindjárt első londoni útjáról visszatérve, számot vet önmagával, hogy mikép is érhetné el jobban a boldogságot és ezt írja naplójába: „mindig futni fogok egy elérhetetlen ideál után? Mit hajhászok nagy rangot, állás... mikor van nekem egy hazám, egy szerencsétlen hazám... de azon most nem lehet segíteni, legalább még most nem...”² Ime az alig 23 éves Széchenyi már a hazaszeretetet keservével van tele és ha még távol is van az idő, amikor már úgy látta, hogy lehet hazáján segíteni, vágya: a hazáért élni állandóan égeti keblét. Hazájának képe állandóan kíséri és vele együtt mélységes honszeretete. Keleti útján, mikor Scio földje teljesen elbájolta, melankolikus, lemondó szavakkal írja naplójába: „hazámról, melyet szeretek, de amely nézetem szerint nekem semmi hasznát nem veheti, Scio, a te kertjeidben talán meg tudnék feledkezni”³. De hogy mennyire nem tudott megfeledkezni, elárulja naplója, midőn a látott természeti szépségeket hazájáéval veti össze. Nemcsak arról elmélkedik pár nappal később naplójában, hogy hazáját, mint nyers termelő országot mikép lehetne felvirágoztatni és hogy kellene gabonát, húst, bort, gyapjút kétszerannyit termelni, hanem elérzelegve a kiázsiai partok szépségein, ezt írja: „a csesmei csatorna egyre a Balatonra emlékeztet s a Mimarhegy a Badacsonyra. De minden nagyobb mérvű és többféle színpompában ragyog. Szegény kis hazám — folytatja merengését — elég csunyácska vagy, gondolám magamban. Igaz, hogy még nem ismerlek egészen. De majd megnézek nemsokára, mert hűségesen szeretlek, dacára futóhomokodnak és felfuvalkodott lakóidnak. S te, jó Fertő-tavam, téged is szeretlek, habár szép nem vagy; csak maradj meg nálunk, arra kérlek... Mégis legkedvesebb előttünk az, amivel bírunk s az a levegő, melyben születtünk s amelyet mint gyermekek magunkba szívunk... Bejárjuk a világot, megszere-

¹ 1814 aug. 9. Naplók 17.

² 1815 dec. 13. Naplók. 165. o.

³ 1818 dec.

tünk mindent, mi utunkba esik, de visszatérünk mégis a régi hazába, a régi kedveshez”.¹

Ime, mily meghatóan érzélgős szeretet ez a világjárta és sokaktól akkor világfinak tartott Széchenyiben. S Széchenyi honszerelmében mindjobban a hazáért való élés és cselekvés gondolata erősödik meg. De hazaszeretetének napja is sokszor borús, sötét gondolatai pesszimizstikussá teszik, pedig máskor oly fanatikusan hisz és bízik hazája és nemzete jövőjében. Mikor felsőbüki Nagy Pált 1820 júliusában meglátogatta, egész hévvel helyesli Nagy Pál lemondó észjárását és azt írja naplójába: „Ez a legokosabb ember Magyarországon. Vár s csendes háziéletben hűtögeti, célozza kedélyét a sors bekövetkező csapásai ellen . . . Van szép élettársa is, nem mintha szeretné vagy gyermeket óhajtana tőle. Haldokló hazában a szerelem se élhet, zsibbadt népnél mirevalók volnának a gyermekek? . . .”² Szinte a végső elkeseredettség és a lemondás akkordjai hangzanak ki e szavakból, pedig ezek is csak pillanatnyi futamok lelkében és hazaszeretétében a vezetőtónus és gondolat az, amit a Kelet Népében írt meg, hogy „mióta annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint magyar reménytelen szállott sírjába — azóta meg nem szünöleg hasonlítgatám össze más nemzetek életjeleit a magyarnak életnyilvánulásával, mikép kiismerném: van-e még felámadása körül remény vagy nincs-e többé”.³ Nemzetének életjeleiből és korából pedig azt következtette le, hogy hazánkban oly nagyság, melyet siratni lehetne, még nem volt. És hála az Egeknek, hogy még nem volt, mert így még lehet!

Széchenyi lelkére a kételkedés, hogy tud-e hazájáért valamit tenni, akkor szakadt rá és hazafiúi bánata akkor tört ki belőle leg-erősebben, ha azokat az akadályokat nézte, melyeken átgázolnia kellett. „Magyarország már végsőt lehel — írja 1821-ben — s legyőzve ott fekszik legádázabb ellenségének lábánál: legyőzve, de nem harcban, hanem az altató idő által. Mit tehet egy annyi ellen? Még ha gyors előmenetelem lenne is, végre mi válhatnék belőlem más, mint hőse egy hosszas, unalmas tragédiának?”⁴ Széchenyit túlzásrahajló lelke hangolta arra, hogy az akadályokat, kortársainak tudatlanságát és nemzetének hibáit leküzdhetetleneknek fesse maga előtt. „Minő ékesszólás kellene ahhoz — töpreng naplójában⁵ — hogy igazságtalan és tudatlan voltukról megbántás nélkül meggyőzhetné az ember . . . A legnagyobb vonzódást érzem arra, hogy

¹ 1818 dec.

⁴ Friedreich. 85.

² Friedreich. 79. o.

⁵ Zichy. 1825.

³ Kelet Népe. 10. o.

e durva népet, melyet voltaképen hön szeretek, oktassam, emberre neveljem... Tudatlansága meghat: életemmel, véremmel szeretnék segíteni rajta... De sokszor elriaszt s felindít vak igazságtalansága, gögje és önhittsége.“ A haza lángoló szeretetének és a hazafiak korlátoltsága felett való elkeseredésének emez érzelmei egész életén át, mint egymásba ütköző, de azért egymást is erősítő hullámok tombolnak Széchenyi lelkében. Jól látta ezt meg Friedreich István, mikor ezt írta: „a hazaszeretetének és a hazafiak korlátoltságát sujtó elkeseredett haragnak ezen iker gondolata irányította Széchenyt népszerűsége verőfényes napjaiban és az elhagyatottság szomorú egyedüllétében vagy döblingi magányában és pályája látszólagos egyenetlenségeinek, szavai és tettei sokszor felhánytorgatott következtelenségeinek épen az volt az egyik főoka, hogy e kettős gondolatnak néha az egyik, másszor a másik része jutott egész viselkedésének szint és irányt adó túlsúlyához...“ Sőt Friedreich István a naplónak csak kivonatos ismerete mellett már le merte írni azt az igazságot, amely most már teljes felfedettségekben bontakozik ki előttünk, hogy „az 1819—20-as évek Széchenyiye ugyanazzal a szemmel, szívvel és ésszel nézi, érzi és akarja orvosolni hazája bajait, aminővel a 40-es évek izolált és meggyanúsított politikusa vagy a döblingi remete. Wesselényi barátsága, felesége iránt érzett szerelme s Kossuth politikájától való félelme legfeljebb öntudatosabbakká tették és jelentéktelen árnyalatokkal módosították gondolkodását, új elemek azonban abba az eszmekörbe, melyben a huszas évek legelején élt, ezen tényezők által nem jutottak“.¹

Való igaz, hogy Széchenyi nyilvános fellépése előtt nemcsak céljaival, eszméivel és teendőivel, de már politikájának módszerével is tisztában volt. Éleslátása és az erőviszonyok reális mérlegelése szabták ki számára az utat, melyen elindulni és járni akart. Mindenekelőtt nemzetnevelő munkáját azon területeken kezdi meg, melyen a legkevesebb politikai akadályba ütközik. Tévedés volna azonban azt hinni, — amit később rá is akartak fogni Széchenyire — hogy nem volt elég érzéke a magyar alkotmányosság iránt vagy mintha nem becsülte volna hazája alkotmányát. Ha mégsem az alkotmányért vívandó harcmezőn jelölte meg teendőinek első lépéseit, arra igen nagy okai voltak. Széchenyi nemcsak nemzetének gyengeségét ismerte, de a fő- és köznemességnek jellemét és azon indító okokat is, melyek a nemességet az alkotmányért vívott harcokban vezették és amelyek nem egyszer olyan régi állapotokhoz

¹ Friedreich. 81.

való változhatatlan ragaszkodást jelentettek, melyeket Széchenyi sem akart változtatlanul hagyni. Széchenyi azt is tudta, hogy nemzetreformáló munkájában époly akadályra fog találni a bécsi körök céljaiban, mint honfitársai maradiságában. Korán megtapasztalta ezt Széchenyi még akkor, midőn a lóversenyek ügyét előmozdító egyesülete megerősítését sem tudta elnyerni, pedig akkor Széchenyi még egyáltalán nem mutatkozott a politikai porondon. De Bécsnek és Metternichnek jobb szeme volt, semhogy fel ne ismerte volna Széchenyi terveinek lényegét és igazi céljait. Honfitársai még csak a lovak iránt érdeklődő excentrikus grófot látták benne, mikor már a bécsi udvarban gyanakodva nézték Széchenyi akcióját és 1823-ban a lóversenyek ügyében a királyhoz is felterjesztett memorandumával nem tudott célt elérni. Metternich már akkor attól tartott, hogy Széchenyi egy szép napon a megyei ellenzékhez csatlakozik, mikor utazásaira engedélyt kért, amit ezért könnyebben is megadtak neki. Széchenyiben pedig annyira nem hiányzott az alkotmányhoz való ragaszkodás, hogy tervbe vett amerikai útját már egyenesen azért halasztotta el, mert azzal a gondolattal foglalkozott, hogy nem kellene-e egy párt élére állva az alkotmányért és jogért küzdeni. Tudjuk, hogy Angliában is az alkotmány tisztelete ragadta meg és itthon magától Czirákytól igyekezett a magyar alkotmány ismeretében előrehaladni és otthonos lenni. Sőt, mikor Széchenyi az 1825-iki országgyűlésen megjelenik, egyenesen készül az alkotmányért vívandó harcokra is. A királyi trónbeszéd elhangzása után ezt írja naplójába: „Isten áldja meg az íróját, bárki legyen. Annyi fegyvert ád kezünkbe, hogy azzal, ha ügyesen tudjuk használni, alkotmányunkat soká, igen soká megvédhetjük“.¹ Ha Széchenyi mégis néha nevetségtárgyává teszi vagy politikájában elítéli azt az ellenzékiiséget, mely az alkotmányért való harcban merült ki, de egyebekben mozdulatlan maradt, akkor csak ama politikai érzéke vezette, mely azt súgta neki, hogy Ausztriával szemben erőt nem az alkotmányos harcból, hanem nemzeti művelődésünkől és anyagi előrehaladásunkból meríthetünk. Széchenyi az Ausztriával kötött frigyét a nagy európai politika szempontjából már ekkor és mindig szükségesnek tartott, hátvédet is látott benne, hogy nemzeti mivoltunkat kifejtthessük és Európában helyét megálló nemzet legyünk. De alkotmányos önállóságunkat feláldozni sohasem akarta. Az alkotmányos élet tisztasága és szabadsága is, mint eszme ragyogott előtte.

¹ Friedreich, 114. o.

Széchenyi azonban a meddő sérelmi politikánál előbbrevalónak tartotta a pozitív alkotásokat, melyek a nemzet erejét fokozták. A sérelmi politikát rossz taktikának is tartotta. A taktika kérdése pedig politikai érzékénél fogva igen fontos volt szemében. Ha Széchenyit nagyobb erővel ragadta is meg a gondolat, hogy nemzetét előbbre vigye, megnevelje és felvirágoztassa és ha ezt a feladatot nyilvános fellépésénél mindennél előbbre helyezi, ezért az alkotmányvédelme Széchenyi politikájának is sarkalatos pontja. Széchenyi szabadság nélkül el se tudta képzelni a haladást. Már 1820-ban ezt olvassuk naplójában: „Szegény hazám — mennyire hátramaradsz mások megett. Mint vérzik a szívem, ha meggondolom, hogy mélyen alásülyedtél s csak elveszett szabadságod adhatja vissza — semmi más — egykori energiádat”.¹ Széchenyi gyakran beszél a szabadságról, függetlenségről és önállóságról, melyre törekedni kell. A szabadságról való felfogását már híven tükrözi ezen 1817-ben tett feljegyzése: „a szabadság a társadalmi rend első boldogsága, egyedüli dicsősége. A történelem csak a szabad népek erejével van díszítve”.² Széchenyi Magyarországnak Ausztriával való kapcsolatában, épen nem látta nemzeti kifejlődésünknek akadályát és ha az ő politikai gondolkozásában és képletében az akkor még összbírodalomnak nevezett monarchia szerepelt, ez elméletben épúgy nem csorbitotta alkotmányos önállóságunkat, mint később a hatvanhetes politikusok is tiltakoztak minden olyan felfogás ellen, mintha a 67-iki mű az ország önállóságát vagy szabad alkotmányosságát érintette volna. Széchenyi látta, hogy a nemzet vezetésére hivatott osztályok nincsenek feladatuk magaslatán. A főnemességet képtelennek tartotta nagy kötelességek teljesítésére, a köznemességben rövidlátása, tudatlansága és szociális igazságtalansága miatt nem bízott. Nem találta tehát ez osztályokat elég erőseknek a nemzeti ellenállásra. Nem elvi, alkotmányjogi szempontok, hanem reális érzéke tartja vissza a nemzeti ellenállás harcainak szításától és az abba való belekeveredéstől, bár már 1821-ben azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy röpiratban vagy a kormányhoz benyújtandó memorandumban fejtegesse Magyarország alkotmányos jogait és a bírodalomban való különállását.³ Az alkotmány leple alatt folytatott harcokban se látott néha egyebet a nemesi osztályok érdekeinek vagy már túlhaladott jogainak védelménél. Széchenyi lelkében pedig a nemzet fogalma már ekkor sokkal tágasabb és

¹ Zichy: Naplók. 122. l.

² Naplók. 1817 aug. 185. l.

³ Zichy A. 169. o. Friedreichnél.

nagyobb terjedelmű volt. 1821-ben Somssich Pongrácz gróffal töviről-hegyire meghányja az akkori politikai mozgalmak okait, céljait és Széchenyi naplójába ezeket jegyzi a beszélgetés után:¹ „lásuk mit akar a két párt, a támadó és védekező. A támadó azt akarja, hogy a magyar nemes adózzék, fizessen s viseljen minden közterhet, úgymint a paraszt. A védő nem akar fizetni. De szégyenli, hogy nagybirtokai s az állam javaiban való részesedése dacára semmit se adjon... Állarcot vesz tehát, hogy szégyenpíráját eltakarja. Anynyira nem sülyedt még, hogy pirulni se tudjon, tehát lármát csap, gorombáskodik, hogy érdekét a hazafisággal, az alkotmány és szabadság szeretetével takargassa. De vajjon szabad ország-e Magyarország — kérdi Széchenyi? — Az igazságos Istenre nem az. A nemesember szabad, a paraszt csak rabszolga. Lehet-e e szerint vonzó, ily egyoldalú szabadság védelmében kockára tenni életét“. Sőt még korábban, erdélyi útja alkalmával a politizáló urakról ezt jegyzi fel Széchenyi naplójában: „Ezek az emberek nem gondolkoznak vagy ha gondolkoznak, akkor csakis magukról, a parasztról egészen megfélemeznek. Ez az ő szemükben semmi“. Széchenyi pedig a parasztban embert, magyart és polgárt látott és ezen szempont egyszerre egészen más perspektívába állította Széchenyi politikai gondolkozását. Különben csak természetes volt ez a politikai felfogás annak részéről, ki egyik angliai útja alkalmával a polgári szabadság általánosságának örvend és aki gondolkodásában odáig haladt, hogy ezt írja naplójába: „meg vagyok győződve, hogy a polgárosodás és a haladás egész titka a *közérzületben* rejlik.“² Ebből a felfogásából nemcsak azt a következtetést vonta le Anglia példájára, hogy a felemelkedés rugóit a *társadalmi* életben kell keresni, mert „amit egyes nem tehet, az soknak együtt könnyen megy“, hanem a közérzület hatalmának megérezésével vele jár, hogy szabad polgárokat és olyan nemzetet akar, hol közérzület fejlődhetik és hathat is. Széchenyi előtt olyan Hunnia lebeg, mely minden lakosának polgári létet és szabad életet biztosít. Ez a felfogása is csak erősíthette abban, hogy politikai munkáját is a nemzetműveléssel kezdje és a társadalmi tevékenységbe bocsássa le tevékenységének gyökereit.

A 20-as évek elején megkezdődött nemzeti ellenállás előcsátározásai tehát még nem tudták kicsalni Széchenyit a fórumra, pedig nincs meglegedve a magyar ügyek folyásával, sőt azt jósolja, hogy „ha így mennek a dolgok és ő katonáskodás helyett a polgári

¹ Naplók. 141. Friedreichnél.

² Friedreich. 107. o. 1822-ben.

pályára lép, nem lesz más jövője, mint a börtön, holott — írja tovább — nincs szív, melyet forróbb és őszintébb hazaszeretet éltetne, mint az enyémet. De — folytatja okoskodását — ahol a közszolgálatban különválasztják a királyt a hazától s ami az egyiknek javára van, az a másoknak rovására esik, ott...¹ és itt megszakítja Széchenyi az írást, mert Széchenyinek mindig elszorult a szíve, ha a király és nemzet szembekerülését látta. Ilyenkor csak menekülni szeret a küzdelemből, mert ettől soha jót, hazájára üdvöset nem várt. Széchenyi elméjében és szívében, de épen azért politikájában is a király és a nemzet épúgy össze voltak forrva, mint király és nemzet összetartoznak a magyar alkotmányban.

Azt hiszem, nyilvánvaló ez előadottakból is, hogy Széchenyi közéleti szereplése előtt tisztában volt önmagával, nemzetével, politikájának elveivel, sőt politikája módszerével is. Hitt hivatásában, bár még az utolsó órákban is megszállják a kétségek, amelyek már elmaradhatatlan árnyékként kísérik lángelméjének és prófétai lelkületének fényét. De a hívó belső szó, melyet Széchenyi hallott, ellenállást nem tűrt. Széchenyi lelkében már erősebben égett az alkotás, a munka vágya is, semhogy tétlenül tudta volna nézni nemzete ébredését és jövődőért való küzdelmét. A nemzet életképességéről is növekedett a bizalma és ez fokozta a saját erejében s hivatásában való bizalmát is. A *Kelet Népe*-ben később Széchenyi maga mondotta el fellépésének döntő indokait, melyek teljesen feltárják előttünk a pozsonyi diétára induló Széchenyi belső világát. „A mióta élek — írja — kimondhatatlan vágy létezik keblemben: Magyarország kifejtése, a magyar nemzet feldicsőítése él minden csepp véremben. Azon remény azonban, mikép nemcsak költői képzelgés, de száraz felfogás szerint, lehetőségét, sőt hihetőségét is látám nemzetünk feltámadásának és újjászületésének, csak később, hosszabb évek után derült fel bennem... a civilizált népek elérték tetőpontjukat, a magyar népnek csak most derül hajnala... így lőn, hogy tizenhat évvel előbb (azaz 1825-ben) kimondhatatlan és több napi belső küzdelmek után s csak akkor, mikor látám, hogy senki talán azon kissé magasb nézőpontról nem fogja fel nemzetünk állását, mint én vagy ha igen, nem mer s újraöntés helyett nyomorult foltozás van napirenden... megesküszöm magamnak... tehetségemben semmit, tiszta szándékomban, férfiúi szilárdságomban annál többet bizván, miután világosan mutatkoznak előttem nemcsak feltámadásunk, de nemzetünk egykori nagy kifejlődheté-

¹ Naplók. 125. Friedreich.

sének is legbizonyosb jelei... mindent el fogok követni, még ha magam maradok is, habár vesznem kell is, amit e kettős cél elérésére lelkem sugall... ekkor lépek a nyilvános élet tövises mezejére s itt meg kell vallanom — bocsássatok meg, drága hazafiak — mert tudja az ég, ez nem hiú elbizakodottság szüleménye vala, azon komoly elhatározással, hogy én fognam, ha senki más, nemzetünk egykori fényének megvetni alapját vagy legalább ezen célra szentelni véglihegésemig földi pályám“.¹

Ime ez utólagos vallomás is tanuskodik arról, hogy Széchenyi egy magasabb küldetés átérzésével lép polgártársai elé. Nemesebb cél polgárt és hazafit pedig még nem vitt a közpályára, mint amilyent Széchenyi tűzött maga és nemzete elé: „nemzetét megtartani sajátságaiiban, mint ereklyét megőrizni azokat és szeplőtelenségükben kifejteni, erőit, erényeit nemesíteni s így egészen új, eddig nem ismert alakban végcéljához: az emberiség feldicsőítéséhez vezetni“. Valóban próféta ajkára való szavak. A cél magasztosága pedig már túl a nemzetiség határán szinte a vallásos régiókba ér. Ilyen hivatást csak azok érezhetnek, kiket a Gondviselés küldött a népeknek. Széchenyi lelkében vallásos ihlettséggel párosul a honért való lángolás és a tudat, hogy Magyarország újjászületésének művében eszközül ő választatott. És Széchenyi az erkölcsi tökéletesedésére való törekvésével és jellemének kiforrott erényeivel a próféták erkölcsi komolyságával állt nemzete elé. Szellemének éltető, egyéniségének varázslatos hatása azonnal érvényesül is. Széchenyi napja — fellépése a pozsonyi diétán nem is kelő nap a magyar égbolton. A delelő nap ragyogásában jelenik meg és mint a zsoltáros mondja: „nincs senki, aki elrejtse magát hevétől“. Széchenyi fellépése mindjárt mozgató hatalom, nagy energia. Felsőbbségének megérzése, mint delejes áram terjed az országgyűlés tagjai között. Egyszerre ő az ország legünnepeltebb férfja. Megmozdulnak azok is, kik eddig egykedvűen vagy duzzogva hallgatták felsőbüki Nagy Pál beszédét, ki az uraknak a Nyelv és Nacionalitás iránt való tunya hidegségét ostorozta. És mihamar szavára egy ország mozdul meg. Egész nemzetének lesz felébresztője.

¹ Kelet Népe. 23. o.

IV.

MI INDÍTOTTA SZÉCHENYIT AZ AKADÉMIA MEGALAPÍTÁSÁRA?

Viszota Gyula rendes tagtól.

Száz évvel ezelőtt a déli órákban Pozsony vármegye üléstermében az országgyűlésnek circularis, azaz privat sessióján, magyarul kerületi ülésén a magyar nemzeti élet kifejlődésére a legnagyobb fontosságú esemény folyt le drámai mozzanatokban.

A rendek már második napja tárgyaltak a nevelésről és az ezt előmozdító eszközökről. Ennek keretében megvitatták azt is, mit kellene tenni, hogy a nemzeti nyelv természetes jogaihoz jusson.

Felsőbüki Nagy Pál Sopronmegye követe aznap már harmadszor szólalt fel ez ügyben így:

„Az 1792 : VII. törvénycikk — mely szerint senki, ki magyarul nem tud, hivatalt Magyarországon nem viselhet — nagyon világos és nincs e törvény alul kibúvó, mint pl. annál, mely a sőről rendelkezik; ennek következtében kérjünk kimutatást, hogy megtudjuk: 1792 óta a törvény határozott szelleme ellenére hányan nyertek a hivatalokban alkalmazást.

Mindenhez pénz kell, e nélkül még nemzeti nyelvünket sem virágoztathatjuk fel. A mi nagyjaink semmit sem tesznek, fel kell tehát őket szólítanunk, hogy a nemzeti nyelv felvirágzására adakozzanak és célszerű volna egyúttal, ha a vármegyéket is adakozásra kérnők fel“.

Erre Széchenyi István — ki mint hallgató a teremben tartózkodott — a tanácskozással elé lépett és így szólt:

„Szemrehányásokat hallok itt nagyjainkra; én nem számítom magamat ezek számába, csak a vagyonosabbak közé; hogy hazám iránti ragaszkodásomat bebizonyítsam, felajánlom itt nyilvánosan egész vagyonom egy évi jövedelmét a nemzeti szellem felvirágzására, de a hovaforrás tekintetében betekintést és befolyást kívánok, hogy ez a pénz ne céltalanul használtassék fel, vagy ne úgy, mint ahogyan a Ludoviceumhoz való hozzájárulások“.

A rendek nagy lelkesedéssel adtak örömüknek kifejezést s ennek lecsillapultával Vitéz János abauji követ kérte, hogy ez a

nemes hazafiság vé tessék fel a királyhoz intézendő felterjesztésbe, amit Ragályi borsodi követ azzal erősített meg, hogy annál inkább meg kell e tettet említeni, mert a Széchenyi-család már a második nemes áldozatot hozza meg a hazának, mivel a Nemzeti Múzeum is Széchenyinek köszöni létét.

Erre felállott Vay Ábrahám, a másik borsodi követ és kijelentette, hogy ugyane célra 8000 C frtot, majd gróf Andrássy György tornai követ, hogy 12.000 C frtot és gróf Károlyi György, hogy évi 1000 frtot és egy magyar tudományos akadémia felállítására évi jövedelmének a felét írja alá.

Ez a november 3-iki nevezetes nemzeti ténynek rövid története.

A tény kellő értékelésében két kérdés fontos:

1. Milyen (fejlett vagy fejletlen) állapotban került az akadémiai eszme az országgyűlés kerületi ülésén felszínre és
2. mi indította Széchenyit ajánlatának megtételére.

Erre a két kérdésre szeretnék tömör képen választ adni.

1. Az akadémiai eszme — a tudósok csoportosulásának eszméje — még magyar hazánkban sem új keletű. Ismeretes, hogy Mátyás király alatt a humanista Celtes Konrád megalapította a rövidéletű Sodalitas Litteraria Ungarorum-ot, majd II. Ulászló alatt az előbbivel azonos célú és a lengyel meg az osztrák tartományok ilyen társaságával szövetséges Sodalitas Litteraria Danubianat. De ez a humanista társaság nem magyar, hanem latin tudós társaság volt és így teljesen kiesik a tárgyalás köréből. Voltak ezután is Magyarországon tudós társaságok, de ezek is vagy más nyelven is működtek, illetőleg tervezték a tudományok művelését (mint a Mária Terézia férjének, Lotharingiai Ferenc kir. helytartónak tanácsosától, Germethétől Pozsonyban tervezett tudós társaság vagy Windisch Károlynak szintén Pozsonyban 1761-ben létesült, de 1¹/₂ év múlva megszűnt Pozsonyi Tudós Társasága) vagy csak szűkebb körre tervezték az akadémia működését (mint az 1730-ban egy névtelentől alapított Magyar Nyelvjavító Társaság vagy Perlici Jánosnak magyar tudós társasága 1760—70 körül) vagy pedig csak általános óhajt fejeztek ki (mint Bod Péter 1756-ban).

A magyar nemzeti akadémiaának első komoly kidolgozott terve 1770 körül Mária Terézia uralkodása alatt merült fel. Nem tudjuk, ki az, akinek agyában a gondolat megfogalmazott és a tervet elkészítette, de kétségtelen, hogy a névtelen *Academia Augusta*-ja Mária Terézia pártfogása alatt Pozsonyban a tudomány minden ágára kiterjedő magyar királyi tudományos akadémiaát javasolt,

kifejtve egyúttal a társaság pontos szabályzatát, megjelölve a kiadások fedezésére a pénzalapot is. Sajnos, ez a javaslat csak terv maradt és az eszme kifejlésére alig hathatott, mert csak az eszme megvalósulása után vált ismeretessé.

Mária Terézia ugyanis nem engedélyezte a társaságot, nem illett politikai rendszerébe valószínűleg azért, mert félt a Franciaországból és veszélyes ellenfelének, Nagy Frigyesnek országából terjedő „freygeistleryektől”. Ellensúlyozásul engedélyezte, sőt el is rendelte, hogy Magyar- és Horvátországban gazdasági egyesületek létesíttessenek (1768—1771). Mária Terézia azonban nem ért célt, mert a magyar nemzeti akadémia eszméje ott került felszínre közvetlen közelében, a magyar testőrgárdában. A francia költészet és műveltség hatása alatt álló Bessenyei György látva, mily hatással voltak a francia akadémiák a nemzeti nyelv és tudomány kifejlődésére, az akadémia eszméjét több művében sürgette, sőt a pálos Kreskay Imrével és Ányos Pállal, a piarista Horányi Elekkel, továbbá Glosias Sámuellel, Rátz Sámuellel és Fejér Antallal szövetkezve 1779-ben Pesten egy *Hazaifui magyar társaságot* akart is létesíteni. Horányi fogalmazta meg a társaság alapszabályait és szervezetét, de Mária Terézia kormánya ezt a kérelmet is elutasította. Erre Bessenyei megírta 1781-ben a magyar főrendekhez intézett „Egy Magyar Társaság iránt való *Jámbor Szándékát*” a magyar tudós társaság eszméje érdekében. Rőpiratát azonban nem tudta kiadni, valószínűleg feledésbe is merült volna, ha a törhetetlen buzgóságú Révai Miklós fel nem karolja az eszmét. Bessenyei művén felbuzdulva már 1784-ben II. József alatt kérelmezte a magyar tudós társaság felállításának engedélyezését. Majd midőn ez nem sikerült, izgatott az eszme érdekében azokban a főúri házakban, ahol nevelősődött. II. József halála után pedig az általános nemzeti felbuzdulást felhasználva kiadta a *Jámbor Szándékot* előljáró beszéddel és előszóval ellátva. (Egy magyar társaság iránt való *Jámbor Szándék*. Béts, 1790.) Bessenyei nevét valószínűleg az ügy sikere érdekében nem tette ki, csak így jelölte meg: „egy Hazáját s Nemzetét híven szerető Magyar”. Ezenkívül gróf Esterházy József útján megnyerte Sándor főherceget az alakítandó társaság prótektorának s benyújtotta hozzá a társaság tervét. Tőle a helytartótanácsához került Révai tervezete s kezdetben gyors sikerrel kecsegtetett, de csakhamar akadályok merültek fel, úgy hogy Révai felvilágosításul és védelműl latin nyelven bőven kifejtette az eszmét. (Planum erigendae eruditae societatis hungaricae alterum elaboratus.) A helytartótanáctól ezután az 1790-iki országgyűléshez került

Révai folyamodványa és a terv minden irata, az országgyűlés pedig az alkotmányt érintő ügyek letárgyalása után az 1790 : LXVII. t.-c. értelmében azokat a tárgyakat, amelyek az idő rövidsége miatt nem voltak elintézhetőek, előkészítés végett rendszeres bizottságra bízta. Így került Révai folyamodványa a tanulmányi bizottsághoz s ennek intézkedésére Luby Károly és Vay István bizottsági tagokhoz, akik 1792-ben javaslatukat az 1792-ik országgyűlés elé is terjesztették. A francia háborúk miatt azonban a XVIII. század végén és XIX. század elején tartott országgyűlések mind oly rövid ideig tartottak, hogy a hadi ajánlás, az adón kívül legfeljebb a magyar nyelv ügye került tárgyalás alá, minden más háttérbe szorult. A magyar tudós társaság kérdése azonban szoros kapcsolatban volt a magyar nyelv ügyével, éppen azért a felszínen is maradt.

Az 1805. évi országgyűlés IV. törvénycikkének hatása alatt a legtöbb megye hivatalos nyelvvé a magyart tette és ennek következtében az addigi latin műszavakat magyarra kellett fordítani. Több megye (Pest, Zala, Veszprém) készített ily tiszti szótárt s közölván ezt a többi vármegyével, országos ügy lett belőle. Több megyében ekkor az a gondolat támadt, hogy a szótár tökéletes elrendezését tudós társaságra kellene bízni, sőt Zala és Veszprém arra is kérte a megyéket, hogy a legközelebbi országgyűlésre követiknek adandó utasításként vegyék fel egy magyar tudós társaság felállításának szorgalmazását. S tényleg az 1807-iki országgyűlésen szóba is került a tudós társaság ügye. Az ország súlyait és nehézségeit külön bizottság dolgozta fel s ebben a keretben bizottságilag részletesen le is tárgyalták a tudós társaság ügyét. Országgyűlési tárgyalás alá azonban nem vehették a rendek az idő rövidsége miatt és így a tudós társaság ügyét a következő országgyűlésre halasztották. Megható volt azonban a rendek buzgósa, mert eltökélt szándékaikat úgy fejezték ki, hogy utasításaikhoz híven jegyzőkönyvbe vétették, hogy a tudós társaság fundusára „a jelen országgyűlésen megszavazott segedelempénz (hadiadó) minden forintja után legalább 3 krajcárt készséggel felajánlanak” és kivitték azt is, hogy az 1807. évi 32. t.-c.-ben a király ígéretet tett az ország elmaradt súlyainak és nehézségeinek a következő országgyűlésen való felvételére.

Az 1808. országgyűlésen azonban a tudós társaság kérdését háttérbe szorította egyrészt a Ludovika Akadémiára nagyobbára a főrendek által tett kb. 1 milliónyi ajánlás és másrészt a Nemzeti Múzeum felállítása, de az eszme hatékonyan élt a rendekben, mert a 8. t.-c.-ben felkérték a királyt, hogy — amíg a jövő országgyűlé-

sen egy tudós társaság felállítása ügyében intézkedhetnek — ily intézet részben való életbeléptetését, a szükséges épület felemelését rendelje el. Az 1811/2. országgyűlésen azonban a rendek közt gyűjtöttek a Ludovikára közel 300.000 frtot s így a tudós társaság ügye ismét elmaradt.

1812-ig a magyar társadalom sem volt tétlen. Kulcsár István, a buzgó magyar hírlapíró 1804-ben pályázatot hirdetett annak kimutatására, mennyire ment már a magyar nyelv kiműveltetése; micsoda módok és eszközlések által kell azt nagyobbra vinni; miképen lehet ezen eszközöket fogatosakká tenni. Nem a három pályanyertes mű (Kiss János, Pánczél Pál és Pucz), hanem gróf Teleki Lászlónak e pályázat kapcsán nyíltan megjelent *Buzgó Esdeklései* c. műve fejlesztette tovább az akadémia eszméjét, mert Teleki határozottan a magyar tudós társaságot jelölte meg a magyar nyelv és irodalom leghathatósabb előmozdítójának és újabb pályázatot hirdetett, hogy micsoda intézet szerint lehetne Magyarországon oly tudós társaságot legkönnyebben felállítani és leghelyesebben elrendelni, amely nemcsak a magyar nyelvet és litteraturát gyarapítaná, hanem a külföldi tudós dolgoknak megkívántató ismeretét is az országban a nemzet javára elterjesztené. A pályadíjat Fejér György pesti egyetemi oktató pályaműve nyerte el, de gróf Teleki László a pályamű eszméinek felhasználásával németül szintén kifejtette nézeteit. (Über die Einrichtung einer Gelehrten-Gesellschaft in Ungarn. 1810.)

Kazinczy és köre sem volt tétlen. Részben figyelemmel kísérték e pályázatokat, részben buzdították egymást a cselekvésre. Az erdélyi Cserey Miklós, miután Aranka már 1791-ben egy magyar nyelvűvelő társaság rajzolatát az erdélyi országgyűlés elé terjesztette, 1812-ben ajánlotta egy magyar akadémia felállítását. 1816-ban valószínűleg az országgyűlési tárgyalások hatása alatt Jankovich Miklós is készített egy javaslatot a *budai királyi tudós társaság* felállítására, de javaslata nem jutott tovább a nádornál.

Az akadémia ügye 1810 óta — az 1807-iki országgyűlés nagy felbuzdulása ellenére — vesztett erejéből. A francia háborúk, a nyomukbajáró nagy gazdasági visszaesés, amelyet néhány inséges év csak fokozott, a politikai viszonyok, hogy a király csak 13 év múlva, 1825-ben hívott össze országgyűlést: mindezen körülmények más kérdéseket toltak előtérbe az akadémiai eszme rovására. 1825-ben pedig a rendek első és legfőbb gondja az volt, hogy az 1822/3-ik évi királyi rendeletekkel, a velük járó erőszakos eljárással, az országgyűlési határidő meg nem tartásával előidézett alkotmányos

sérelmekre orvoslást kapjanak. A tudós társaság ügye csak az országos kiküldöttség munkálatai közt a törvénykezés, az adó, az urbanium és a kereskedelmi ügyek után ötödik helyen a tudományos ügyek közé került, de ebben is az iskolák és katonai akadémia után harmadik helyre. (De erigenda successive Academia Scientiarum.)

A sors úgy hozta magával, hogy mégsem egészen így került sorra, mert amint a rendek az országgyűlésen az alkotmányos sérelmek ügyében feliratukkal végeztek, minden ellenintézkedés ellenére kerületi ülésükön október 19-én a praeferentialis, azaz előkelő fontosabb sérelmek tárgyalásába fogtak. Az ország integritása, a törvényhozás megsértése, az adó és a só, a törvénytelen rendeletek, a magyar kamara függése, a pénz, a kereskedelem, az insurrectio után Platthy Mihály barsi követ és a ker. ülés jegyzőjének egybeállított tervezete alapján november 2-án a nevelésre került a sor. Sokan szóltak e tárgyhoz és Kolosváry Miklós győri követ a mult iskoláit dicsérvén, kiemelte, hogy a jelen iskolája csak a latinra képez, gazdasági és polytechnikai iskolánk pedig egyáltalán nincs. Ezután megemlítette hiányként azt is, hogy nincsen egyetlen tudományos társulatunk sem, holott másutt ezek is virágoznak.

Az ülés határozatát Platthy Mihály így foglalta pontokba:

1. A magyar egyetem függetleníttessék a bécsitől; a tanárok ne Bécsben neveztessenek ki és az alap kezelése az egyetemnek adassék át.
2. A trónörökös a jövőben Magyarországon neveltesse, mert (Mariássy gömöri követ szerint) Magyarország a korona gyémántja.
3. A külföldi egyetemek látogatása engedtesse meg mindenkinek, különösen azonban a protestánsoknak.
4. A bécsi protestáns fakultás sérelmes és Magyarország függőségét bizonyítja.
5. A Theresianum és papnevelők helyeztessenek át Magyarországra, itt vannak birtokai is.
6. A rendi tanárok is nyilvános vizsgálaton tegyenek számot tudásukról.
7. Az iskolák olyanok legyenek, hogy minden felekezetű számára jó legyen.
8. A protestánsok a katolikusokkal egyforma joggal alkalmaztassanak a hivatalokban. A magyar udvari kancelláriánál és kamaránál alig van magyar.
9. A Ludovika akadémia mihamarabb állíttassék fel.
10. A vallásalap-vizsgáltassék meg, hogy miért hanyatlott jövedelme, mivel lehetne ismét fellendíteni.

11. *A magyar nyelv legyen az ország hivatalos és általános nyelve.* Szükséges ezért, hogy

- a) az iskolákban minden tárgy magyarul taníttassék;
- b) a magyar nyelv tudása nélkül senki se lehessen tanár;
- c) a kormányhatóságok és bíróságok nyelve a magyar legyen;
- d) a női kolostorokban csak magyarul beszéljenek;
- e) a törvények magyarra fordíttassanak, az újak magyarul jelenjenek meg; az országgyűlési táblák egymással magyarul beszéljenek és még az előterjesztések eredetije is a magyar legyen;
- f) a magyar nyelv tudása nélkül ne lehessen senki se hivatalnok;
- g) 10 éves kortól a gyermekek csak magyar iskolába járassanak;
- h) *magyar tudományos egyesületek létesíttessenek;*
- i) a magyar munkák megjelenését a cenzura ne gátolja;
- k) a magyar színház különös támogatásban részesüljön.

Látható e határozatból, hogy a tudós társaság eszméje az 1807. és 1808. országgyűlések állásfoglalásához képest elhalványult, mert már nem egy biztos célú tudós társaságról, hanem általában tudományos egyesületekről van szó.

Másnap, november 3-án az előző nap 11-ik pontjáról a magyar nyelv ügyében teendő intézkedésekről folyt a vita. Takács Gáspár pozsonyi követ beszédében kívánta, hogy egy társaság alakuljon, amely az iskolákban előforduló tudományokat magyarra fordítsa és kívánta, hogy ezeket a célokat nagyjaink támogassák. Ghiczey Ferenc komáromi követ az 1807-iki országgyűlésre utalva hangoztatta, hogy szükség volna oly tudós társaságra, amely a magyar nyelvben levő különbségeket elhárítsa és egységes magyar nyelvet szervezzon. Nagy Pál volt a harmadik e nap, aki azonban szintén csak általánosságban kívánta, hogy „nagyjaink a nemzeti nyelv felvirágoztatására” adakozzanak. És ekkor lépett elő Széchenyi István ajánlatával.

Egészen kétségtelen tehát, hogy a tudós társaság eszméje 1807 óta határozottan hanyatlott jelentőségben s az 1825-iki országgyűlésen — habár az országos deputáció munkálataiban határozott céllal van megjelölve — csak általánosságban, határozatlanul került tárgyaláson felszínre. Mindezen körülmény — ha lehet — még emeli Széchenyi ajánlatának személyi nagy jelentőségét. Ha ő meg nem érti a magyar nyelv felvirágzásának nagy jelentőségét és nem lelkesedik ezért a nemzetjelentőségű ügyért, az 1825-iki országgyű-

lésből kifolyólag bizonyára nem s ki tudja, mikor alakult volna meg a magyar nemzeti akadémia.

És itt térek a második kérdés megvilágítására.

Kétségtelen, hogy Felsőbüki Nagy Pál hatalmas szónoki ereje hatással lehetett Széchenyre, mert abban a fontos ügyben mindenkire hatott Nagy Pálnak argumentációja és lelkes tüze. Ez azonban indítók nem lehetett, csak alkalmat nyújthatott a Széchenyi kebelében lévő eltökélt szándék megnyilvánítására. Nagy Pál büszke volt a november 3-iki jelenetre és azt hitte, az ő szónoki ereje idézte elő. Így nyilatkozott Széchenyinek is 1830-ban egy levelében, Széchenyi azonban rögtön felvilágosította,¹ hogy eltökélt szándéka volt még az országgyűlés előtt egy magyar tudós társaságot javasolni és ehhez tetemesen áldozni s ezt akár ott volt Nagy Pál az országgyűlésen, akár nem, mindenesetre mozgásba hozta volna; lehet, hogy nem a kerületi ülésen tette volna javaslatát s tán később, de mások és Nagy Pál hathatós és valóban szívre ható lelkes előadásai elragadták, úgy hogy azt a helyet tartotta a legcélrányosabbnak javaslata megtételére. Ha azt hiszi tehát, hogy 33 éves korában annyi háborúi, utazásai és tapasztalásai után egy ékes beszéd úgy elragadta, hogy egész évi tiszta jövedelmét meggondolás nélkül odavesse, valóban gyermeki agyvelőt tételvez fel benne. Széchenyi e kijelentése teljesen megfelel a valóságnak azzal a helyreigazítással, hogy áldozatkészsége nem az országgyűlés, hanem a november 3-iki ülés előtt már lelkében volt.

Mi volt tehát az indítók?

a) Elsősorban nagy *becsvágya és tettejeje*. Széchenyi egész életét a becsvágytól és ifjúkorában a szerelemtől sarkalt nagy tetterő jellemzi. Ez sarkalta ifjúkorában az önképzésre, az utazásra, a tapasztalatok gyűjtésére és valóban csak becsvágya és tettejeje magyarázhatja meg azt az emberfeletti munkát, amelyet e téren végzett. Olvasmányai a regénytől a politikáig a legváltozatosabbak voltak és oly nagy mennyiségűek, hogy szinte hihetetlennek látszik. Megjegyzései igazolják, hogy nem hiába olvasott. Politikai tapasztalatait nemcsak olvasmányaiból, hanem személyes tapasztalataival szerezte meg. Angliában, Franciaországban a helyszínén tanulmányozta az ország politikai és gazdasági viszonyait, de tájékozott volt az európai (spanyol, olasz, görög) forrongásokkal, ismerte az osztrák és a magyar viszonyokat, úgy hogy, amikor az országgyűlésre jött, ő volt valóban az egyedüli, aki európai ismeretekkel

¹ 1830 jan. 30. levelében.

támogatva kísérte figyelemmel az eseményeket és ő rögtön felismerte, hogy *a magyar nemzetiséget* kell erősíteni. Leghűbben mutatja becsvágyát és tetterejét az országgyűlés előtt leírt egyik nyilatkozata.¹ E szerint mindennap más gondolattal ébred, egyszer az utazásokért lelkesedik, máskor a szokásokat akarja megreformálni és új alkotmányt akar alapítani, néha azzal ébred fel, hogy visszavonul és gazdálkodni fog, gyakran azzal, hogy Párizsban és Angliában akar élni, nagyon ritkán még ezrede után is vágyakozik. Ez az ingadozás szerinte idegeinek gyengeségétől ered és felveti magában a kérdést, mit kellene tennie, hogy állandóan a függetlenségért lelkesedjen. Fekete kenyeret kellene enni és tiszta vizet inni, mert csak ott lelkesednek a függetlenségért. Hiába fogadta meg Széchenyi sokszor, hogy passzív és neutrális lesz, nem tudott az lenni, sarkalta a becsvágy és a tetterő. Hogy milyen volt ez a becsvágy és tetterő? Egy példa. Ott akarja hagyni a katonaságot (1823.),² mert nem tud őrnagy lenni. Zichy Ferdinánd sógora azonban biztatja, ne menjen, mert reá még európai szerep vár. Abban a pillanatban nevetnie kell sógora állításán, de néhány nap múlva, amikor Márkus Ignác kancelláriai tanácsos elbeszéli azt a történeti adomát, hogyan mentette meg VI. Károly alatt két nő Magyarország alkotmányát, Zichy jóslata jut eszébe és felmerül benne az 1823-iki kir. rendeletekre gondolva az az eszme, nem menthetné-e meg az alkotmányt abban a században egy férfi. Az 1825-iki országgyűlésen³ pedig meg akarja nyerni alkotmányos terveinek magát Metternich herceget s ezért kész volna feláldozni még családi boldogságát is. Ez a becsvágy, ez a tetterő magyarázza meg azt a szorgalmat is, amellyel résztvesz az országgyűlés mindennemű ülésén.

b) A becsvágyon és tetterőn kívül közrehatott Széchenyi elhatározásához *a kerületi ülések izgalmas vitája* az alkotmány, később a magyar nyelv érdekében, amint maga mondja: *a szívétgerjesztő magyar beszédek*. Ezek sokban hozzájárultak mindenekelőtt ahhoz az elhatározásához, hogy a főrendi táblán a szokás ellenére ne latin nyelven, hanem magyarul szólaljon fel. Ezt október 12-én meg is tette s ez valóban esemény volt, mert ezzel bevonult a magyar szó a főrendi táblára, hogy nemsokára kiszorítsa teljesen onnan is a latin nyelvet. Ezzel kezdette meg az országgyűlésen a magyar nemzetiség erősítését.

¹ Napló, 1825 aug. 11-én.

² Napló, 1823 dec. 14. és 16-án.

³ Napló, 1825 nov. 13-án.

c) De a legnagyobb hatással volt Széchenyi áldozatkészségének kifejlődésére *szerelme* gróf Zichy Károlyné, szül. *Seilern Crescentia grófnő* iránt. A szerelem már a multban nagy lelki harcot indított meg Széchenyiben. A szomorú visszaemlékezés rávezette őt az önismeretre való törekvésre s ez megmaradt benne azontúl is élete végéig és állandó küzdelemben tartotta lelkét. Már a multban vezeklésül fogadalmat tett, hogy életét embertársainak, hazájának és az Istennek szenteli. Ugyanezt a lelki erjedést idézte elő benne Crescentia iránti szenvedélyes szerelme. Szerelme 1824-ben lángol fel, de az országgyűlés előtt és alatt lett szenvedélyessé. Nyomában nagy lelki küzdelem támadt benne, októberben már válaszút elé került s Széchenyi az erény nehéz útját választotta. Október 22-én már így nyilatkozott: „Amióta önt ismerem, másért nem tudok szerelmet érezni és én szerencsém, boldogságomat az erény nehéz, de nemes útján fogom keresni. Ön már eddig jobb emberré tett. Ó, bár csak egyszer honfi- és embertársaimnak igaz szolgálatot tehetnék ... az az ön műve volna“.

Crescentia volt állandóan előtte. Az a szerelem, amelyet iránta érzett, volt a legnagyobb indítók, hogy életét hazájának, honfitársainak szentelje. Ez a szent elhatározás élt szívében s ez tört ki szívéből Nagy Pál lelkes beszéde nyomán és eget kért.

És hogy ez így van, azt későbbi nyilatkozatai és tettei is bizonyítják. Néhány hónappal később (1826 január 30.) azt írja Széchenyi: Ő (t. i. Crescentia) fogja meghatározni, hogy tovább szolgáljak-e vagy kilépjek a katonaságból. Ő lehet az oka, hogy egy egész nemzet megújódásra vezetessék. Ő az Amphitrite, aki a sast itatja.

Amikor Széchenyi 1829-ben az akadémiai pecsétet készítteti, levélben elküldi Crescentiának, e sorokkal kérve tőle tanácsot: „Mekküldöm Önnek a tudós angol ázsiai társaság levelét, tekintse meg és igyekezzék társaságunk részére alkalmas pecsétet kitalálni. Önnek kellene ezt bizonynyal meghatározni, mert Isten tudja: Ön előidézője és indítóoka; nem szégyenlem ezt megvallani, amint büszke vagyok arra is, hogy Ön tett engem jobb emberré, hogy semmi sem volnék Ön nélkül és bizonynyal ájultan esnék oda, ha engem elejt“.

Crescentia azonban nem gondolt ki semmit, Széchenyinek magának kellett ezt megtennie. A kép tervezetét a következő levéllel küldötte meg Crescentiának: „Önre gondoltam, amikor a festmény eszméje bennem megfogamzott. Önnek kell az öreg szittyát, akit a sas ábrázol, a sötétségből kivezetni“. Az akadémiai címer tehát, amelyet Széchenyi nagy képen is megfestetett, kétszeres alle-

gória: az egyik szerint a művelődés és erkölcs istennője a magasb emberiesedés csészéjét nyújtja a sas képében ábrázolt régi magyar-nak, a másik szerint a nő, Crescentia, a sasnak jelképezett Széchenyit az erény és a magasb emberiesedés útjára viszi. Ő az Amphitrite, aki a sast itatja.

Crescentia az, aki előtte állott, amikor *Hitel* c. művét „Honunk szebbelkű asszonyinak” ajánlotta, aki „az erény, nemzetiség védangyala” és aki „az egekbe emeli a port és halhatatlanságra a halandót”.

És hogy milyen hatással volt Széchenyire e fennkölt nő, azt megérthetjük ama sorokból, amelyeket Széchenyihez intézett *Hitel* c. művének német fordítása nyomán: „Fejezze be a nagy művet. A Gondviselés Önt magasabbra emelte, mint millió más embert, használja jóra képességeit. Hazánk Ön által viruljon fel, igen, Ön egyesítse a kedélyeket egy hasznos reformációra. Én segíteni akarok Önnek és érdemeket akarok szerezni a hon körül, ez az a szövetség, amelyet Önnel kötni akarok, amíg élek s ezt elérni mindenestre a legszebb jutalom volna. Akkor a késő utókor Önt hálával fogja dicsőíteni és így fog egykor Önről mesélni: a XIX. század elején egy igaz hazafi tért hazájába és halhatatlanná tette magát honfitársaiért való önkéntes feláldozásával; a haza atyjának nevezték, a tudományok előmozdítójának stb. stb. sok minden feltalálójának. Sok tudással és szent hazafiságtól áthatva, ezt meg ezt tette. A legnehezebbre vállalkozott, egy ország reformálására és sok akadály mellett, *mindenkitől félreismerve, csak egy baráttól segítve*, kitartással elérte célját. Így beszéljenek egykor Önről, emlékezete éljen tovább minden derék ember szívében”.

Valóban e nő volt Széchenyi ihletője, muzsája és lett Magyarország nemtője, aki ott foglal helyet a magyar nők pantheonjában.

Ó, ha elfog a csüggedés hazám állapotán, látom a sok gyengeséget, széthúzást, csak egy vigasztal, a fenti kép emléke, amely költészetnek is gyönyörű, hát még valóságnak! És ha elgondolom, hogy a magyarok Istene az emberi gyengeségből is megengedte, hogy ily fényes erény, oly dicső cselekedetek váljanak, kitör szívből az imádság: Hiszek! Hiszek!

V.

FŐTITKÁRI JELENTÉS.

Reiner János főtitkártól.¹

A magyar tudomány és irodalom legnagyobb ünnepe ez a mai, amikor a Magyar Tudományos Akadémia alapításának 100. évfordulóját ünnepeljük. Azonban nemcsak a tudománynak és irodalomnak, általában a kifelé is tiszteletet parancsoló szellemi felemelkedésnek és művelődésnek is ünnepe ez, hanem egyik újabb történelmi bizonyítéka annak a hatalmas teremthő nemzeti léleknek és érzésnek, amely egyeseknek és a magyar társadalomnak elhatározásából, akaratából és erejével teremti meg a szellemi életnek vezető intézeteit, egyetemeket, tudományos akadémiaikat.

A magyar történelem érdekes képét mutatja annak, hogy a XVIII. század utolsó évtizedének nemes nemzeti fellángolásából mily gazdag eredménnyé születtek Magyarország szellemi felemelkedésének és a nemzeti ébredés munkájának. Hiszen szomorú napjainkat évről-évre bevilágítják azoknak a nagyoknak s azoknak a nagy alkotásoknak a születése, amelyeket a 100 év előtti Magyarország vigasztól, bátorítástól, dicsőséggel adott nekünk.

A Magyar Tudományos Akadémia mostani ünneplése alkalmából megirratja a tudomány és irodalom ágainak azt a haladását, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia körében s hatása alatt a lefolyt, sokszor nehéz küzdelmekről megszakított 100 év alatt azok elértek. Érdekes volna annak megírása is, hogy ebben a munkában mily hatalmas hatóerővel dolgozott a magyar nemzeti érzés, a társadalom s egyes vezető képviselőinek irányadó, lelkesítő munkája.

Mi reánk nézve, a Szent István Akadémiára nézve a Magyar Tudományos Akadémia a minta volt, amelyet nemcsak a külső szervezet formáinak átvételével tettünk magunkévá.

¹ Az ünnepi-ülés a főtitkár kérése folytán nem kívánta ennek a jelentésnek felolvasását. A főtitkár helyett „Az Akadémia ünnepe” című üdvözlését olvasta fel

Nehéz, küzdelmes időben vetettem fel annak a rendszeres munkának gondolatát, amelyben katolikus tudósok katolikus szellemben hivatvák végezni a tudomány és irodalom terén azt a munkát, amelyet szélesebb keretekben s oly eredményesen 100 éven át munkált a Magyar Tudományos Akadémia.

Giuseppe Monti „Internationales Handbuch der kath. Organisationen“ című könyvében a Szent István Akadémia úgy szerepel, mint az egyedüli országos és a tudomány minden ágára kiterjeszkedő akadémia, amelynek az a hivatása is, hogy kedvezőbb körülmények között bekapcsolódjék bizonyos eszményi működésbe, külföldi hasonirányú törekvésekbe és munkálatokba, aminek egyik példájaként említhetem a Szent István Akadémiából kiinduló Magyar Kath. Dante-Bizottságnak szép munkáját.

A Szent István Akadémiának alapgondolata már megalapításakor megértést és rokonszenvet talált a Magyar Tudományos Akadémia részéről, aminek beszédes tanúsága a szeretetteljes támogatás, amellyel az Akadémia vezető s kimagasló tagjai a Szent István Akadémia meghívását tagjai sorába elfogadták s munkájában tevékeny részt vesznek.

Legyen szabad felemlítenem azt, hogy báró Eötvös Lóránt, a Magyar Tudományos Akadémiának több mint 16 éven át volt elnöke, amikor felkerestem és közöltem vele a tervet, a Szent István Akadémia szervezésének tervét s egyúttal kérdést intéztem, hogy elfogadná-e ezen Szent István Akadémiába tiszteleti tagul leendő meghívását, kitörő örömmel abban fejezte ki véleményét, hogy végre találkozott valaki, aki egy magyar katolikus Akadémia megvalósítására gondol s nemcsak készségét fejezte ki a tagság elvállalására, hanem útbaigazítással és tanáccsal is szolgált a tudomány körében dolgozó tudósok tekintetében.

Sajnos, hogy a bekövetkezett világesemények nem engedték ennek az intézménynek eredetileg tervezett kifejtését úgy, hogy a Szent István Akadémia tagjainak lelkesedésén és munkakedvén kívül alig vannak meg azok az eredeti tervben alapul vett erők és segédeszközök.

Azonban természetes, hogy ez nem csökkenti sem az Akadémia munkáját, sem a szellemét, amely azt létrehozta s amely hatalmas célokat tűz eléje.

Lelkesítő erők azok a munkák és küzdelmek és végül is nagy eredmények, amelyek legkiemelkedőbb példájaként ime most ünnepeljük a Magyar Tudományos Akadémia 100. évfordulóját.

Ez a szellem vezette Akadémiánkat abban is, hogy széle-

sebb keretben ünnepli a mult századnak, az ébredés korának ébresztőjét, Vörösmarty Zalán futása megjelenésének 100. évfordulóját, amelynek emlékeztére az emlékünnepe meghívójára a Zalán futása első kiadásának címlapját nyomatjuk.

Ez az emlékezés szólalt meg akkor is, amikor Akadémiánk a nagy mesemondó, a nagy költő, regényíró Jókai Mór születésének 100. évfordulója alkalmával foglalkozott Jókainak nagyságával. Nem hallgathatjuk el, hogy a Gyulai és a Péterfy Jókai-ellenes korábbi kritikai és esztétikai állásfoglalásai után, most épen a centennárium alkalmából oly kritikát állítottak szembe Jókaiával, amelyről kétségtelen, hogy az esztétikai szempontokat s a költészetnek ily szemmel való felfogását háttérbe szorította, vagy legalább is megzavarta egy túlzó, idegen szempont. Mi hivatásunknál fogva, évtizedek óta szakszerűleg s köteles elmélyedéssel foglalkozunk az egyházjog tudományával, de azért akárhányszor vettük újra meg újra kezünkbe Jókai regényeit, sohasem kerestük vagy láttuk meg az egyházjog ismeretében való fogyatékosságait, amit pedig ez a kritika súlyos kifogásként emel ki Jókaiával szemben.

Épen úgy nem teheti senki magáévá ennek az új állásfoglalásnak azt a kifogását sem, amelyet különben minden katolikus irodalomtörténész és esztétikus vissza is utasított, amely Jókai regényeit katolikus-ellenesnek bélyegeznék. Jókairól sehol sem mutatható ki ez az irányzat, amely egyedül adhatna alapot ennek a kifogásnak hangoztatására.

Különben is vegye kezébe bárki — hogy csak egyetlen példát említsünk — a „Löcsei fehér asszony“-t és nézze meg, hogyan rajzolja meg abban Serédy Zsófiának, Andrassy Istvánnénak, a védszentnek képét, halálát s a dervisgenerálisnak megtérését, lehetetlen, hogy katolikus szempontból is szebbet tudjon elgondolni.

Az irodalomtörténet és az esztétika lesz hivatva megmutatni ennek az új állásfoglalásnak tarthatatlanságát, a milliók, köztük magunk is csak nevelő hatását éreztük Jókai regényíró költészete, eszményi, erkölcsi felfogásának.

Nem kívánjuk a legnagyobbak emlékeztetének felújítása mellett a különben érdemes munkásokat külön felemlíteni, akiket a 100 év előtti Magyarország adott és nevelt a magyar tudomány és irodalom munkájának végzésére. A saját munkánk, a szerencsétlen időknek lelket, erélyt sorvasztó pusztítása következtében, viszont alig képes elérni a kitűzött célokat. Ebben közrejátszik az anyagi segélyeszközök hiánya is. Amíg ugyanis Akadémiánk megindulásakor az egyesek áldozatkészsége igyekezett támogatására

sietni az Akadémia munkájának, addig ma erre alig lehet számítani. S amíg az állami segély még néhány év előtt 50.000 aranykoronát tett ki, addig jelenleg az állami segély egészben egyezer (1000) aranykoronának felel meg.

Igaz ugyan, hogy ennek az aránytalanságnak az oka, hogy ennek a segélynek megállapítása a Tudományos Társulatok és Egyesületek Szövetsége útján történik, amivel szemben a segélynek megfelelőbb arányban való felemelését remélhetjük attól, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr közvetlen tudomást nyer ezen aránytalanságról.

Ezen állami segélyen kívül csak a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság adományozott Akadémiánknak 30 millió korona összeget és Horváth Sándor társunk említendő nagyértékű munkájának kiadási költségeihez magát megnevezni nem akaró jötevő 12 millió korona összeg adományozását helyezte kilátásba.

Ezenkívül a hercegprímás Őeminenciája az Ünnepi ülés költségeihez egymillió koronát adományozott.

Néhai Fraknoi Vilmos egyik, halála után megjelent cikkéért a Bibliofil Szemle 500.000 koronát fizetett be Akadémiánk pénztárába s viszont befolyt még Fraknoi Vilmosnak korábbi intézkedése alapján 4.000.000 korona, amelynek azonban határozott rendeltetése van.

A most felemlített csekély anyagi eszközök dacára ebben az évben megjelentek a következő kiadványok:

1. P. Horváth Sándortól: Ismereteink egyneműsége és a hit-tételek;
2. báró Forster Gyulától: Adalékok a káptalanok történetéhez;
3. Bajza Józseftől: A magyar-horvát unió felbomlása;
4. a Szent István Akadémiának a Magyar Tudományos Akadémia alapításának százéves évfordulóját ünneplő ülése 1925. évi november hó 15-én;
5. Mihályfi Ákostól: Giesswein Sándor emlékezete;
6. a Szent István Akadémia Értesítőjének I. füzeté, míg II. füzeté később jelenik meg.

Mindez ugyan nincs arányban azzal a lelkes munkával, amelyet a tagok végeznek, amiről a jegyzőkönyvek és az előadások kivonatai adnak halvány képet.

Ebben az évben Akadémiánkat sok és nagy veszteség érte, amennyiben Akadémiánk elvesztette: Böhm János, Pályi Ede,

Timon Ákos, Kozári Gyula, Márki Sándor, Szentkláray Jenő, Réthei Prikkel Marian és Hellebrand Árpád r. tagokat, akik közül Réthei Prikkel Mariánt megválasztása évében vesztettük el, Timon Ákost, Márki Sándort s a távol megszállt területen is mindvégig lelkes Szentkláray Jenőt nagyértékű, kiemelkedő munkásságuk mellett külön is ki kell emelnünk azért, mert Akadémiánk munkásságában is tevékeny részt vettek.

A megüresedett helyekre Akadémiánk megválasztotta tiszteleti tagnak

a III. osztályba: Badics Ferenc ny. tankerületi főigazgatót, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagját és irodalomtörténeti bizottságának elnökét, irodalomtörténetirót;

a IV. osztályba: Suták Józsefet, a Szent István Akadémia rendes tagját.

Rendes tagnak megválasztotta:

az I. osztályba:

Czapik Gyula szerkesztőt, a lelkigyakorlatok theoretikusát; Marcell Mihályt, a Szent Imre Kollegium igazgatóját, a kath. pedagógia művelőjét;

a II. osztályba:

Bártfai Szabó Lászlót, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárnokát, történetirót;

Bíró Vencel kegyesrendi tanárt, történetirót;

a III. osztályba:

Brisits Frigyes főgimnáziumi tanárt, irodalomtörténészt és esztétikust;

Réthei Prikkel Marian szent-benedekrendi főgimnáziumi tanárt, a nyelvészet és néprajz művelőjét;

a IV. osztályba:

Nékám Lajos egyetemi tanárt, a bőr- és nemikórtani klinika igazgatóját, az orvosi tudományok művelőjét;

Gimesi Nándor ciszterci rendi áldozópapot, főgimnáziumi tanárt, botanikust és hidrobiológust.

Az Igazgató-tanácsba gr. Zichy Aladár lépett gr. Mailáth György helyébe s az Igazgató-tanács tagjává választotta az Akadémia Sipőcz Jenőt.

Az újonnan megválasztott tagok közül Réthei Prikkal Mariánnak oly korai vesztét gyászolva, kívánjuk, hogy új társainkat ihlesse meg az a szellem, amely a most ünneplő Magyar Tudományos Akadémiát nagyvá tette; ihlesse meg Akadémiánk dolgozó tagjainak lelkesedése és adja az Ég, hogy az anyagi nehézségek megszűntével részesei lehessenek annak a munkának, amely Akadémiánkat kitűzött céljaként életrehívta.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIÁNAK,
A ZALÁN FUTÁSA MEGJELENÉSÉNEK SZÁZADIK ÉV-
FORDULÓJÁT ÜNNEPLŐ EGYÜTTES-ÜLÉSE 1925. ÉVI
DECEMBER HÓ 4-ÉN.

I.

A ZALÁN FUTÁSA.

Alszeghy Zsolt rendes tagtól.

A magyar nemzet életében, a gyász és öröm napjainak ebben a komorra hajló váltakozásában, a legfontosabb esztendőek egyikének centennáriumához érkezünk el az idén. Három nagy születést ünnepe-
lünk benne : a M. Tud. Akadémiának, a legnagyobb magyar mese-
mondónak és az új magyar költészetnek a megszületését. Az a magyar
költészet, amelynek első életjelét óhajtja méltatni szerény fejtegetésem,
szerves része nemcsak a XIX. század, hanem a ma költészetének is.
A külföldi irodalom béklyójából való megszabadulást, a magyar
írói művészet önálló kifejlődését, a magyar művészi stíl egyéni
kiformálódását : ezt a három újdonságot jelenti nekünk az a munka,
amely 1825-ben Petrózai Trattner Mátyás nyomtatóműhelyéből
Kisfaludy Károly rajza után vésett címlappal nyolcvannyolc elő-
fizető lelkeségéből a magyar közönség elé került : Vörösmarty
Mihály éposza, a Zalán futása. Jelentősége azonban nemcsak
rodalomtörténeti : első olvasói úgy érezték magukat mellette, mint
az erdős hegyvidék vándora : nemcsak szépségek tárultak elébük,
hanem a vérük is frissült, a szívük is hevesebben dobogott, a lelkük
s megelégnék. A művészet gyönyörködtető erejét és a nemzeti érzés
üzét költői alkotás azóta sem egyesítette ilyen tökéletes harmóniában.
A Zalán futásának kettős, költői és nemzeti jelentősége olyan szerves
közösség, mint a Szent Péter-templomban, a milánói dómban, a párisi
Notre Dame-ban a művészet és vallásos érzés egysége : sőt az ihlető
erő keresésében is téves úton járt minden kutató, aki a nemzeti
érzésen kívül kutattatta az okokat. A Zalán futásának költői értékét
épen az ihlet egysége adja meg : ennek az ihletnek, a nemzeti érzés-
letnek egységét az egész époszon végig semmi sem zavarja meg

A XIX. század elejének minden öntudatra ébredt magyarja érezte azt, hogy a magyarság élete kátyuba jutott. Az a másfélszáz esztendő, amit a török iga lehányása óta megélt a nemzet, az egyetemes-ség életében alvás volt, amelynek nem volt ébredése, legfeljebb lázasabb álmai. A magyarságnak «üdve lőn a tettlen nyugalom. És ha néha felforrít vérapálya, lázbetegnek volt hiú csatája». A XVIII. század tudományossága, — még történelmi studiuma is — valami érzéstelen tudományosság: nincs kapcsolata a nemzettel, teljesen elvonatkozott a jelentől. Az alkotmányra vonatkozó fáradozások is inkább a multnak, mint a jelennek a hajtásai. És azok fölé a himnuszok fölé, amelyekkel ódák és époszi kísérletek ünnepelték a török és francia háború vitéz magyar huszárait, fojtó gázként emelkedett a győri futás tudata. Az a racionalista bölcelet is, amely a romantikus természetű magyar hívők útján eljutott hozzánk, ezt a tespedésben való kényelmes elhelyezkedést szolgálta. Bessenyei György elmélkedéséből olvasom: «Mihelyt az ember halandó, kell benne unalomnak és fájdalomnak is lenni, hogy ezek által nála, a gondos természet, halálának keservét enyhítse».

Ennek a tespedésnek elnemzetietlenítő voltán igyekezett rést ütni az új századforduló irodalma. Csakhogy ennek az irodalomnak előbb el kellett jutnia a nemzet elé. A magyar közönség ugyanis javarészeben nem törődött az irodalommal, nem vásárolt könyveket; az irodalmi piac elsősorban magukat az írókat érdekelte, rajtuk kívül alig valakit. A közhasznú kalendáriumokat nagyon nehezen bírta visszaszorítani az almanach, és az íróknak leginkább azokat a műveit ismerték meg, amelyek rölapokon nyomódtak. Kisfaludy Sándornak sikerült talán a legtöbbet elérnie: az érzelmes történet megkapta a Himfyt olvasó hölgyközönség szívét és az érzelmes regék is gyönyörködést keltettek. De a nyelvújításnak pártokat formáló harca az ő hatásának is gátat vetett. A XIX. század első negyedének irodalomtörténeti szempontból mégis az egyik legfőbb jelentősége, hogy lassankint megnyitotta a magyar könyv előtt a magyar kúriák kapuját.

Ezen a megnyílt kapun frissítő szellőt lopni be: ez maradt célul a második negyed irodalmára. A szellőnek legjótékonyabb oxigénjét már a század elejének költői is felismerték; tudták azt, hogy mindenekelőtt a nemzeti közösségérzést kell tudatossá tenni a magyarságban. Figyelmeztető szózatokkal ezt elérni nem lehet: előbb vonzóvá kell tenni azt a gondolatot, hogy koruk magyarja e közösség tagjának érezheti magát. Erre pedig nincs alkalmasabb eszköz, mint a közösség értékének a bebizonyítása. Mivel pedig a

jelen erre az értékre kevés bizonyosságot ad: a század elejének költői ünneplik a kor kimagasló magyarjait — ez Virág és Berzsenyi ódáinak témaköre — és utalnak a régi magyarság dicsőségére, első-sorban vitézségére. A vitézség maga ekkor már nem abban az értelemben nemzet-buzdító, mint volt a költő Zrínyi lantján: a XIX. század magyarjának a fegyverforgatásra nincs módja. De a vitézség fényadó nemzeti erény, — belőle a fény a vonzó, a fényben való osztozás a csalogató.

A nemzet lelkiületének ezzel a motívumával találkozik a külföldi irodalom hatásának iránya. Hogy a magyar mult két legjellegzetesebb dicsőítőjére utaljak, tudjuk, hogy Dugonics András regényei és drámái idegen regények és drámák cselekvényét vonják csak be nemzeti színnel, — Kisfaludy Sándor regéi idegen mintájú érzelmes történetekkel telepítik be a Balaton várromjait. Igazi magyar történelem itt még nincsen: de azért van magyar dicsőség és magyar sors. Határozottan nemzeti témát, a magyar multnak ebből a lelkesítő célzathból való megbecsülését Ráday Gedeonnál találjuk először. Ráday már II. József gyermekségének idején Árpádról akar dalolni: nem érzelmes történetet, hanem hadi küzdelmek sorát, mert

«Egy ország-foglalás nem lágy elméknek mive,
 Árpádnak is bizony mellyében bátor szíve
 Helyén volt, noha sok veszély s halál közt járt,
 De mint a roppant tölgy, melyben nem tehet kárt
 A legpusztítóbb szél, akár mint ostromolja,
 Mert hordja levelét csupán a fergeteg;
 Ő fennáll, ő kevély fejét nem hajtja meg;
 S nincs oly kegyetlen szél, amely tövét kitolja.
 Szint' ilyen volt Árpád. Híjában gyűjtött népet,
 Mind számost, mind erőst, mind fegyverére szépet
 Amaz bolgár Zalán; híjában állott még
 Népéhez a görög és a tót nemzetség;
 Mert valahányszor ők megállni harcban mertek,
 Mindannyiszor a harc gyaláztatjokra lett,
 S az ott reménylt dicső diadalom helyett
 Csak ocsmány szaladást s rút mérszárszéket nyertek».

Rádaynak ez a második versszaka egyenesen a Zalán futásának cselekvényét emeli ki époszi témául. Tudjuk, hogy az époszi tervből több alig is maradt reánk, tudjuk, hogy ha kivitelre került volna a sor, ez a téma csak epizóddá satnyult volna, hiszen Árpád egész történetét bele akarta foglalni époszába, kezdve születésén egész a teljes honfoglalás végéig, — mégis érdekes, hogy a magyar génusz egy pillanatra már ekkor rávilágított az elkövetkezendő nemzeti éposz magjára.

Virág Benedekben is már 1796-ban felvetődik a magyar hon-

foglalásról szóló epikum szükségessége. Bacsányi, akivel gondolatát közölte, poétai életének céljául vallja feleletében a honfoglalás époszát, sőt azt is bevallja, hogy kufsteini fogságában nagyobb részt — fejben, nem leírva — el is végezte. Virág maga is hozzákezd 1802-ben és az első 24 hexametert meg is írja — tovább azonban nem halad. Éposza az egész honfoglalást felölelte volna. Minthogy a terv később is felvetődött benne és mivel Vörösmarty abban az episztólában, amely eddigi műveit és terveit neki, mint mesterének előtárja, így ír:

«Majd fölemelkedvén daliás próbára, csatákról
Énekelek. Vérrel jutnak diadalra vitézim :
Felriad a szomorú Kárpát, és büszke tetővel
Verdesi fellegeit, hogy oszoljanak a magyar égről...» —

nem valószínűtlen Szalay Gyulának az a föltevése, hogy Vörösmarty hálás tanítványi vallomása a szóban közölt éposz tervére is vonatkozik. Az bizonyos, hogy a hexameteres forma választása így nagyon természetesen megmagyarázható.

Ugyanebből az időből még egy érdekes kísérletről tud az irodalomtörténet: Csokonai Vitéz Mihály Árpád-époszáról. A debreceni poéta az epopeiáról írt kis értekezésében büszkén mondja: «Én Árpád írója akarok lenni». A magyar őstörténetben való elmerülésének vannak is jegyzeteiben nyomai, sőt a megindulás hexameterrei is elkészültek, 51 sor; megvan a 12 könyvre tervezett éposz tartalmi vázlata is: Vörösmarty témájával azonban semmi más nem közös benne, csak Árpád személye. Csokonai terve arra világít reá, hogy a XIX. század elejének izlése milyennek óhajtott az époszt. Az époszi minta Csokonai szemében épúgy Voltaire éposza, mint P. Horváth Ádám époszi áradatában: nagy szerep jut tehát benne «az isteni látásnak a végzés tükörszobájában, Árpád maradékáról egész a mostani időig». A másik jellemző motívum a tervezett VII. könyv tárgya: ebben a közeledő Árpád elé mennek a sárospataki múzsák és kéri, hogy engedje őket továbbra is ott lakni. Az éposz történetiségét Csokonai így volt hajlandó föláldozni a bóknek. A többi eseményrészletre vonatkozóan igaza van Haraszi Gyulának, aki Csokonai Árpádját Dugonics regényeinek mintájára formált szentimentális szerelmi históriának ítéli.

Ezt a szentimentális szerelmet Csokonai és Dugonics a német regények divatos motívumai közül vette át. Csokonai éposza nem készült el, de azt, hogy az ilyen éposz milyen izléstelen, mégis megismerhetjük egy egykorú íráshól, a Sagen der Ungarischen Vorzeit. Ein Gegenstück zu den Sagen der Vorzeit von Veit Weber.

Wien, 1800. egyik elbeszéléséből, amely ezt a címet viseli: Mazarna, oder die Wunderhöhle. A honfoglaló magyarok némi pihenőhöz jutnak és Árpád elhagyja táborát, hogy kissé megismerje Magyarország vidékeit. Túrócba jut, elveszti szem elől kísérőit és a fáradságtól s éhségtől kimerülve, örömmel fogadja egy barlang enyh-helyét; ott megpihen és a talált kosár gyümölcseiből éhségét csillapítja. Ekkor lép hozzá egy elragadó szépségű leányalak, Mazarna tündér, aki a szabadkozó Árpádot a barlang mélyén elrejtett tündérpalotába vezeti. A szerelem boldog napjait élik ott, de a tündér végül figyelemzavaró kötelességére és bajnokaihoz irányítja. A szerelmi hűséget esküdöző Árpád a harcban és népe között a honalapítás munkáján fáradozik és tanácsosainak rábeszélésére meg is nősül, annál is inkább, mert Mazarnától is kedves rábeszélés üzenetét hozta a küldött. Mazarnával ritkán találkozott, csak öreg korában, felesége halála után. Amikor Árpád meghalt, sírját felkereste a saját halhatatlanságán siránkozó Mazarna is; megutálta az életet s elvonult az emberek közül. — Ime a század elejének tipikus Árpád-epizódja: amely Árpád hősi alakját érzelmes szerelmessé formálja át. Csokonai kora azt követelte meg az époszirótól, hogy «legyen éneke édes», — így vált maga a hős is édeskessé.

Az első Árpád-éposz nem maradt reánk: Terhes Sámuelnek kis alexandrin kadenciás versekben 1818-ban megjelent Magyar Árpádiásza felkutathatatlan, de ránk maradt műveiből (Ziza, vagy az én tüzem, 1811) és Csokonai ízléséhez való hajlásából teljes valószínűséggel sejthetjük, hogy Árpád szerelmes históriájának verses próbája veszett el benne.

Van azonban e kor époszáinak egy másik formája is. Ennek a típusát Szép Jánosnak 1821-ben megjelent művén szemléltethetnők a legjobban. Címe: A magyaroknak constanzinápoli táborozások Zoltán fejedeleni alatt. Ez is Csokonai példájára hivatkozik; van némi mondai tartalma is: Botond bajvivása. A mondai és történeti elem azonban elvész a klasszikus mīthoszok áradatában, amelyeket azzal a szesszel sző époszába, hogy a tolmács, Bongomil mesélgeti el őket. Zavaros össze-visszaság, de egy érdekessége mégis van, hogy Aranyosrákosi Székely Sándor époszához ad átmenetet. Mert a Székelyek Erdélyben című, annyiszor túlértékelt éposz voltaképp Szép János époszi stíljének a rokona. Székely Sándornál is megvan a klasszikai képzettség kolonca, — megvan hasonlatokban, tudákos történeti elősorolásokban és az éposz magjául szolgáló Lisszilián-átváltozás ovidiusi elemeiben. Sőt még a tündéri érzelmesség képviselője, Alirán is Didónak a szerepét játssza. Szép János époszának

csak egyben áll fölötte: stílusa könnyedébb. A mondai tartalom több Szép Jánosnál. Mégis meg kell állapodnunk Aranyosrákos Székely Sándor nevénel, noha Vörösmarty így ítélte róla:

«Tűzbe veled, te nagyon aranyos, tán tiszta arany vagy;
S tűz kísért aranyat, hát arany úrfi megégsz.
Kár érted, de se baj, hamudat szétszórja az alszél,
S a felszél, lelked béléte, égbe röpül».

Meg kell állanunk azért, mivel Gyulai Pál a Székelyek Erdélyben c. époszban látja Vörösmarty és Czuczor közvetlen ihletőjét, mások pedig Vörösmarty ősmagyar mythológiájának forrásául emlegetik. Azt hiszem, Gyulai Pált erdélyi patriotizmusa az igazságosnál kissé erősebb hangsúlyozásra készítette; hiszen ha erre az epigrammára ilyen hatáskapcsolatot építeni lehet, akkor Terhes Sámuelről is beszelnünk kellene, mert ő is hozzájutott az epigrammi bunkócsapáshoz. Az Arpád-éposz tervét Vörösmartynak nem kellett sem Aranyosrákosi Székelytől, sem Virág Benedektől ihletül kapnia: élt az a kor levegőjében; bátorítást sem kellett Székely példájától várnia, hiszen, az 1822-i Aurórában olvashatta, hogy «Arpádnak felséges tetteit a pannoniai hegyoldalba Pázmádon énekli... egy buzgó tiszteletre, közpártfogásra s ápoló élesztésre méltó nemesszívű, nagy tehetségű, lelkes magyar hazafi», Pázmándi Horváth Endre, — hiszen bonyhádi barátjáról, Egyed Antaltól is tudta, hogy «atyáink harcairól» akar énekelni. De viszont erősülhetett a szándéka, amikor látta, hogy Egyed Antal éposza nem halad, Virág Benedek terve is megszakadt, Aranyosrákosi Székely éposza nem sikerült, Horváth Endre pedig szárazon és lassan dolgozik. Vörösmarty ekkor maga is époszi terven fáradozik, újabban előkerült töredékei között is új bizonyosságot lelünk reá, — ezek a negatívumok ösztönt és buzdítást adhattak neki.

Székely Sándor époszában mások azt a jelentőséget látják, hogy az ősmythologia megalkotását kísérelte meg. Ezt a kísérletet azonban elfogulatlan szem nehezen fedezi fel. Székely az égi és vízi istenek egész sorát helyezi époszába; a dákoknak ugyanúgy ad nemzeti istent, Urpánt, mint a magyaroknak; Vörösmartynál mindössze annak a magyar nemzeti istennek a neve egyezik Székelyével, Hadúrral, — de mennyire más a működése! Székely époszában «a sok halmoknak férfja» — így nevezi egyhelyt Hadúrt — úgy érintkezik az emberekkel, mint a homérosziak: álruhában. Nem is állandók az istenek: ha a kormány más istenfajra száll át, a régiek fél-istenné válnak! Arról a dualizmusról, amelyet Horváth János veszprémi kanonok bizonygatott a Tudományos Gyűjteményben

(1817.), Székelynél nincs szó ; hiszen az istenek és félistenek sorát semmi sem korlátozza. Van ugyan említés egy «szélvészt és fergeteget támasztó éjszaki rémről», de az semmi isteni kvalitással sem bír.

Aranyosrákosi Székely Sándor éposza tehát a Mazarna-tündér meséjével is rokon tündérregék típusába tartozik ; egyetlen mondai eleme a Kréka sírjáról szóló néhány sor, — a többi tudákos csinálmány. Stílusa, hexameterje sem fejlettebb Virág- és Csokonaiénál, de teljes regét ad.

Hogy Vörösmarty époszának jelentőségét átlássuk, még egy époszi stílusról meg kell emlékeznünk : az osszianizmusról. Ossziánra, az ősinek vélt kelta bárdra, nálunk Bacsányi irányította a figyelmet (1792.). Stílját így jellemezte : «Az érzékeny és felséges az ő főtulajdonsága. Semmi virgonc és vidám nincs gondolataiban ; semmi könnyebbszerű és enyelgő, mondásaiban. Mindenkor a nagynak és felségesnek magas tartományiban jár. Egy bizonyos hangot választ eleintén magának s fenntartja azt egész végig. Szavai válogatottak és illendők ; kiejtése rövid, hathatós és tele képekkel... Ossziánnak szíve egy nemes érzésekben, nagyságos és érzékeny indulatokban olvadozó szív ; szív, mely ég s a képzelődést tűzbe hozza ; szív, mely teli van és áradozik.» Jelentőségét hirdette és ismertette Kazinczy Ferenc, aki 19 epikumát tolmácsolta. Stílusát közvetítette Denis is, akinek révén Csokonai is próbát tesz egy látomás tolmácsolásában. Magyar éposz stíljéül is többen használták, így Döbrentei Gábor, aki az Aurora 1822. évfolyamában ossziáni stílben írja meg a «Kenyérmezei diadal»-t. Döbrentei próbája rávilágít a stílutánzás örvényére is : az áradozó unalmasságra.

***

Ennek a törekvésnek stíluspróbái között jelent meg 1825-ben a *Zalán futása*. Augusztusban jelenti Zádor György Kazinczynak : «Vörösmarty Zalánját már nyomtatják. Kulcsár ugyan megdicsérte látatlanban : de alig hiszem, hogy neki tetszeni fogjon a merész költő, kinek szabad szelleme mind az Orthologizmus, mind az Iskola nyügeit elszaggatta. A céhbeli kritikusok aligha lesznek vele megelégedve, mert ő Homért és Ossziánt tanulván, magának egy mind a kettővel rokon, s mind a kettőtől független nemzeti maniert teremtettt». Zádor jóslata bevált : maga Kazinczy is hidegen fogadta a Zalánt, — az új, nemzeti «manír» olyan meglepetést keltett, mint Hugo Victor *Hernani*-ja. De épen ez a meglepetés bizonyítja, hogy a magyar költészetben új kornak határköve ez a munka.

A *Zalán futása*-nak újsága nem korlátozható egy momentumra,

nem korlátozható a nyelvre vagy az époszi felfogásra : az éposz egész épülete, anyaga és berendezése új. Első újság : tárgyának kiszemelése. Míg Csokonai a történeti forrásokat a történet igazságáért kutatta, Vörösmarty époszi mondát keresett és talált Anonymusnál. A krónikás szöveg nem ad elég époszanyagot, de az alaptörténet mondai hitelét biztosítja. Ezt az alaptörténetet színezik ugyan epizódok, de el nem homályosítják. Vörösmarty tehát époszának gerincéül hiteles feljegyzésű mondát vesz és ezt a mondát mindvégig az éposz előterében tartja. A legerősebben félrevonó két epizód, Ete két bodrogi tartózkodása is erre a főeseményre utal ; a szerelem a hőst tartóztathatja, de lelkét megkötni nem tudja. Ete is így felel a boldog szerelem pillanatában Hajnának :

«Nem vagyok én, ó Hajna, nyugodt és karjaim innen
Messze kívánczoknak...
Alpár vérengző viadalmai gyujtanak engem ;
A harc híre után lesz csak nyugodalma fejemnek ;
Mert tudod, a magyar itt haza nélkül nem tud örülni».

A bodrogi idillre a költőnek nemcsak a kor idillikust is óhajtó izlése adott ihletet. Láttuk, hogy az éposztervek egy részében a szerelemnek mily bőséges tér jut ; tudjuk, hogy a romanticizmus esztétikája a szép és rút, fenséges és bájos, a harc és szerelem ellentéteit mennyire megkövetelte ; Vörösmartynál azonban a bodrogi élet az alpári csata jelentőségét is emeli : az öregek és ifjak csendes otthona épügy jelentőssé teszi a veszélyt, mint ahogy mélyít az ellentét akkor, ha csattanó egészség színe mögött omlik össze az élet. Az éposznak — nemcsak terjedelemben, hanem fontosságban is — a harcok a jelentősebb részei ; de az örökös harc, örökös fegyvercsattogás visszariaszthatta volna az olvasót :

«Gyászos az ütközetek folyamata. Halálos erőszak
Zárja kemény sorait s ordító fergetegekként
Benne vitéz seregek mind veszti emészti el egymást.
Hangjától iszonyút csendül a kényre szokott fül,
S kedvetlő, vérképeinek látása, s kietlen».

Vörösmarty képzelete ezért teremtette meg Bodrogek világot : «Mely csata új honért ösünknek nem vala hosszú, dallani azt nekem és feleimnek hallani hosszú». Amily természetes, hogy a közönség érdeklődésének megkötésére ezek az idillikus részletek szükségesek voltak, époly kétségtelen az is, hogy a főcselekményt el nem nyomják, meg nem akasztják. Vörösmarty első époszi újsága a mondai és érzelmes részek helyes aránya.

A másik mozzanat a tárgy nemzeti jellege. Az éposz három csatája a haza földjének birtokát biztosítja. Zalán seregében azért van annyi idegen hős, mert a költő Árpád és Zalán harcát a honfoglalás legfontosabb mozzanataul tekinti. Árpádnak eddig csak szétszórt népekkel volt harca: most Dél hatalmát töri meg és így biztosítja Etele örökét. Árpád az époszban Etele örököse, ott van kezében

«Kardja Hadistennek, melyet bámulva emelt föl
Egy baromör, s nem tudván, mit ér, Etelenek ajánlott.»

Vörösmarty époszában a magyarság sorsa dől el: a legvilágosabban mutatja ezt az a győzelem, amelyet Hadúr arat Ármányon. Tudjuk, hogy a Zalán futásának mythológiájában ez a két istenség áll szemben egymással; tudjuk azt is, hogy ez a szembeállítás a perzsa mythológia analógonja, — de tévednénk, ha magán a jó és rossz szembeállításán kívül bármit is idegen mythológia ihletével magyaráznánk: ez a kölcsönzött szembeállítás izzig-vérig magyar istenpárt hozott létre. Ime Hadúr:

«Nap ragyog arcában, de szemölde haragra húzódik.
Kalpagján magasan szikrázik szép lobogója,
És hamvas kacagánya közét aranyozza verőfény;
Kardja pedig nyugaton végig csillámlik...»

Megjelenésében is igazi magyar Hadisten, a harcias magyarság pompásan megjelenített istenideája. *Hatalmas* isten:

«Ez akarja, s ropogva
Megrendül a sziklafenék a föld közepében,
És vele megrendül az egész nagy földi kerektség.
Ez pillant, s a tengereket kifogyasztja szemével.
Új forrást indít, s abból harsogva lezúgnak
Országos folyamok, tengerre gyűl az özönvíz,
És hulláma eget verdes: nincs földi határa...»

Jó Isten, aki az egyes embert is védi, a jó ügy harcosa mellett is paizsot tart, — de kérlelhetetlen *ítélő*: haragos villámával leüti a bűnének korán örülő bűnöst, szétszórja a tündért is, ha az világkormányzó akaratának parancsát nem teljesíti, és leigazza Ármányt is, ha az gátat vet szándéka elé. Vörösmarty képzelete ritkán dolgozott olyan művészi mérséklettel, mint az ősmagyar istenvilág megteremtésénél. Amit ma a néplélektan vizsgálódásai alapján a pogány vallások fejlődéséről tudunk, azt Vörösmarty a maga költői intuíciójával megérezte. Megtartotta a mythoszok néhány ősi szálát, amelyek a természet erőivel való egykori közösség halványuló jelei, megtartotta a természet titkos erőitől riadozó nép néhány babonás vízióját, de a honfoglaló magyarság vallását már arra a fokra emelkedettnek érzi, ahol az egy-isten hit tisztánlátásának a világa kez-

dődik. A nap és viharfelhő harcának hatalmas képéből szimbolizálódik Hadúr és Ármány harca : amikor Hadúr előtt

«Elkomorul a Rém, s besetétül csalfa világa.
Barnás fellegeit bajosan burkolja magára,
Messze kinyújtja setét dárdáját, s zúg, morog és fut.
Hasztalan üt, nem villámlik dárdája kezében,
S amint csillámló kardjával ráver az isten,
Megszakad a sűrű fellegruha rémes alakján.
Búsan folynak alá barnás felhői...»

Vörösmartynál Hadúr mindig a fény, a világosság, — Ármány a bűn, a felleg, a vihar. Hadúr az égi isten; alakja ott lebeg a mindenség fölött, nagy fellegeken; palotájának fényes kapuját magas égi lángok nyitják előtte; az ő szavára les a szellemvilág, még a csillagok fényelkei is. A palota színpompája Vörösmarty mythoszvilágának egyik ihletőjére figyelmeztet: a népmese fantáziájára; — de még jobban érzi az olvasó a nép emberének megrettent képzetét Ármány birodalmában. Ime a két főalak :

«Órjás képében vele volt a Félelem és a
Megnehezült Átok, mely, hogy mene, messze kiszáradt
A növényes föld, s fa, virág meghervada útján.
Nagy vala mindkettő, de nagyobb a Félelem. Ennek
Árnyékként egekig nyúlt vékony termete. Sápadt
És beesett arcán borzasztó álmok ülének...»

Vörösmarty Ármánya már korántsem olyan dualizmusnak Rémistene, mint a parz Ahrimán. Nemcsak sorsán, de szerepén is érezzük, hogy a demiurgok táborába tartozik, ha nagy is még a hatalma. Erre vall megjelenése, erre egyre változó barlanglakása. Amikor Hadúr ellen fegyverkezik :

«... fölkapta halálos
Dárdáját, s barlangjából dörmölve megindult...
Mátra nehéz ormát fölütötte ropogva fejével.
Fergegek voltak zúgó nagy szárnyai; képe
Emberevő sárkány. Így jött vagy mászva, holottan
A föld megsülledt nyomain, vagy szárnya suhogván
Fölkele, s vérlángú taraját magas égig emelte.
Benn pedig égő gyomrában nagy sziklahasábok
Hánykódván, mereven vas tagjai összecserögtek;
Jobbik körmében fellegdárdája világolt...»

Mikor pedig Hadúr a Tátrát veti reá és ráhág, s tiporja bosszúsan «visszaröpült egyedül nyomorult rossz lelke a pokolra».

A nép képzelete azonban nemcsak a rémek világában hisz demiurgokat: az Úr szolgálatában is ilyeneket lát. A mese ezek közül ma csak egyet ismer: a Tündért. Vörösmartynál a nemzeti mythológiában tündéreket is találunk. A harcos magyarság képzetének legjobban a Lehel dalában szereplő Tündér felel meg: hatalmas, vizeket

megosztó, a tenger szörnyével küzdő demiurg ez. A mai népmese tündérei szelídebbek: az égi országhoz a halhatatlanság köti őket, a földi világhoz a szerelem. Ennek a felfogásnak a szülötte a Délszaki tündér. Ékes haja tündöklök, lobogó kacagány van a vállán, aranyos hüvelyben csattogó kard a balján, gyöngyökkel ragyogó varázsíp a kezében. Ennek a sípnek a varázsereje később is foglalkoztatta Vörösmartyt: az Ezeregyéjszaka meséinek ihletén született fantasztikus meséjében, a *Délszigetben* elmeséli hangjának keletkezését is, — de ott már teljesen elszakad a magyar mese világától és teljesen a keleti mese káprázatos színeivel dolgozik. A *Zalán futásában* a sípnek époly népmesei a varázsereje, mint az aranyhajszálnak, amely emlékül maradt Hajna kezében. A tündér alakja is népmesei.

«Vállá s emelt nyaka, s lábának teli szára fehérlett;

Bájlólag lesimúlt egyebütt deli teste ruhája,

S tiszta szívárvány kelt karesű derekának övére.

Lába setét dombon nyugodott, feje égen ötölt föl.»

A szellemvilággal való kapcsolata azonban más ihletésű: a romantizmus világa szötte azt. A mennyei Nemtő is ebből a világból száll alá, bár nevelője, a Szellemanya, a naiv néphittel némi közösségben élőnek látszik. Ez a tündérvilág egészében Vörösmarty alkotása; bár az alapépítmény, a tündérekben való hit, a magyar nép sajátja, mégis idegenné tette a romantizmus képzeletjátéka. Ámde épen a gyász, amely a Délszaki tündér halálakor tölti el anyját, az Álom testvérét, a fátyolos Éjjelt, azzal, hogy az apály és dagály mythosi magyarázatává lesz, ismét mesei színezetet nyer. Vörösmarty képzelete teremtette meg az ősmagyar lélek-hitet. Hogy a hősök Hadúr honában dicsőséges együttlétet élveznek, azt a monda alapján tanítja; de az élet honát születése előtt és halála után csodálatos szépséggel a költő képzelete formálja meg. «Fenn, hova emberi szem, sem az agg föld hangja nem érhet, áll egyedül gyönyörű ragyogással az *életi csillag*.» Innen nyer sugarat a születendő lélek és ide száll vissza a sugár az ember halálakor. Amíg lenn van az emberben, az agyvelőben lakik. Tehát nem azonos a lélekkel: *azt* a sugár elszállta után éri a dicsők sorába emelkedés jutalma vagy a gonosz éji sötétbe való letaszíttatás büntetése.

A tündérvilág érintkezése az embervilággal nemcsak a Délszaki tündér történetében kerül elénk, Borsnak és Nemibontának meséje is ebből szövődik. A kettő közül Nemibontáé az érdekesebb, mert, Árpád családjának demiurgosi származását magyarázza meg, ősapjának mondván a viadalmas Erőt, szép természetes égbeli tündért. Nyilvánvaló, hogy ezek nem népies, hanem művészi mythosok, — az éposz

naiv világát azonban nem zavarják, romantikus színezetét csak csillogóbbá teszik, művészi szépségét emelik. Formálásukban sem idegen minták az irányadók, hanem Vörösmartynak a mesékben felüldült képzelete, és a harci események meséjében olyan kápráztató elgyönyörködésre adnak módot, mint a zivatarban a szivárvány ragyogása. Vörösmarty költői művészete ezeknél a legcsillogóbb. Hogy mennyi szinaránylatot tud keverni egy-egy ilyenféle keleti szőnyegnél, azt az Álom röptével szemléltethetem:

«Éjszokról tüstént a kellemes Álom alászállt.
Szép aranyosszegetű szárny inga suhogva nyakánál.
Hosszú setét hajait hamuszín koszorúja keríté,
S könnyen-gombolyodó hig barna kód úsza nyomában.
Tart vala lágy iratos szövevényt betekerve kezében,
Melynek egyik lapján víg hajnali színben előntve
A boldogságnak vidor ábrázatai tüntek.
Másikon állt a bús sanyarúság képe setéten.
Ott a távol eső meglátta barátjait ismét,
Véreit a rokon, a bujdokló honja határit,
Megholt társával mulatott vigadozva az élő,
Hitte jelenlétét, s örömetől lángola képe.
A hős győzve kitűnt ragyogó nagy kardja vasával...
Itt lesütött fejjel rabok állnak régi bilincsen,
S jár éhen-szomjan fonnyadt bőrképpel az ínség.
Itt a gyilkostól remegő elfutna: de nem tud;
Veszti dicsőségét a hős: vas fegyvere bomlik;
Népe fut, ő leesik s dobogó paripája tipor rá.
A csecesemőt dühödő farkasnak körmei tépik,
Anyja sikolt, s iszonyodva fut a fenevadnak elejbe».

Vörösmarty mythológiája minden romantikus csillogása ellenére is magyarnak érzik: mert alapelemei az ősnép valószerű hite és a nép naiv nesevilága. Az előbbit erősítik, kiemelik a vallási szertartások, áldozatok, temetések, felfogások, amelyeket a költő a krónikák mondaanyagából rekonstruál. És hogy ezeket még magyarabbá tegye, a külszint is igazi magyar-zsinórzatúvá teszi. A legjobban a főtáltos bemutatásán sikerült ez:

«Hosszú szakálával havas üstöke, bajsza fehérlik,
És magasán kiderül nagy homloka tiszta szemével».

Mellén gombokkal ragyogó köntös; keskeny övét derekán aranyos csat tartja össze, hosszan alálóg zöldrojtos barna ruhája, stb. Mennyire más Homeros főpapja, akinek sem alakján, sem köntösén semmi jellegzetes: Vörösmarty képzelete színezőbb és ezzel a szingazdagsággal magyarabb. Alakjait is jobban megismerem, mint Homeros vagy Osszián hőseit. A kritika vádat emelt Árpád jelentőségének az események során való elhalványulása miatt; igaz, hogy különösképen központtá nem emelkedik, de azért bemutatása és a harcban való

hadakozása megadja azt az arcképvázlatot, amelyre az éposznak szüksége van. A *Zalán futását* nem szabad Arany époszainak az esztétikájával értékelni: ép oly lehetetlen dolog az, mint Dürer természethátereinek Monet gyakorlata alapján való értékelése. A *Zalán futásában* a két központ Zalán és Árpád. Árpád nem lép eléink minden énekben, de alakja, a benne megszemélyesített honszerzőgondolat minden lapot áthat. Vörösmarty különben is igyekezik azon, hogy alakjait egyénitse. Az époszban ez nem a dráma eszközeivel történik, hanem bemutatással, cselekvéssel, sorselmondással. Az elsőnek leg-szebb példája épen Árpád bemutatása: a lélek és test hatalmas kivetítése. Az *Aurora* 1822. évfolyama egy képet hoz: Árpád Pannon hegyén. A kép lélektelen Vörösmarty rajzához mérve:

«Áll egyedül Árpád egy csendes kis halom ormán,
Nézi körül a sík tájékat, az elleni tábort...
Lelke magas képzésekkel forog a nagy üdőben,
Annak előbbi, s jövő tüneményeit látja lebegni,
S titkos imádságot mond hála-buzogva Hadúrnak.
Barna haját s vállán tarkáló párdüca szélét
A siető szellő kapkodja, s arannyal elöntött
Fegyvere szép fényén haloványan reszket az Alkony».

Ugyanitt látásának az ellenség lelkében ébredő visszhangja is emeli alakja megvilágítását. A nagy hős, az erős férfi jellegzetes egyéni képben marad meg lelkünkben: az éposz jellemzésétől többet követelni nem lehet. Másutt az egyéni mult különíti el a hőst, mint pl. Bellerophonnál, Notarasnál; néha pedig a hős sorsának jövőbe nyúló befejezése a körülhatároló, így Zoárdnál. Ez a két mozzanat az alak epikus elhitéseinek is ügyes eszköze. Erre szolgál az alak groteszkké rajzolása is — ilyen a természetes Alkas bemutatása —, de ezzel Vörösmarty, helyes mérséklettel, csak ritkán él. A sok küzdelem természetesen sok harcost követel; minden alak nem formálódhatik tehát egyénivé, de a változatosságot a költő képzelete a bemutató hasonlatokkal óvja meg. Vörösmarty éposza ezekben ez elkülönítő hasonlatokban a leggazdagabb. A hasonlatoknak ez a rendeltetése a homeroszi époszokra meg vissza, de Vörösmarty a maga emlékezéseiből szedi a hasonlatok elemeit. Laborcán meg mint könnyű szél, s szabdalva boszantja magára a hadakat; mint a villámé, tündöklük fénye vasának; Viddin olyan, mint a veszett sárkány, lángos ajakkal; Hábor úgy küzd, mint a fátrai cser a viharos bércek lecsapó mérgével; vagy: «mint hátrál lassú szárnyakkal az erdei nagy sas, mely már szinte lekoncolván a természetes ökröt, ifjú vadászoktól elhajtatik...» úgy távozik a viasszaszorított Hermes. Vörösmarty stílusának szín-pompája a hasonlatokban a leggazdagabb: nincs magyar költő, aki

ezzel a bőséggel színezní tudna. A hasonlatokkal nem is csak mozdulatot, cselekvést jelenít meg, hanem lelkiséget is. Viddint marja szégyene :

«... Valamint lelkébe húzódván
Kurta kígyók marják a parton csendesen alvót,
Aki, hogy álmából vesztő kinjára fölébred,
Nyög, forog és ordít : de baját nem bírja kerülni».

A kifejezés finom szövés módjának legszebb példája azonban a bujdosó Hajna útja : a menekülő leány az erdőben halad : az ijedelem és a bátorodás váltakozik lelkében, és a költő ezt a váltakozást a leány előtt felvetődő erdőrézsetlet másnak és másnak látott képeivel szemlélteti : előbb a puha fűvön szalad és mintha csábító hívószózatot hallana, — aztán hirtelen ijesztővé válik a hang nesze, keselyűt, zajgást hall. Hasonlatainak egyik szépsége azoknak néhol kiszélesedő realitása. Ilyen Csongor alvása :

«Mint aluszik, ha nagyon fáradt, a bátor oroszlán,
Mely leterül barlangjában, s jó nagy helyet elfog,
Lábait és izmos derekát hosszúra kinyújtván,
Sárga sörénye pedig fetreng borzadva fejénél,
És nagy rettenetes feje a sziklára lehajlik.
Igy aluvék...»

A stílus gazdagságának másik bizonyítéka az azonos jellegű történetek bemutatásában való változatosság. A *Zalán futásában* legérdekesebb ebből a szempontból a hősök halálának jelzése. A harcok viharában rengeteg ember hull a porba, de nincs az eposzban mégsem azonos halálleírás. Kebárt vállban éri a gerely : keze lehanyatlik, úgy hogy maga is megdőbben erőtlenységén ; keserűség gyűlik a szívébe, elhalványodik és visszafordított lovára hanyatlik. Nedorol a a kún Edómir kopjáját érzi hasában, s «összetekergőzik kinjában gyenge kígyóként». Antipatert derekán éri dárda : elesik, miközben fegyvere szörnyen megcsendül a testén ; «teste pedig még rázkódik s remeg a nagy erőtől, mellyel a megbúsult hős lelke kiszállta belőle». Csernát kard érte páncélkapcsa fölött : a «Bolgárnak feje porba vetődött, teste pedig nagy zörgéssel hullott le utána. Szörnyű kinjától vonaglottak tagjai, ékes arcát szájából kiszivárgó vére csúfítja»... stb. A változatosságon kívül Vörösmarty e halálrajzaiban a testi elváltozás realitása is szembeszökő.

Ez már a jó megfigyelőnek az erénye. Vörösmarty másutt is bizonyosságát adja annak, hogy a jellemző mozzanatot éles szemmel tudja meglátni. Talán a legkedvesebb ennek bizonyosságai között a harc előtti vagy harcközi beszédnek a megszokott homeroszi formától való különbözése. Bulcsú szavában, tessez, amikor Csernával ront össze, a legénykedő magyar harcos egész jellegzetessége elénk tűnik.

A szóváltás az éposznak örök retardáló motivuma: de Vörösmarty rendesen egyéni ízt ad neki és ez az egyéni íz a jelenetet valószínűvé is tudja tenni. Amikor Edömér megdöbben a feléje vágató Csernától, ki ne tartaná természetesnek Cserna ajkán ezt a rövid gúnyolódást:

«Mit vizsgálász bámulva vitéz? Bolgár vagyok én is,
Jöjj, lássák feleink, kihez áll a harci szerencse».

Ezek a rövidrefogott és természetessé tett szóváltások mutatják, hogy Vörösmarty mennyire fel tudta frissíteni az örök epikus formákat is. Ezekben a pillanatnyi lélekkivetítésekben Vörösmarty az epikai realitásnak azokat a fegyvereit forgatja, amelyek majd Arany époszait fogják a realizmusukkal segíteni. Vörösmarty a lelkiség hű pillanattfelvételeire is gondot fordít és mivel magyar hősök fegyvere csillog előttünk, az éposz magyar voltát erősíti velük. Érdemes egy pillanatra összevetnünk a szerelmes Etét Aranyosrákosi Székely ugyancsak szerelmes Irnákjával, hogy érezzük, mennyivel magyarabb Vörösmarty embere és mennyivel férfiasabb.

Vörösmarty époszának legnagyobb újsága és legnagyobb szépsége a nyelve. A magyar epikai nyelvnek ezt a kivirágzását egy különben alig jelentős poéta, Baróti Szabó Dávid készítette elő. Hatalmas a különbség Szabó és Vörösmarty stílusa között, de a magyar nyelvnek hexameterbe-törésére mégis Baróti Szabó bátorsága adta a legnagyobb biztatást. Szabónak két hibája volt: nem volt igazi nyelvtelenség, ahogy nem volt költői tehetség sem. Nála a forma nyüge a szavak csonkítására és a magyaros szórend felforgatására volt szorító kényszer. Másrészt nem, vagy legalább is nagyon ritkán voltak költői élményei; prózai lélek volt, akit nem a lélek tartalma, hanem a forma nehézsége készített a stílus megújítására. Rendesen latin olvasmányainak stíljét próbálgatja visszatükröztetni és így inkább olvasmányainak, mint belső kényszernek rovására írhatjuk, hogy a kifejezésében valami új költőiség halvány nyoma érződik. Ez az újság a jelzős szerkezetbe formált mondatösszevonások, az összetett jelzők, komplexebb szókapcsolatok divatjában határozható meg. Aranyosrákosi Székely Sándor stílje egyszerűbb, de a nyelvújítás hibás engedékenységével annyira visszaél, hogy nem egyszer bántóbb a jóval régebbi Szabónál. Nála a siskát, kopnyáját, környben, felfény-típusú szörnyszülöttek ugyanolyan formával-küzdezt mutatnak, mint Szabó sokszor megrótt szórendi hibái. Vörösmarty stíljére közvetlen hatással egyikük sem volt. Ahogy a pleinair festés mesterei egymástól függetlenül jutottak a természet szingazdagságának megismeréséhez, ahogy Szinnyei-Merse szeme Monet-től függetlenül vette észre a természet kápráztató színhatásait: Vörösmarty is függetlenül terem-

tette meg nyelvének színpompás palettáját. Mi teszi Vörösmarty nyelvét ilyen szindússá?

Elsősorban a nagy bőség, gazdagság. Maga a szó is rendkívüli bőségben áll Vörösmartynak rendelkezésére. Neki nem kell faragcsálnia a szón, hogy a hexameterbe beleilleszkedjék, — nála a szinonimák kiapadhatatlan gazdagsága elhárít minden nehézséget. Mivel a meglévő szókinészre és a szavak meglévő formájára épít, magyarabb a beszédje és mégis színesebb a stílje minden előzőjénél. Határozottan a nyelvi fantáziára vall az a könnyedség, amivel egy-egy megnevező szót szókapcsolatba old fel. Innen a sok körülírás, változott köntösű ismétlés a stílusában. Mérhetetlenül gazdag a jelzőkben: oly tarka változatosságban díszítik ezek mondatait, mint a régi Nagyasszony nyakát a gyöngyös násfák. Néha nem is egy a központja a jelzőknek, de a hatás egységét ilyenkor is megőrzi a mondat egyensúlya.

De nemcsak változatos jelzőinek kincstára, — minden egyes jelzőjének kifejező ereje is van. A megértetéstől, egyénítéstől kezdve a hangulati árnyalat érzékitéséig mindenre bőven áll jelző a szolgálatában. A szemlélet frissítését is jelzők segítik elő: átvételi változatosságuk utólérhetetlen pazarlású. Általában a szavak jelentése jelzők látylában bővül vagy szűkül és a holt dolog a jelző napsugarától nyer életet. Vörösmartynál mindent áthat az élet. Az éposz primitívebb korú hőseinél maga a világfelfogás sem mer éles határvonalat húzni az élő és az élettelen között: Vörösmarty képzelete sem különíti el a két világot és az éposz életébe a lüktető menetet ez a minden élettelenl élővé varázsló nyelvképzelet ihlet.

A ritmus nincs megkötvé teljesen az époszi versformában: van a hanghordozásnak, a beszéd dallamának valami ezen felül álló ritmusa. A legszembetűnőbb ez a szórend ritmikus rendjében, a mondat szerkezet eredeti bájában, a birtokos kapcsolat jelzőszerű gazdagságában.

És van végül magának a hangnak is ritmusa, melódiája, amelyet a magánhangzók melódikus harmóniájában, az alliterációk csendes, vagy ellentétet hangsúlyozó zsongásában, a mondatok elnyúló akkordjában éreztet a költő. És mindennek ellenére semmi finomkodás, semmi erőszakos mesterkéeltség: stíljének folyama hatalmas árban ömlik és mint a Maros vize, arany szemecskéktől csillog a nap fényében. Kazinczyéknak ez a nagy szógazdagság, ez a gazdagság ellenére is uralkodó mesterkéletlenség és természetesség, minden csináltság hiánya, minden faragottság elmaradása volt a legérthetlenebb Vörösmarty stílusában. A *Zalán futásának* látomásos előhangjához némi rokonságot mutat Osszián *Kath Lódájának* egyik ének-megindulása; de az azonos gondolatot, helyzetet,

kérdést Kazinczy így tolnácsolja: «Honnan a történetek özöne? ha apadnak-el az enyésző idők? hol rejti el ikerfejét a nap? Sűrű lassú ködfellegekben, melynek oldalai tarkák a hősek tetteitül. Tekintetem ellehelt nemfajzásokon nyugszik. Gyéren jelennek meg előttem, mint a hold virradó fénye a völgyhasgató vizeken, Itt emelkedik a kardcsaták zivatarja...»

Vörösmarty nyelve természetes és mégis színes, egyszerű és mégis pompás, mint a magyar himzés remeke. Szépsége mellett van benne erő, — erő, amely Berzsenyi leghatalmasabb ódáinak komor fenségével vetekszik. Csak egy képét idézem ennek bizonyosságául, a könnyet, amely nála «olcsó nedv tört szűnek eréből, régi ütődéstől mindennapos árja a szemnek». És ez a színpompa, ez a természetesség, ez az erő teszi ezt a nyelvet Vörösmarty egyéni szavává, a magyar éposznak első illő köntösévé s igazán magyarrá. Valóban nem ortológia ez — annál sokkalta gazdagabb, nem is az Iskola hajtása —, annál sokkalta szabadabb —, nem is Homeros, nem is Osszián szava, hanem a nyelvfantázia legáldottabb magyar poétájának egyéni, de magyar stilművészete.

A legszembetűnőbb nemzeti manir — hogy még mindig Zádor szavával éljek —, az époszon végighúzódó alapfelfogás. *Zalán futásának* nemzeti ihlete a dicső multon kívül a költő érzésvilágának tükrözésével is a nemzeti célon dolgozik. Leveleiből tudjuk, hogy a régi dicsőségen merengő előhangot Fábián Gábor biztatására és Osszián mintájára csatolta a már kész époszhoz. A szubjektív érzés kísérő akkordjainak az époszba való belevonása Osszián újdonsága. Osszián dalainak elmondói az eldalolt eseményeknek valamikép részesei voltak: Vörösmartyt csak a vér közössége kapcsolja honfoglaló hőseihez. De a szomorú jelen és a dicső mult ellentéte Ossziánnál egy hangulatot segít uralkodásra: a viszonyok azonos-sága ezt a hangulatot Vörösmartyban is megteremtette. Osszián dalaiban a jövőnek nem él a reménye: Vörösmartynál ez a reménység él. Az Ossziánnal való összehasonlítás nagyjában arra az eredményre vezet, amelyet Kárel és Lehel énekének az összevetése kínál; Kárel dalából ez a mondat hangzik ki: «Szép vagy, s szomorú, emléke az ősi üdönek!» — Míg Lehel kürtje «az üreglő esontot megjárván, harsány hatalommal ömöl ki s változatos gyönyörű zengzettel játszik az éjben». Vörösmarty ajkán is felhangzik a sóhajtás: «Hova lettünk, nemzetem?» ..., de ezt túlharsogja a hit, hogy Árpád imája hőseket esd ki nemzete számára Istentől. És ez a hit adja meg Vörösmarty époszának végső újdonságát. Ha Ariosto époszát a Róland-énekekkel összevetjük, érezzük — mint Schuchardt

utalt reá —, hogy ez már nem az a tiszta, erős ital, amelyet a nehéz kűrtből a középkor harcosa magához vehetett, hogy az Isten és haza ellenségei ellen harci erőre kapjon; az Örjögő Róland édes, elbájoló ital, finomcsiszolású edényből, amelynek faragásain a délibáb játéakai enyelegnek a régi harcokkal. Vörösmarty az ősi éposz lelkesedésével újra erőt akar és tud ihletni; a gyönyörködés csak arra eszköz, hogy a multat és a multban a nemzeti voltot megbecsültesse. Szomorú ellentét e dicső multtal szembeállítva a jelen, de lel kifurdalást, bizakodást, akaratot ébreszt. A költő szíve büszkeséggel, de reménységgel is ott lüktet époszában: nem Kazinczy hideg nyugalma ez, nem is klasszikai hagyomány: hanem erős, duzzadó hazafias érzés; — a mult napjairól szólva, hangja a vész zongorájává erősül és a harc mennydörgéséből a diadalmi ének riad ki. Ez az az éposz, amelyre mély sírjaikban az ősök megmozdulnak, halhatatlan lelkeik visszaszállnak az unokákba «hozva áldást a magyar hazára, — szégyent, átkot áruló fiára».

***

Ime, rövid fejtegetésem igazolta azt, amit Zádor is jelzett Kazinczynak: ez az éposz újdonság. Éposz, amely elszakad a külföldi hagyományoktól, amely nemzeti lélek szerint formálódik és stíljében a magyar művészi stíl egyéni kivirágzása. Ez az a hármaskiválóság, amellyel a magyar költészet új korszakát megindítja. A nemzeti lélek önállósulása betetőződik Petőfiben, az egyéni stílművészete a legmagasabbra emelkedik Aranyban, de a talaj, amelyen mindez kifejlődhetett, Vörösmarty ekéje nyomán frissült fel, a mag, amelyből kiserkent, ebben az époszban termette első virágját. Ezért való és méltó megemlékeznünk 1925 őszén a százesztendeje megjelent *Zalán futásáról*.

II.

VÖRÖSMARTY SZELLEMÉHEZ.

Sajó Sándor rendes tagtól.

*Zengj nekem dalt, hangok nagy tanárja,
Fáj a szívem, — húzd rá, vén cigány!
Hömpölyögjön hangjaidnak árja
A magyar sors s bánat lakzóján —
Jajduljon be zúgva-búgva, zengve
Bús haragtól szilajult szívembe!*

*Húzd, — ki tudja, kinek húzhatod majd,
Ha, kik élünk, mink is elfogyunk...
Húzd, — sirasd le szívünkről a sok bajt,
Mert nekünk már sírni sincs jogunk;
Meggyávultan sír szélére hullton
Andalogjunk legalább a multon.*

*Ős időknök álmait regéld el,
Ó, ott szép még ember és világ:
Fölrobognak hadvész-ülte képpel
Diadalmas büszke daliák
S biztatón ül győztes nap sugára
Hazaszerző Árpád párducára.*

*Zord harcok közt, hajnalfényt sugárzón,
Szókefűrtű Hajna képe leng;
Liget-ésti panaszos madárszón
Édes búval titkolt vágy mereng;
Rózsa nyílik hajnal bíborában,
Liliom hull Vértés vadonában...*

*— Dalaidnak orgonás zenéjén
Halk szellő és száguldó vihar
Gyötrött szíved hangjait cserélvén
Sírva nyögdel s harsogón rivall, —
S mi — merengünk, ringatózva árján,
A magyar nyelv bővülő csodáján.*

Állsz az ormon: onnan zeng az ének
 Bút, szerelmet, harcot és hazát,
 A kifáradt s megcsüggedt reménynek
 Fölriasztja mélységek szavát,
 S már reményt is bús bilincsbe verve
 Száll a Szózat fenséges keserve.

— Ó, e földön egy a gyász s a nemzet,
 Két ikerszál, egy töről fakadt;
 Ez virraszt itt, tört kupája mellett,
 Sorvadozva átoksúly alatt,
 És a költő lángborának gyöngye
 Árván hull a bús magyar göröngyre.

Írt dalolni néped száz sebére
 Jó multság, férfimunka volt;
 De vihar jött és a magyar égre
 Dúlt felhők közt sápadt rá a hold,
 S fölajdult a hit kétségbeesése:
 Odalett a magyarság vetése . . .

— Költő! mintha most sírnád zokogva
 Nemzetednek ádáz végzetét
 S mint fajodnak búval átkozottja
 Minden kínját százszor érzenéd:
 Úgy kesergünk most a szennyes árban, —
 Háború volt újra a világban.

Megindult az ősi föld alattunk
 És gurultak hantok és kövek;
 Isten is, kit hitlen megtagadtunk,
 Bánatában ősz lett és öreg;
 Nincs visszhang a jajveszékelésre:
 Odalett egy ezredév vetése!

A süketté mélyült sírgödörben
 Se remény, se hit, se szenvedély, —
 Önsorsán e nép már meg se dőbben,
 Mint mocsárnak rothadt füze él,
 Meggyalázva ősök honszerelmét
 Dőzslőn hordja önnönbüne szennyét.

— Van-e láng még zengő fájdalomban?
 Szívet gyújtson dermedt ég alatt,
 S mindenütt, hol magyar sírhalom van,
 Porló hősök mind mozduljanak
 És az égre csontkezükkel írják
 Prometheusz halhatalan kinját!

Jöjj, költő, — s bár könnyeid fakadtán, —
 Nézd e szörnyű földi látomást
 És dörömbölj az ég boltozatján,
 Úgy kérd Istent, tégyen vallomást:
 Lesz-e még e bús világon ünnep,
 Ébredése alvó nemzetünknek?

Ó, ha lesz még s tán szebb útra lendül
 Ez a véres, fáradt földgolyó:
 Új dal gyúljon zordonult szívedbül,
 Jobb jövőbe hittel lángoló
 S a magyar sors örökölt bujába
 Csorduljon meg az öröm kupája!

Akkor én is, árnyékodban ülve,
 Míg a multak búját ringatom,
 Ott mögötted, újjá lelkesülve,
 Dalba kezdek ama szent napon, —
 S míg szemünkbe édes könny szivárog:
 Együtt húzzuk — boldog vén cigányok...

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA,
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLYÁNAK JÓKAI
SZÜLETÉSÉNEK SZÁZADIK ÉVFORDULÓJA EMLÉKÉRE
TARTOTT ÜNNEPI-ÜLÉSE 1925. ÉVI OKTÓBER 2-ÁN.

I.

MEGNYITÓ BESZÉD.

Négyesy László osztályelnöktől.

Tisztelt Szent István Akadémia!

Tisztelt ünneplő közönség!

A lángész az Alkotónak dicső adománya. Legszebben szemlél-teti, hogy az ember az Isten képe van teremtvé és hogy a szel-lem halhatatlan. Maga kinyilatkoztatás, és kinyilatkoztatásokat közöl: új igazságokat, eszméket, érzésmódokat, törekvéseket nyilatkoztat ki. Evidenciája ellenállhatatlan, titka kifürkészhetetlen. Alkot min-denkinek és hatása örökletes.

Jókai is ilyen Istentől megáldott, kiváló példánya az ember nemnek. A képzelet és érzés új kincseit termelte és milliókat elé-gített ki. A XIX. század sokszor tapsolta. De íme a XX. század sem hagyja aludni. Születésének századik évében, mint a viharzúgás hangzik országszerte és visszhangzik világszerte a karének: Üdvöz-lég! Itt vagy közöttünk, velünk élsz, velünk halsz, szükségünk van rád, szeretünk, követünk. Szellemed fényét, szíved melegét lel-künkben hordozzuk s a szellemi életnek új meg új csirái sarjadnak tőle. XIX. század nagy írója, légy üdvözölve a XX. században is! Íme, vár az utókor koszorúja!

Ilyen érzéssel ünnepli Jókai dicsőségét a Szent István Akadémia is, joga és kötelessége szerint, mint magyar szellemi intézmény. Hiszen Jókai úgyszólván az egész világe, annál inkább az egész magyarságé. Mindig is az egész magyarságnak irt s az az érték, amit termelt, az egész magyarság köztulajdona és büszkesége.

Sőt szinte azt mondhatnók, van egy viszonylat, melyben Jókait

méltányolni szinte különleges okunk van. Ez az ő költészetének erkölcsi oldala és nevelő jelentősége.

Más helyen ugyanez évben tisztem szerint ünnepeltem Jókai költői és nemzeti értékét. És kiemeltem költői szempontból azt, hogy Jókaiiban necsak a fantázia-értékeket hangoztassuk, mint általában szokás, hanem az érzelmi értékeket is. Jókai képzelete kétségtelenül rendkívül termékeny, de ez a képzelet legfőbb varázsát az ő aranyos kedélyének, kedvességének, humorának, lelkességének, szívmelegségének köszöni. Nemzeti szempontból is törekedtem körvonalozni egyrészt irodalomtörténeti jelentőségét, másrészt egyetemes nemzeti hatását a közlélek fejlesztése és a nemzeté alakulás szolgálatában. Ő bizonynyal egyike azoknak, akik által magyarok vagyunk. Lelki világunk berendezésében temérdek elem az ő szelleméből való. De a magyarság külső képe is, például fővárosunk magyarsága, alig tudjuk elgondolni, mi volna Jókai nélkül.

Ma rá szeretnék mutatni, csak igen röviden, hogy az ünnep főtárgyait ne késleltessem és csak figyelemgerjesztve, Jókai költészetének erkölcsi jelentőségére.

Egy költő erkölcsi hatásáról szólni talán nem is helyénvaló s talán legkevésbé lehet feladata az eszthetika művelőjének. A modern álláspont a köztudat szerint a művészet teljes autonómiája, a l'art pour l'art elve. A művészeteknek semmi egyéb céljuk nincs, csak esztetikai. A művészet külön világ, melyben csak a szép uralkodik, a jó és igaz abban a világban elveszti fajsúlyát és érvényét. Amely alkotás esztetikailag megkapó, annak nem kell az etikától szabadlevelet kérni.

Azonban tévednek, akik ezt a legmodernebb álláspontnak tartják. Az eszthetika és a műbölcsélet körében a legújabb mozgalom éppen ellentétes irányú. A művészet és az eszthetika közt valamivel tágitják a kapcsolatot, művészet és erkölcs közt jóval szorosabbra fűzik. Századunk első éveitől kezdve olyan fejlődés indult meg a tudományos gondolkodásban, mely a művészettannak nagyobb autonómiát ad az esztetikával szemben, tulajdonképp kihatja amazt ennek területéből, melléje rendeli s a kettőt mintegy dualisztikus kapcsolatba helyezi. Utálnak arra, hogy egyrészt az eszthetika köre túlterjed a művészeteken, mert a természetben és az életben is gazdag forrásai buzognak a szépségnek, másrészt a művészeteket nem értjük meg pusztán esztetikai szempontokból. A művészetekben nem csupán esztetikai tényezők vannak, hanem más tényezők is, gyakran igen jelentősek és a művészetek feladata nemcsak esztetikai. Regény, dráma sokszor nem csupán tetszést akar kelteni, hanem

egy gondolatvilágot, egy vilagnézetszelvényt akar ábrázolni, társadalmi vagy erkölcsi célt is szolgálni. A gondolatoktól üres regény nem nyújt annyi élvezetet, mint olyan regény, mely a szellemet is érdekli. A műtermék nagyon komplex jelenség. A művészet egyéb értékeket is közvetíthet, mint esztetikaiakat. Sőt mindenféle értéket közvetíthet, csak ábrázolásával érzésünk közelébe hozva: erkölcsi, tudományos, hazafias, társadalmi értéket. Mint ez újabb felfogás egyik főképviseelője és rendszerezője, Utitz Emil írja, ez a felfogás világít rá igazán a művészet hatalmas művelődési értékére, mert e szerint a művészet nem az életen és a társadalmi közösségen kívül álló valami, nem fényűzési cikk s nem pusztán jobbfejta szórakoztató eszköz az unalom óráira, hanem mindenféle érték közvetítője és hirdetője, még a legnagyobbaké és leghatalmasabbaké is, még pedig oly módon, hogy ez értékek nem hidegen állanak velünk szemben, hanem akként, hogy meleg és bensőséges érzésünkkel fogjuk őket körül.

Ebből következik, hogy oly komplex jelenség, mint egy műtermék, egyik szempontból elsőrendű lehet, másik szempontból hibázatható. Lehet erkölcsi szempontból talán igen épületes, de esztetikai szempontból igen unalmas; viszont lehet esztetikailag rendkívül tetszetős, de erkölcsi tekintetben kifogásolható. De bizonyos, hogy mindegyik eset egyoldalúság. Nem úgy van, hogy az egyik érték jóváteheti a másinak hiányát. Byron rendkívül nagy költői szellem, de még nagyobb volna, ha költészetének erkölcsi oldala is arányos lenne esztetikai szépségeivel. Az erkölcsi fajsúly Dante vagy a mi irodalmunkban Vörösmarty, Arany költészetének hatalmas értéktényezője. Az erkölcsi érték nem ellensége, hanem tényezője a művészi értéknek. Két egyenlően nagy költői erővel megalkotott mű közül értékesebb az, melynek erkölcsi hatása is van, mint amelyiknek ilyen hatása nincs. És ha színpadi szerzők vagy képzőművészek a művészet színei alatt az erkölcsi érzéket sértő művekkel botránkoztatják a jobbjézű közönséget, a közhatalom teljes joggal léphet közbe, ellenben semmi joga nincs a sajtónak állítólagos modern művészeti elvekkel terrorizálni a köteleességét teljesítő hatóságot. Nem akarok ezzel egy adott esettel szemben állást foglalni, nem is láttam azokat a festményeket, melyeknek egy kirakathoz való hatósági eltávolítása nemrég vita tárgya volt, csak elvben akarom hangsúlyozni, hogyha a festménynek esztetikai értéke van is, de nyilvános mutogatása a közszemérmert sértheti, épen a legújabb művészettudományi felfogás nem veszi védelmébe a kiállítót. Ehhez azt is hozzá kell venni, hogy más dolog egy kép-

nek egy műgyűjteményben való kifüggesztése, ahol a látogatók esztetikai és művészeti szemléletre vannak lelkiileg beállítva, és más egy utcai kirakatba kitétele, ahol a járókelők tekintete közvetlenül a nyers életvalóságról fordul a festmény felé s a lelki szemlélet alkalmazkodása nem oly könnyű, kivált nem oly egyéneknél, például serdülő gyermekeknél, kik a művészi szemléletben gyakorlatlanok s a képekben nem az ábrázolás művészetét, hanem a sujet anyagát tekintik.

Bocsánat a kissé aránytalan kitérésért. Csak azt akartam mondani, hogy szabad egy szépíró erkölcsi értékéért is méltányolni, mert ez az érték művészetelméleti szempontból sem közömbös.

Jókai költészete, mint minden másban, erkölcsi tartalom tekintetében is nagy egyenlenségeket mutat. Cselekvényeiben sok a morális lehetetlenség. Hogy a tragikum helyett gyakran a borzalmast nyújtja, hogy könnyen megbocsát vagy ok nélkül büntet, hogy komolysága nem mindig mély alapú, hogy későbbi regényeiben a naturalista irodalom hatása alatt néha az erotikával kacérkodik — ezt mind el lehet ismerni. Tehetünk kifogásokat egyházi szempontból is egyik-másik részlet ellen, bár csak igen-igen kevés esetben. De egy nagy dolog tisztán áll előttünk: az, hogy Jókai regényköltészete, a maga egészében, az eszménység szolgálatában áll. Javakorának legjellemzőbb alkotásai tele vannak idealizmussal. Istenfélelem, hazaszeretet, szülői és gyermeki szeretet, nagy eszmékért való lelkesedés, küzdés és önfeláldozás, a jó erkölcs, a baráti hűség, a polgári becsület, mind különös tisztelet tárgyai nála. Felejthetetlen ideálokat állított az ifjúság elé. Olykor túleszményített ideálokat is; eszményítő prizmája nemcsak nagyított, hanem szívárványosan is mutatott. Költészete a realitás iránti érzéket olykor megtévesztette, a kritikai szellemet nem fokozta, a fantasztaságnak is nem egyszer tápot adott; de egészben véve még több nemes ösztönzést nyújtott magasztos jellemképeivel. Mert ő az ideálokat oly meleg színekkel festette, oly rokonszenvet tudott irántuk kelteni, annyira közel hozta az érzésvilághoz, hogy a közönség, az ifjúság szívébe fogadta őket.

Erre különlegesen alkalmassá tette őt az a bizalmas, otthonos viszony, melyben a közönséggel állott. Szinte különlegessége a legtöbb regényíróval szemben a közösségi álláspont, a közösségi tudat. Bizonyos «mink»-szerű álláspont. Körülbelül úgy viszonylik a közönséghez, mint az ősi epikusok. Ő és hallgatósága egy társaság, szinte egy család. Szavának rezonanciaterülete a nemzet. Mintha az egész nemzettel ily családi viszonyban volna, ő a mesemondó s a nemzet körülötte a figyelő család. Ő közli a titkot, amit ő tud, azokkal, akik nem tudják s akik bizalommal csüggnék rajta. Beszél nekik

kivételes hősekről és mesébe illő küzdelmekről, eszményi nőkről, a fellángolás, a nagyratörekvés csodáiról, a szeretet, a szerelem mindenhatóságáról, a gonoszság rémtetteiről. A közös emlékek és vágyak, ösztönök és érzelmek húrjain játszik. Bizodalommal, kegyelettel, jóízűen, melegen, lelkesedve és rémüldözve beszél, nyájas együttességben olvasóival. Alig van író, akiben ez az együttességi érzés oly meleg volna. De ez a magatartás nem is oly egyoldalú, a közönség is olyannal viszonzta. A közönségnek is Jókai volt a legkedvesebb, legmeghittebb, becézgetett írója. Figyelt ajka mozdulatára s leste szavait; szinte követelte, hogy kedves írója mindig mondjon neki valamit. Jókai szaporasága is részben ennek a közszükségletnek a következménye. A művészet megbahonázó hatalmával mintegy kezében tartotta a közönséget.

Végtelen szerencse és áldás reánk nézve, hogy Jókai ezt a megbahonázó hatalmat általában az erkölcsiség szolgálatába állította. Folytatta ezzel a magyar irodalmi mesemondás legjobb hagyományait, a Kisfaludy Sándorét, Vörösmartyét és a Jósikáét, akik megkezdtek az ideális alakok képtárát és az erkölcsi világrendben való erős hittel írtak.

Jókai egymaga akkora erkölcsi hatással vett részt egész nemzetéke nevelésében, mint csak kevés nemzetnevelőnk.

Erről a hatásról pontosabb képet festeni, természetéről és értékéről igazságos ítéletet mondani későbbi tanulmányok feladata lesz.

De Jókaiiban a költői és nemzeti értéknek is van hatalmas erkölcsi jelentősége, ezek a tartalmak kisugároznak az erkölcsiség területére is. Olyan művészi lendületnek, olyan pazar alkotó energiának, olyan egyetemes költői hatásnak mérhetetlen niorális súlya is van.

Viszont a mi Akadémiánknak megvan a fogékonysága hozzá, hogy Jókaiiban ne csak a szorosan erkölcsi oldalt értékelje, hanem a művészi oldalt s a költői és a nemzeti jelentőséget is. Hogy így van, arról a mai ülésen a tudós előadó és a költő is bizonyosságot tesz. Mi is büszkéek vagyunk erre a tüneményes költői erőre, a magyar eredetiség e világgraszoló megnyilatkozására. Bámuljuk előadó művészetét, melyet semmi más nemzet prózai elbeszélője elevenségben, kedvességben, hangterjedelemben, színességben felül nem mult, szeretjük egyéniségét, nyitva tartjuk szívünket hatásainak, hálások vagyunk a számtalan édes óráért, amelyet költészetével mindnyájunknak szerzett és mindazért, amit irodalmunk és nemzetünk neki köszönhet. — Ezekkel az érzésekkel ajánlom fel tömjénünket Jókai dicsőségének és nyitom meg a Szent István Akadémia III. osztályának mai ünnepi ülését.

II.

JÓKAI LELKE.

Divald Kornél rendes tagtól.

A táblabíróvilág korában a magyar közönséget sokszor vádolták azzal, hogy nem olvas és nem vásárol könyvet. Pedig régi falusi kúriákban és városi patricius házakban, többnyire a padláson, sok helyütt még ma is egész könyvtárak hevernek. A mult század első feléből fennmaradt könyvek kopott kötése, gyűrött papirosa arról tanuskodik, hogy egész nemzedék forgatta lapjaikat. Ezek a könyvek azonban kevés kivétellel latin és német nyelvűek. Deákos és német műveltségű eleink nyugalmas óráikban az ókori klasszikusokat, a németek nagy íróit s a többnyire melegiben németre fordított angol és francia romantikusokat olvasták. A mult század első harmadában a pesti és vidéki német színészet közönsége zömében szintén magyarokból telt ki. Színészeink akkor az idegenektől tanulták a legtöbbet s hogy túlszárnyalták őket, mai fővárosunk német lakossága is inkább a magyar színielőadásokra járt. A német színészet alól így siklott ki a talaj s ha a német színház Budapesten szinte napjainkig eltengődött, ennek törzsközönsége már csak átutazó idegenekből s a magyarsághoz őszintén máig sem simuló elemekből állott. Nemzeti irodalmunk könyvet nem pusztán hazafiasságból, de benső lelki szükségletből vásárló közönségre jóval későbbén tett szert, mint színészetünk. Csokonai még szinte maga házalt verseivel. Kisfaludynak, Vörösmartynak, de különösen Petőfinek már nagy olvasó közönsége volt. Am verseket ma is a legtöbb ember csak ünnepnap vagy kellő lelki hangulatban olvas. S nagyapáink mindennapi olvasmányai még a negyvenes években is a klasszikusok eredeti s az egykorú idegen írók fordított munkáiból kerültek ki.

Prózában írt magyar könyvek rendszeres olvasására tüneményes hatású regényeivel és elragadó humorral megírt elbeszéléseivel Jókai szoktatta szélesebb körű közönségünket. Addig előfizetési íveken tengődő, elsősorban a hazafias áldozatkészségben bizakodó s többnyire úri asszonyainktól pártolt szépirodalmunknak azóta vannak állandó s nemcsak egyetlen társadalmi osztályra szorítkozó olvasói. Ezek meghódítása csak olyan írónknak sikerülhetett, akinek

művei belekapcsolódnak a leginkább olvasott idegen írók szellemi irányába, megszokott eszmekörébe s aki azonkívül bizonyos tekintetben felül is mulja őket és így a fordításoknál több és közvetlenebb gyönyörűséget nyújt olvasóinak.

Pályája kezdetén Jókait a francia romantikusok hatása ihleti meg. Fantáziájának szédítő szárnyalásával egyetlen mintaképének sem marad mögötte. S ha — mellőzve a ponyváig sülyedt Suet — regényei határozottabb szerkezetével, tervszerű fölépítésével Hugo Victor, alakjai élesebb jellemzésével Dumas felül is mulja, szíve érzésvilágának gazdagságával Jókai valamennyiüknek fölötte áll. Mint regényíró ő a legigazibb költő a mult századbeli romantikusok társaságában s tiszta erkölcsi felfogásával, minden hazug irányzatosságtól ment elfogulatlanságával, őszinte és becsületes nemzeti érzésével minden idők regényíróinak példaképül szolgálhat.

Az elnyomatás keserves éveiben, amikor a külföldi könyvek behozatala is megnehezült, az olvasáshoz szokott magyarok bőséges kárpótlást találnak egymásután megjelenő regényeiben és elbeszéléseiben. Szinte megittasodnak minden cikornyától, szónokias körmondatoktól ment egyszerű nyelvének gyönyörű zengésétől, csapongó képzeletének káprázatos ragyogásától. A külföldi regényfordítások lapos német nyelve most már szinte szekérnyikorgásnak érzik dalamosan egymásba kapcsolódó szavaihoz, mondataihoz képest, amelyek hajlékonyságával, ezernyi árnyalatával akkora kifejező erőt, annyi változatos hangulatot juttat érvényesüléshez, mint előtte és utána egyetlen szépprózairónk sem.

S elsőbben nyelvének muzsikájára nyílnak meg a szívek, a nagy író lelke és lelkének bűbájos álmai előtt, amelyekkel az elnyomatás sivár éveiben a búsongókat vigasztalja, az aggódókat megnyugtatja s a csüggedőkben új reménységet gyújt. S amilyen hamar hódolnak meg olvasói, tárják fel szívüket a lelkéből szerteáradó fény előtt, époly gyorsan bontja ki szárnyait géniusza s repül ezekkel egyre ragyogóbb magasságok felé.

Jókai lelkében szinte mindvégig a gyermek és a lángész jelleme ölelkezik csodás harmóniával. A gyermek mohó érdeklődésével fogad be minden benyomást, akár a természet világában, akár az élet vásárlásában néz körül, akár könyveiben, rég letűnt idők fakult írsaiban lapozgat. A lángész intuíciójával hatol be a dolgok lényegébe s ismét játszi fantáziája aranyos köntösébe öltöztetve tárja elénk igazságait, gyönyörködtetésünkre, okulásunkra, az emberek megjavíthatóságába, hajlíthatóságába vetett hite határtalan optimizmusával. S a szabadságharc farsangját követő bőjt lidércnyomása alól fel-

szabadulva, közönsége még szívesebben hallgatja a romantika csillogó fátyolába takart hatalmas igazságokat görgető regényköltője édesszavát.

Külföldön a romanticizmus napja már leáldozófélben, azaz inkább csak az idegekre pályázó naturalizmustól gyujlott tüzek füstje homályosítja el. Nálunk még egy egész nemzedék mohón figyel Jókaira, kapkodja széjjel írásait, gyönyörködik kiapadhatatlan képzeletének játszani könnyedséggel egymásután felmerülő hatalmas alkotásaiban. Ezek témáival szinte az egész nagy mindenséget felöleli. Ragyogó képzelete szárnyán lelke bevilágít a föld, a tengerek mélyébe, magasba törő ívben a csillagok régiójáig lendül; otthon van minden világgrészben az egyenlítőtől el az északi pólusig; keresztülhatol letűnt századok homályán, de hazája határán belül is csodásnál-csodásabb dolgokat talál s a legtöbb szeretettel ezek leírásába és nemzeti múltunk, hol dicső, hol szomorú emlékeinek visszavarázsolásában merül el. Alig van történelmünknek korszaka, amelynek homályába lelke fényt árasztva be nem hatolt s alig van hőse, akit hol idealizálva, hol valójánál sötétebbre festve, de sohasem rágalmazva, mint némely modern történeti regényírónk, újéletre nem keltett volna. Jókai történeti adathűségét nem egyszer vonták kétségbe. Ám nem szabad elfelejtenünk, hogy a kutatás haladásával nem egyszer dőlnek meg a régi adatok s ennek megfelelően egy-egy kor hőseiről is nem egyszer nemzedékről-nemzedékre változik a történetírók felfogása. A költő nem történetíró, korlátlanul alakíthatja a történelemből meritett anyagát, a fő, hogy célzatosan meg ne hamisítsa, amint ezt a francia romantikusok nem egyszer tették. Jókai történelmi regényeinek anyaga sohasem légből kapott. Sőt nem egyszer olyan aprólékos gonddal merül el forrásaiba, ragaszkodik ezekhez, hogy ez a körülmény rovására esik alkotásai művészi összhangjának. Bárhonnan meríti, azonban adatait, bár mily önkényesen vagy fantasztikusan csoportosítja ezeket, legjobb munkáiban mindig híven szólaltatja meg a kor lelkét, érezteti hangulatait s különösen a legutóbbi két évszázadból meritett történeteinek színhelyét oly pontosan írja le, hogy a termek, bútorok, a viselet stílusa festői leírásaiban szinte évtizednyi pontossággal egybe vág a költői módon feldolgozott esemény korával. Bármily fantasztikusan fogja fel egyik-másik történelmi alakját, a rég letűnt idők hőseit és eseményeit senki sem hozta közelebb a közönség szívéhez, senki sem keltett nagyobb érdeklődést irántuk nálánál. S ha komoly történelmi munkáknak is vannak ma nálunk olvasói, ezek táborára nagyrészt Jókai közönségéből toborzódott.

A mult küzdelmeinek, dicső és szomorú napjainak ismerete nélkül nincs nemzeti öntudat. Ennek nálunk történelmi regényeivel

Jókai volt mindmáig a leghatalmasabb élesztője. S II. József kora, a reform kor, szabadságharc s az ötvenes-hatvanas évek kora, amelynek tüzetes feldolgozásához történetíróink nagyrészt csak most fognak hozzá, még sokáig úgy él majd a köztudatban, ahogy Jókai lelke felfogta s képzeletével élénk varázsolta. Nemzeti öntudat s az ország és lakosságának ismerete, megbecsülése nélkül nincsen igazi hazaszeretet. Ez a szó ugyan napjainkban már sokat veszített régi fényéből s az osztályönzés már-már teljesen elhalványította; hogy ez mit jelent, keservesen tapasztaltuk a magunk bőrén s ez lett a veszített háborúnál is nagyobb oka mai nyomorúságunknak.

Jókai lelke sohasem volt elfogult a társadalom egyetlen osztályával szemben sem. Emberségük értéke szerint méltatja alakjait, akár főúri, akár a középosztály, akár pedig a nép vagy a társadalom kivetettjeinek a képviselői. Változatos s nem egyszer törülmetszett típusai és jellemei nagy tömegében, hol ideális ragyogásban, hol humora tarka világában, hol rendszerint találó szatírája éles fényében, úgy ahogy megérdemli, tükröződik országunk minden rendű és rangú magyar és idegen nyelvű lakossága. Regényei és elbeszélései legtöbb szeretettel rajzolt színhelye szülővárosa, Komárom, amely idegen nyelvekre lefordított, onnan merített történetei révén vált világhírűvé. De nem kisebb szeretettel tárta fel szívét hazája egyéb vidékei, városai előtt sem, különösen ha csapások érték ezeket, mint Szegedet az árvíz, Eperjest az 1886. évi pusztító tűzvész. Tervezett regényeihez színeket, helyi zamatot keresve alig volt vidékünk, ahol meg nem fordult s amelyet a modern impresszionista festők közvetlenségével írásaiban minden szépségével, jellegzetességével meg nem örökített. Régibb íróink, még Petőfi is, inkább csak szűkebb hazájuk, szülőföldjük, a megszokott környezet szépségeiért rajongtak, ezekért is főleg csak hozzájuk kapcsolódó szubjektív emlékeik kedvéért.

Jókai a festőművész szemével a legellentétebb jellegű tájak nézésébe is egyazon gyönyörűséggel merül el. Magyarhon szépségeinek ő volt az első igazi fölfedezője, sajátos természeti tüneményeinek felülmulthatatlanul genialis leírója. Tudós bírálói szemére vetik, hogy a mit leírt, azt nem annyira megfigyelte, de inkább csak elképzelte. Feledik, hogy az emberiség sokáig vak volt a természet csodás bűbája, szépségei iránt s legfenségesebb tüneményeit is csak abból a szempontból mérlegelte, jó vagy rossz hatással vannak e fizikumára. Nagy szellemek, nagy művészek voltak mindenkoron a nagy fölfedezők e terén is, akik szívükön át nézték, fantáziájukkal látták s terelték az emberek figyelmét a nagy mindenségnek és emberársaik mikrokozmoszának csodái felé.

Magyarországot minden szépségével és zordonságával ilyfajta távlattal s a legnagyobb művészettel Jókai tárta fel. S annak a módjával, ahogy ránk örökitette, minden bizonnyal neki van igaza és nem prózai bírálóinak. Mert más a tudós és más a költő megfigyelésének a módja. A tudós izekre szaggatja a rózsát; szárát, pártáját, szirmait egyenként elénk rakva világít rá mivoltára. A költő hozzá sem ér, csak azt mondja el, amire rápillantva, alakja, színei, illata ihleti. A tudós magyarázata után tisztába jövünk ugyan a rózsza mivoltával, de az izeire tépedt virág szemünk előtt csak maroknyi szemét. A költő rózsája viszont, ahogy szavakba ülteti át pompáját, mindenkor művészi élményűnek marad s mindig úgy újul meg lelkünkben, ha virágra gondolunk, ahogy ő sugallta belénk.

A napkelte a Hortobágyon, a fergeteg, a sáskajárás az alföldi pusztákon, a Balaton, amely Jókai fölfedezése előtt a legtöbb ember szemében csak nagy, szomorú, kihalt pocsolya volt, a Kárpátok tengerszemeinek tündéri színjátéka, a havasok, a Vaskapu zordon szépségei, a Hanság, az ecsedi láp rejtelmes hangulatai, mindezt mindnyájan úgy látjuk, ahogy Jókainak a futó benyomásokat is mohón megrögzítő lelkében tükröződnek.

Hogy közvetett benyomások, olvasmányai alapján készült természeti képeit, bizvást úgy mondhatom: logikus képzelete szintézisében milyen valószerűekké olvastotta, annak semmi sem ragyogóbb bizonyosága, mint az a meglepő rokonság, amely például Ázsia szívében kalandozó fantáziájának képei és Sven Hedin újabb utleírásai között nyilvánvaló, vagy hogy a föld őstörténelméből merített nem egyszer felülmulthatatlan költői bájjal teli fantazmagóriáit ma tudós geológusaink szívesen idézik s teszik ezekkel fejtegetéseiket szemléltetőkké.

Alig van az emberi ismeretek birodalmának tartománya, amely Jókai lelkének érdeklődését fel nem keltette s amely iránt, élményeit képzelete izzó kohójában megfűrésztve, olvasói érdeklődését fel nem ébresztette volna. Tudományos társulataink zöme azért ünnepelte méltán emlékét születése százados évfordulóján. S a hódolatot, amellyel génuszát igazán képviselő legjobb alkotásainak tartozunk, ennek társadalmunk legkülönbözőbb képviselőinek ajkán egyazon lelkesedéssel felhangzó szólamát, nem fojthatja el, nem zavarhatja meg a tudákosság, mely nem ismer ünnepnapot s külön véleményével a közhangulat legemelkedettebb pillanataiban is közberikolt. Most is akadtak, akik Jókai bizony nem egyszer zaklatott életének tévedéseit bokrétaiba kötötték, rossz óráiban, kényszerűségből, kellenül irt munkáinak hibáit kipecézték, vagy akik az élettel nem számolva egyik-másik különben sem fontos művének elhamarkodott,

de sohasem rossz hiszemű kiszolásai miatt túlzottan kárhoztatták Jókait mint embert és írórt már életében is sokféleképen ítélték meg, anélkül, hogy akadt volna valaki, aki lelkét és ennek csodás megnyilatkozását, lelki műhelyének csodálatos rúgóit kellő tárgyilagossággal és tüzetesen megvizsgálta volna. Hiszen még bámulatra méltó nyelvkészségéről, amelyet pedig legszigorúbb kritikusan is elismernek, sem áll rendelkezésünkre behatóbb tanulmány. Első komoly kritikusa, Gyulai Pál, zsörtölődéseiben sok az igazság, de ezek Jókainak alig néhány, nem is a legjellegzetesebb s többnyire elhamarkodottan írt munkájára vonatkoznak. Jókai lelkével, ennek tüneményes gazdagságával hivatásos kritikánk atyamestere sohasem foglalkozott kimerítőbben. Mintha puritán kálvinizmusa képtelen lett volna megbarátkozni a fantáziának azzal a pazar ragyogásával, szédítő szárnyalásával, amely legnagyobb regényírónk génuszát jellemezte. Úgy látszik úgy állt Jókai egész működésével szemben, mint ahogy Jókai feljegyzése szerint, nagy regényírónk apja sem tudta puritánizmusával Vörösmarty Csongor és Tündéjét élvezni, holott különben ugyancsak nagy tisztelője volt a Szózat költőjének. A mesterük nyomán Jókait bírálógató tanítványok Gyulainak Jókai elhibázott műveire szórt epés megjegyzéseit fejlesztették ki rendszerré. Nem voltak tekintettel Jókai rendkívüli genialitására s arra, hogy a nálánál kisebb jelentőségű írók műveiből levont törvényeket reá alkalmazni nem lehet. Jókai, mint író, sohasem tért ki az okos szó előtt, de azt alighanem helyesen tette, hogy európai magaslatookról ítélkező, de hozzá képest ugyancsak kicsiny kritikusaíra nem igen hallgatott. Hiszen ha behódol az eleje szabott kánonnak, például amikor a következetes jellemfestésről oktatták ki ott, ahol emberfőlötti indulataiban a felkorbácsolt szenvedély magánkívül ront, tör és zúz, vagy az analitikus regény mintájára részletező lélekrajzot követeltek tőle ott, ahol az egymásra torlódó események háborgó áradata ragad el magával mindent, bizonyára már életében ép úgy klasszikussá dermedt volna, mint az a regényírónk, akit hivatásos kritikusaink még életében Jókainak fölébe helyeztek. Ennél lege artis külön regényeket csakugyan alig írt valaki. Am valami mégis hiányzott írásaiból. Mondjuk röviden, hogy *vitamin*. S ez volt az oka, hogy munkáit már életében is kevesen olvasták s ma senki sem olvassa. Kritikusaink közül jóformán csak Beöthy Zsolt méltatta érdemei szerint Jókai genialis lelkét. Beöthy is hithű kálvinista volt, de már világlátottságánál s az életnek rá nézve jellemző művészi felfogásánál fogva sem lehetett puritán. A protestáns szellemnek nálunk ma egyik legkiválóbb képviselője centenáriuma alkalmából azt írta Jókairól, hogy «világ-

nézetében nem volt biblikus» — magyarán protestáns; továbbá, hogy «a katolicizmus imponáló erejét, százados költészetét szakadatlanul érezte». Ez utóbbi kifejezést bizonyára úgy is értelmezhetjük, hogy ha családi hagyományaihoz, neveltetéséhez hiven Jókai mindvégig protestáns is maradt, volt sejtelme a katolicizmus mindenkit kibékitő, az emberi lelket a legválságosabb helyzetekben s az élet legveszedelmesebb szakadékein keresztül átsegítő magasztos szelleméről és munkáinak nem egy helyéből olvashatjuk ki, hogy nagyra is becsülte ezt.

Viszont, ha vét is a katolikus felfogás ellen és főleg olvasmányai Sue, Hugo Victor hatása és kora szellemi áramlata egyházunk képviselőivel szemben elhamarkodott megjegyzésekre készítetik, ezt aligha tudhatjuk be rosszhiszeműségének. Tajékoztatlanságát ebben a tekintetben nem lehet engesztelhetetlenül bűnének felróni, különösen amíg vannak katolikusoknak született íróink, akik hűvös közömbösséggel vétenek vallásuk szelleme ellen s újabban olyanok is, akik a katolikus érzés tudatos arculütésével lendítenek pályafutásukon, anélkül, hogy bárki is kérdőre vonná őket ezért. Sőt megesett, hogy utóbbiak közül akadt olyan is, aki — tempora mutantur — mint keresztény író szíves fogadtatásban részesült olyan körökben, ahonnan most katolikus szempontból mennydörögnek Jókai ellen. Bizonyos, hogy Jókai nem volt katolikus, de genialitása előtt, mely Isten adománya, bizvást fejet hajthatunk. S vajon mit adjunk a katolikus magyar világi olvasó közönség kezébe, ha még Jókaitól is eltiltanók? Talán azokat az erotikától izzó, vért felkorbácsoló, jellemromboló írásokat, amelyek, mintha 1914 óta semmi sem történt volna, vigan tovább burjánzanak s ma már keresztény cégér alatt megjelenő lapjaink hasábjait is ellepik?

A nemzeteket gyökerükben megtámadó erotika, a félvilágtól felkapott léha francia írók hatása körülbelül 1890-ben fészkelődött be irodalmunkba, tehát abban az időben, amikor Jókainak a *Tenger-szemű hölgy* című regénye megjelent.

Ebben a félig önéletrajzszerű munkájában írja Jókai, amikor hősnője Párizsba csábítja:

«Ha én akkor vele elfutok, most én volnék a realista írók céh-mestere: mert erotikus láng, satyr véna és luxuriosus fantázia bennem is volt annyi, mint azokban; de nem használtam — azért, mert magyar közönségnek írtam. Ma milliók olvasnának s átkoznának az apák és anyák, akiknek gyermekeit megrontám *lészen*. Én meg nevetnék rajtuk potrohomat ütve, amit mint idealista író nem bírtam megszerezni.»

Jókai Tengerszemű hölgy című regényével érte el sikerei delelőjét. Innentől fogva könyveiről sem a hivatásos kritika, sem a sajtó nem igen vett tudomást. Ha jubileumát nagy fénnel meg is ültük, ez inkább csak ideális irányának szép temetése számba ment s ha egyre szűkülő körben ezután is ünnepelték még, mint író, mint nemzetének vatese lassan a háttérbe szorult. Még a politikai párt is megfagadta, amelyért súlyos helyzetekben babérait megtépdesve is mindig készségesen sikra szállt. Nem tudott hozzásimulni az újfajta közéleti erkölcsökhöz, rossz politikusnak bizonyult, mert kényes izlése visszariasztotta attól, hogy a húsosfazékakban vájkáljon. Ha élete vége felé kerültek is frivol, de sohasem erkölcstelen témák tolla hegyére, nem tudott úszni az áradattal, mely főleg irodalmi téren körülötte mindent beszennyezett, amit eleink tiszteletreméltónak, szentnek ismertek s ami országunkat temérdek viszontagsága ellenére ezer éven át megtartotta: a becsületet és becsületérzést, a családi élet tisztaságát, a jó erkölcsöket, a józan életfelfogást s a közérdekért áldozatos önmegtagadást. S a naturalista irodalom művelői, az idegen bálványok prozelitái körül megszervezett harsogó lármában, ugyancsak elhalkult Jókai szívbe lopodzó édes hangja, voltaképen már Pestre költözésével kezdődő örömtelen életének szomorú záróakkordja is fojtogatta. Ideális hősei és asszonyai helyére naturalistáink a házasságtörő nőt emelték a közérdeklődés trónusára csábító fényben, aki pedig léha elvetemültségében többnyire a szerencsétlen utcai lányoknál is nagyobb megvetésre méltó. A talpíg férfi, az élet problémáival becsületesen küzdő ember helyett a hamiskártyás és a tolvaj erkölcsi szintjában ingadozó svihák lett korunk hőse. Egyre több pesti író ütögette röhögő önteltséggel potrohát s apák, anyák dehogy átkozták őket. Nehogy úgy lássék, mintha elmaradnának korunktól, mintha nem lennének modernnek, maguk adták fiaik, leányaik kezébe a féktelen hedonizmust hirdető, az élet tartalmát az erkölcsi elaljasodásban kereső divatos könyveket. Észre sem vették, mint változik meg lassan körülöttük a társadalom képe, mint burjánzanak a bűn virágai a nemzedékeken át megbecsült becsületes hagyományok helyén, mérgezik meg lehetetlenségükkel az ártatlanok életét is. Apák, anyák ugyancsak csóválják fejüket, hogy nagy gondnal felnevelt lányaik, a tiszták, a szépek, a kedvesek és mosolygó szeműek lassan hervadva nyakukra vénülnek s nem tölthetik be magasztos hivatásukat sorsuk hozzájuk illő osztályosa oldalán. És nem egyszer átkozódva nézik, mint nőnek nyakukra fiaik, válnak aljas szenvedélyek rabjaivá, rokkannak meg idő előtt. S összetört szívvel, a sárga földig megalázva, nyomorúságuk okát mindenfelé

keresik, csak magukban nem, aminthogy nagyszájú hazafiak is országunk legutóbbi szégyenletes összeomlásáért mindenfelé találnak bűnbakot, csak arra nem gondolnak, hogy szívet, lelket bomlasztó idegen szellemi áramlatok s a nyomaikban támadt erkölcsi súlyedés rendítette meg alapjaiban a darabokra omlott ezeréves Magyarországot.

Szép és tiszta szerelmek költői dicsőítője, nemzetek, államok, talpkövének, a családi élet tisztaságának, napfényes levegőjének magasztalója, a hazaszeretetnek, modern szóval a szociális érzésnek láng-lelkű apostola Jókai, te már aligha segítsz mostani nyomorúságunkon! A mai nemzedék már csak mint nagy mesemondót becsül meg. Ám a mai értelmiség helyére, amely az összeomlásig a nemzet gerince volt, új társadalmi réteg tör előre súlyos léptekkel. Józan-sága, romlatlan erkölce visszariad attól, amit idegen szellem divatos művészet és irodalom örve alatt elébe tálal. A vidéki színi-szet alatt is azért omlanak össze rendre a ma már többnyire csak a félvilágot jelentő deszkák, nem pedig azért, mintha a régi helyére törő új közönségben nem volna fogékonysága irodalom és művészet iránt. Ma már a tanyák népe is mohón olvas, ha nem is nekivaló könyvet. S akik nemzetünk jövőjéről még le nem mondtak és nemzeti kulturánk irányítására hivatottak, adják a tömegek kezébe jól megválogatva Jókai munkáit. Nincsen írónk, aki Jókai nemzetnevelő hatásával versenyezhetne. Ebben Homerosszal, Danteval, Shakespeareval állíthatjuk egy sorba. S Jókai azonfelül még bizonyára sok nemzedéken át nagyobb közvetlenséggel fog szólni mindenkinek szívéhez, mint ezek a nagy lelkek, akik nemzetük sorsát, fejlődését, szellemét századokon keresztül irányították s közvetve még ma is irányítják.

Az állampolgári nevelésnek, a harmonikusan kiművelt emberfőnek, Széchenyi száz év előtt megálmodott magyarjának mindig kiváló tanítómesterre lesz Jókai. Regényes felfogásától, romanticizmusától ne féltsük a romlatlan lelkeket, annál kevésbbé, mert hatalmas igazságokra világít rá ennek ragyogó fényével; attól sem kell félni, hogy amíg ellentétes áramlatok meg nem fertőztetik ezek izlését, ideális romanticizmusát valaha is megúnják. Romantikus felfogás nélkül, akár alkotó, akár romboló irányú, mint pl. Zoláé, nincsen szép-irodalom. Ám bizonyos, hogy csak az előbbire áll Carlyle mondása:

«A romanticizmus nem hal meg soha!»

III.

KOBZOS-ÉNEK JÓKAIRÓL.

Sajó Sándor rendes tagtól.

Régi dal, röpke dal magyar dicsőségről,
Fényes napnak ragyogása felhős magyar égről:
A nagy mesemondó sirján új borostyán zöldül, —
Dicsősége meddig ér e csonka magyar földről?

Dicsőségét tudós urak s kobzosok hirdessék,
Mesemondó szép lelkéért Isten dicsértessék,
S merre nap jár, merre hír jár, minden messze tájra
Illatozzék ősföldünk e csodás mesefája.

Gyönyörködjünk illatába boldog büszkeséggel,
Hogy az Isten, a jó Isten mégse hagyott még el
S kinek híre halhatatlan, koszorúja tenger:
A miénk e magyar nábob, ez az aranyember!

Náboblelke aranykincsét hej, hogy osztogatta!
Virágosfa: álmodozni ó be jó alatta!
Öröm és bú, — ahogy sorsunk együvé nevelte:
Ezredéves magyar lélek, — a Jókai lelke...

Mint az égbolt tükröződik tiszta harmatcseppben:
Lelkén is a magyar élet, a valónál szebben;
Az igazság hősi harca, jóság győzedelme
Mint igéző magyar szépség hullámszik szívemre.

Tündérsereg gyűl körülöm zengő szava árján,
Jókedve száll bánatomra, mint színes szivárvány;
Álmainak hímes rétvén pillangózva végig
Fölrepülök az ő szárnyán a csillagos égi!

Tisza táján s messze földön, túl e szűk határon
Zengő lelke minden szívben fészekre találjon;
Tudós tolla, kobzos húrja mind hirdesse róla:
Megijjult a magyar álmok leghűbb álmodója!

A nagy mesemondó sirján új borostyán zöldül,
Dicsősége világgá leng csonka magyar földről,
Fölkelő nap ragyogása hajnalodó égről, —
Régi dal, büszke dal magyar dicsőségről...

A HITTUDOMÁNY- ÉS BÖLCSELETI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

A magyar követek az 1521.-i wormsi birodalmi gyűlésen.

Kivonat *Martin Aurél* rendes tagnak 1925 március hó 13-án tartott székfoglaló értekezéséből.

II. Lajos királynak az 1521.-i wormsi birodalmi gyűlésre küldött követségének útjáról és wormsi szerepléséről a hazai forrásokon kívül a legkimerítőbb felvilágosítást nyújtják a követi jelentések, Marino Sanuto diariumai (29., 30. kötet) és a Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V. (A Wrede. 2. köt.). Történetíróink közül Istvánffy, Pray, Katona, Fraknoi és Berzeviczy Egyed foglalkoztak ezen követség útjával, de az előbb említett források módot adnak, hogy történetíróink ismertetését erről a tárgyról kiegészítsük és egy-más pontban helyreigazítsuk.

Mindenekelőtt azt vélem megállapíthatni, hogy a magyar követség csak két tagból és a két vezetőnek kíséretéből állott. Nem lehetett a követség tagja Frangepán György kalocsai érsek, amint azt Istvánffy, Pray, Katona és Knauz gondolták, mert Frangepán György már az előző évben meghalt. Frangepán Kristóf jelen volt ugyan Wormsban, de még a magyar követség megérkezése előtt onnan elutazott. Frangepán Bernát sem vett részt a követségben (Berzeviczy Egyed véleménye), mert ő abban az időben a horvát főurakkal arról tanácskozott, hogy meghódol a török szultánnak. Sternberg László csehországi főkancellár sem csatlakozott a magyar követséghez (Fraknoi véleménye), mert neve a birodalmi gyűlés résztvevőinek egyetlen névsorában sem fordul elő.

Kétségtelennek látszik, hogy II. Lajos király csak két magyar követet küldött V. Károly császárhoz a wormsi birodalmi gyűlésre: Balbo Jeromos pozsonyi prépostot és Werbőczy István királyi személynököt, a nagynevű jogtudóst. Megbízásuk volt, hogy a császártól és a birodalmi rendektől akkora segítséget kérjenek, hogy a törökre döntő csapást lehessen mérni. Ha ilyen döntőerejű hadisegítség nem tudnának kieszközölni, akkor legalább akkora fegyveres erőt igyekezzenek nyerni, hogy meg lehessen akadályozni a törökök átvonulását Magyarországon. Másik megbízásuk volt, hogy végleg-

sen és részleteiben elrendezzék a tervbevett fejedelmi házasságok ügyét: a császár öccsének, Ferdinánd főhercegnek házasságát a magyar király nénjével, Annával, valamint a magyar király házasságát a császár hugával, Máriával. De ezen házasságokat illetően, úgy látszik, azt az utasítást kapták, hogy végleges megállapodásba csak akkor menjenek bele, ha a török segítség dolgában komoly ígéretet kaptak.

A követség 1521 február végén hagyta el Magyarország határait. Werbőczy előbb még Esztergomban járt, egyrészt, hogy Bakács Tamástól, az agg primástól elbúcsúzzék, másrészt, hogy ezüstenüeket tőle kölcsönözzön, amikkel a követség fellépését az idegenben fényesebbé tehesse.

Március 2.-án Werbőczy Bécsben van s itt nyomtatás alá adja saját költségén Ambrosius Catharinusnak latin nyelven megjelent védőiratát Luther hitújítása ellen.

Március 24.-én, virágvasárnapján, vonult be ünnepélyesen a magyar követség Wormsba. Minden adat, mely a magyar követek wormsi időzéséről szól, azt beszéli, hogy Balbo és Werbőczy csak egy célt ismertek, minden gondjukat és igyekezetüket arra fordították, hogy ékesszólásukkal, a jóindulat megnyerésével s ha kellett, erélyes határozottsággal küldetésüknek megfeleljenek és hazájuk érdekeit szolgálják. Húsvét keddjén érkezett Ferdinánd főherceg Wormsba, bevonulása ünnepélyes menetben történt. A császár a főherceget a jobbján vezette, a császár balján a magyar követek egyike ment, míg a másik magyar követ nyomban utána következett Schiner és Lang bíborosok között.

Ferdinánd megérkezése után való napon, április 3.-án jelentek meg a magyar követek a császár és a birodalmi rendek előtt. Balbo egy óra hosszat tartó ékes nyelvezetű beszédben kérte a császártól és a rendektől Magyarország védelmét a török ellen és az elszakított országrészek visszaszerzését. A császár és a birodalmi gyűlés azonban más ügyekkel volt elfoglalva s a magyar követek tíz napon át hiába vártak válaszra. Április 15.-én megsürgették a feleletet, megjelentek a birodalmi rendek nagybizottsága előtt s ez alkalommal Werbőczy volt a szónok. Aznap még nem kaptak választ. A nagybizottság előbb a császárral tárgyalt, hogy minő felelet adassék a magyaroknak. A következő napon, április 16.-án azután a válasz átvételére meghívták a magyarokat a nagybizottság ülésére, melyen a császár is résztvett s itt a mainzi érsek kihirdette nekik a császárral egyetértésben hozott határozatot, mely kitérő és halogató feleletet adott a magyar küldöttek kérelmére. Werbőczy és Balbo nem nyugodtak

bele a semmitmondó ígéretbe, kedvezőbb választ sürgettek és a tervezett fejedelmi házasságok ügyének megtárgyalásába csak akkor voltak hajlandók belebocsátkozni, ha a török segítség dolgában kedvezőbb feleletet kapnak. Azért is kérésük még aznap újabb megfontolás alá vétetett s az újabb válasza még három napig kellett várniok. Ez a nap, melyen a magyar követek az elfogadhatatlan választ megkapták, április 16.-a a wormsí gyűlés emlékezetes napjai közé tartozott. Aznap érkezett Wormsba a merész reformátor, Luther Márton. A magyar követek könnyen találtak alkalmat, hogy megismerkedjenek vele s meghívták magukhoz ebédre április 17.-én vagy 18.-án. A pápai követ, Aleander, azt jelenti Rómába, hogy a magyar követek jó szolgálatot tettek, amikor Luthert meghívták ebédre és igyekeztek a jó útra visszatéríteni nemcsak buzdító szavakkal, hanem meggyőző érvekkel is kimutatván tévedéseit. Kár, hogy a magyar követek vendéglátásának részleteiről egyéb feljegyzéseink nincsenek. Fölötte érdekes volna tudni, hogy követeink milyen ellenvetéseket tettek Luthernek, melyekben Aleander szerint a magyarok őt tudatlannak találták, az asztaltársaknak pedig az volt a nézetük, hogy Luther azokra válaszolni akarva, ügyetlenül viselkedett.

Luthernek a birodalmi gyűlés előtt történt második kihallgatását követő napon, április 19.-én reggel a császár a választófejedelmek, a többi fejedelmek és a rendek előtt felolvasta nevezetes nyilatkozatát Luther ügyében. Még ugyanazon napon, talán közvetlenül a császári manifesztum kihirdetése után, a császár a választófejedelmek tanácsával megadta a végleges választ a magyar követeknek, melyet latin nyelven írásba is foglaltak. Ez a válasz sem felelt meg a magyar követek reményének és kívánságainak, de belátták, hogy az adott viszonyok között jobbat nem várhatnak. Megnyugodtak és megállapodást kötöttek a tervezett házassági frigyek föltételeiről és megkötésük módozatairól.

Követeinknek nagy örömet szerzett, hogy V. Károly császár az előbb említett manifesztumában ünnepélyes hitvallást tett és kinyilvánította megmásíthatatlan elhatározását, hogy Luther ellen erélyesen fog eljárni. Érzelmeknek két versben adtak kifejezést. Mindkettő Balbonak szerzeménye, s ezen verses hódolatukat, úgy látszik, búcsúisztelgésük alkalmával mutatták be a magyar követek a császárnak. Ugyanezen alkalommal kerülhetett szóba Luther is, kiről egyesek azt beszélték, hogy a császár büntető hatalma elől II. Lajos országainak egyikébe, Csehországba, vagy Magyarországra szándékozik menekülni. Aleander ettől komolyan tartott, azért eljárt követeinknél s kérte közreműködésüket, hogy királyuk a kiközösített

eretneknek ne nyújtson országában menedéket. Aleander azonfelül a császárt is megkérte, figyelmeztesse sógorát, nehogy Luther az ő országaiban oltalmat találjon. Ezzel kapcsolatban beszélhették el követeink, hogy amikor Luthert vendégül látták s vele vitatkoztak, őt tanulatlannak és bolondosnak találták.

A búcsúlátogatások elvégzése után, április 20.-án, szombati napon hagyták el Balbo és Werbőczy Worms városát. Útjukat hazafelé nagy sietséggel tették meg. Werbőczyt április 27.-én már Bécsben találjuk s itt másodszor átnézte Frater Ambrosius apologiáját, melyet rendelésére és költségére közben kinyomattak. Velencének budai követe május 13.-án azt írja haza, hogy a magyar követek wormsi útjukról megérkeztek s a király a május elején egybegyűlt országgyűlésnek már tudomására hozhatta a császár és a német rendek válaszát.

A TÖRTÉNELEM-, JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁNAK FELOLVASÁSAIBÓL.

Gróf Széchenyi István és Metternich.

Kivonat *Bártfai Szabó László* r. tágnak 1925 november 20-án tartott székfoglaló értekezéséből.

A bécsi levéltárakban végzett kutatásai alapján bemutatta a szerző a Legnagyobb Magyar viszonyát 1825—1835-ig Metternich Kelemen kancellárhoz. Előbb ritkán találkoztak, egyszer 1809-ben Schwarzenberg fővezér előszobájában s néhányszor a kongresszus idején 1815-ben. Az első rendőri jelentést a herceg 1813 őszén kapta Széchenyiről, aki a drezdai csata után megbetegedve a prágai kórházba került s ott a főleg porosz tisztekből álló hallgatóság előtt úgy nyilatkozott, hogy Ausztria minden győzelme dacára egy évszázadon belül széthull, mert részei egyenlőtlenek s mindinkább eltávolodnak egymástól. Amennyire megdöbben a mai olvasót a nyilatkozat revelációszerűsége, olyan kínos feltűnést keltett annak felolvasása az államtanácsban.

A nagy társadalmi reformokra készülő, tétlenségben szenvedő hazájának megmentésére törekvő huszárkapitány bemutatkozása a mindenható kancellár előtt tehát a lehető legrosszabb volt. Széchenyi ezt tudja, azért az Akadémia megalapítása utáni napokban keresi a találkozást a herceggel, mert érzi, hogy az intézmény láburaállásának ő lesz a legnagyobb akadálya. Az első találkozás 1825 november 12-én a szokott módon folyik le: a herceg vagy két óra hosszat ismerteti saját elveit, rendszerének csálhatatlanságát, Széchenyi szóhoz se juthat s szavaira a kancellár egyébként se figyel. Hazatérve a gróf, emlékirat készítéséhez fog, amelyet gyónásnak nevez s amelyben Metternich figyelmét a király és a nemzet közt fennálló bizalmatlanság megszüntetésére hívja fel. Két hét múlva dobogó szívvel megy újra a herceghez, aki azonban nem tér ki emlékiratára, újra öndicsőítő ömlengéseket kell a grófnak végighallgatnia, amelyek végén, mint később is minden találkozásuk alkalmával, a kancellár óva inti őt útja folytatásától, figyelmezteti, térjen arról vissza, míg nem késő. Metternich főleg a pozsonyi ifjúság

részére alapított klub működését kifogásolja, amelyet Széchenyi a politikai eszmék tisztázására hozott létre két társával, Wesselényivel és Károlyi Györggyel.

Második, hosszabb emlékiratát Pál bátyja útján juttatja el a herceghez, amelyben a legszükségesebb reformokat foglalja össze. Inkább elvont, de örök igazságokat tartalmaz, mint az akkori állapotok bírálatát, de Metternich mégis minden szavából vádat olvas ki belőle. Ferenc királyhoz felterjesztve, a következő megjegyzést fűzi hozzá: *„Széchenyi emlékirata érdeklődést kelt az emberben, de a dolgok mélyébe nem hatol bele. Írója az emberek azon csoportjába tartozik, akik fantaszták, bár nem tényleges bolondok. Széchenyi fejében van néhány gondolat, de benne minden felbuzdulás nélküli a magasságot és mélységet. Az effajta emberek szeretnek a korezmák hordóira állva szavalni s együtt ordítózni a csöcselékek...”* Ez a nyilatkozat mutatja, hogy a két államférfiú nem értette meg egymást soha.

1826. januárjában a herceg a grófot azzal fogadja: „*En reszketek Önért.*” Széchenyi: „*En nem. Mindent nyilvánosan cselekszem.*” A kihallgatást most is Metternich beszéli végig. Széchenyi szóhoz jutva megismétli előtte az országgyűlésen elhangzott panaszokat és kívánságokat, amik szerint, az alkotmány iránti vágyból folynak. A herceg erre gúnyos, lenéző választ ad, ahogyan a negyvenes évek végéig mindig gúnyolódott a magyar kérdések felett.

Széchenyi a kormány helyzetét gondosan szemügyre veszi, alapos tájékozódást szerez s látja, hogy Metternich rendszere egyelőre megdönthetetlen. Hosszú küzdelemre rendezkedik tehát be s bár a reformokat társadalmi téren egy pillanatra se adja föl, a közjogi, addig eredménytelenül maradt vitákat kihagyja számításából. Évről-évre megfordul külföldön, az angol és francia parlamenti élet mechanizmusát gondosan tanulmányozza, elolvassa az egykorú irodalom minden számottevő művét, egész sereg külföldi folyóiratot járát s így szellemileg felkészülve kezdi meg az ostromot a Hitellel. Világgal és Stadiummal az alvó nemzet és annak fejlődését hátráltató kormány ellen. Meggyőződése, hogy a művelt Nyugat szellemi áramlatát a határokon működő cenzorok, se a titkos rendőrség, se ezer Gesetz nem tudja feltartóztatni. Az ő törekvése az, hogy az alkotmányos törekvés, a fejlődés eszméi ne találják készületlenül a nemzetet.

A rendszer bukására abból a versengésből meríti reménységét, amely Metternich és az udvar új kegyeltje, Kolowrat-Krakowszky Ferenc gróf közt a hatalomért megkezdődik. Igaz, hogy lefelé egye-

lőre minden a régiben marad, sőt a magyar cenzura megszervezésével 1830 után a belső helyzet még súlyosbodik. A Hitel átnyújtása kor Metternich bevallja, hogy a kormány nem a világosságtól fél, hanem a tüztől. I. Ferenc király utolsó soraiban utódának meghagyja, hogy a bevált rendszeren ne változtasson semmit s Metternich herceget tovább is hagyja meg a kormányzás élén. De a bomlás már 1835-ben megkezdődik. A király gyengeelméjű, minden eléje tett írást aláír, nem érti meg; Metternich és Kollowrat közt a versengés tovább tart, az állami legfőbb szervek irány nélkül működnek tovább, az áldatlan korszakot, amely abszolút volt uralkodó és felelős kormány nélkül, Kübeck báró a *dalai láma* uralmának nevezte el. Az állam tekintélye 1835—1848 közt itthon csak mesterséges eszközökkel maradt fenn, a külföldön azonban fokról-fokra sülyedt.

A reformok megindítása Széchenyi elévülhetetlen érdeme. Az események áradatát feltartóztatni, vagy helyesebb irányba terelni az ő emberfeletti lényének sem állott módjában.

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

A magyar igeidők.

Kivonat Klemm Antal r. tagnak 1925 ápr. 17-én tartott előadásából.

Ha a magyar és általában a finnugor igealakokat vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy azokon semmiféle olyan jel nincsen, amely eredetileg az *idő* (tempus) megjelölésére szolgált volna, a finnugor igealakok tehát eredetileg semmiféle időt sem fejeztek ki. E nyelvi jelenségnek megvan a maga lélektani oka. A teljes időtudat u. i. a lélektan szerint (*Stern: Psychische Präsenzzeit. Zeitschr. f. Psychologie.* 1897. 13. *Kornis Gy.: A lelki élet.* 2 : 210.) hosszú, fokozatos lelki fejlődés eredménye. Az embernek időélménye mindig csak a *jelenről* van, a közvetlen tudat előtt mindig csak *jelen* van, ezt szakadatlan folytonosságban egy új *jelen* váltja fel. A *multat* és a *jövőt* nem élhetjük át közvetlenül, miként a jelent, hanem csak gondolhatjuk. A mult és a jövő csak bizonyos objektíváló megítélés útján fogható fel, azért csak később fejlődik ki az ember tudatában. Mivel a közvetlen tudat előtt mindig csak jelen van, azért a kezdetleges lelkű és beszédű ember, kibén a mult és a távolabbi jövő tudata még nem volt kifejlődve, nem érezte szükségesnek külön alaki elemmel megjelölni a jelent. E lélektani ok miatt *időt* jelölő alaki elemeket a nyelvek fejlődésének kezdetleges fokán nem szabad keresni s valóban nem is lehet találni.

Azonban már a kezdetleges lelkű ember különbséget tett a történés különböző *minőségei* (status actionis) között, nevezetesen a *kész, befejezett történés* (actio perfecta) és a *nem kész, fejlődőben, létesülőben levő, be nem fejezett történés* (actio imperfecta) között. De ezt a lelki és nyelvi állapotot egy ősbibb, fejletlenebb állapot előzte meg. A szemléletben u. i. valósággal soha sincsenek elválasztva a tárgyak és ezeknek állapotai, tulajdonságai, e megkülönböztetés csak fogalmi természetű tevékenysége tudatunknak. A primitív lelkű és beszédű ember kezdetben csak tárgyfogalmak segítségével gondolkodott és ennek megfelelőleg csak névszói természetű szavakkal beszélt. A történést még nem választotta el a cselekvőtől, vagy a

cselekvés eredményétől, tárgyától, hanem a fejlődőben levő, be nem fejezett történet mint cselekvő lényt fogta fel és fejezte ki nyelvi-
leg, a befejezett történet pedig mint valami eredményt; a kezdet-
leges lelkű embernél az állapot- és a tulajdonságfogalmak még egy-
fogalmilag nem tagolható teljesképzetben folytak össze a tárgy-
fogalmakkal mint ezeknek homályos velejárói. Csak hosszas lelki
fejlődés után választotta el a történet a cselekvőtől és a történés
eredményétől s fogta fel mint fejlődőben-levő vagy befejezett tör-
ténést.

Ha elmúlt, vagy jövő esemény foglalkoztatta a fejletlen lelkű
és beszédű embert, kinek lelkében a múlt és a távolabbi jövő tudata
még nem volt kifejlődve, akkor az illető eseményt nem mint multat
vagy jövőt fogta fel és fejezte ki nyelvi-
leg, hanem gondolatban
újra vagy előre átélt s úgy fejezte ki nyelvi-
leg, mintha a beszéd
idejében valósággal az illető események közepett lett volna. Ezt a
lelki jelenséget *állásponteltolódásnak* vagy *álláspontcserének* (*Verschiebung des Standpunktes*. *Wundt*: *Sprache*.³ 2 : 196. *Verrückung des Standpunktes*. *Paul*: *Prinzipien der Sprachgeschichte*⁵ 276) szo-
kás nevezni. Nálunk először *Gyomlai Gy.* hangoztatta e szempont
nagy fontosságát az igeidők tanában : *M. Tanügy*. 1886. 463. Az ú. n. ige-
idők elméletéhez. *NyK.* 37. s köv. k. Az átképzeléses előadás és az oratio
obliqua Arany Toldijában. *Beöthy-Enléc*. 464. A latin és magyar prae-
sens imperfectum. *AkÉrt.* 1912. 129. A magyar igealakok rendszere.
MNy. 1923. 133., 1924. 63. A fejletlen időtudatú és beszédű ember a
beszéd idejében már elmúlt, vagy még csak azután beálló esemé-
nyek közé képzelte magát önkénytelenül és a beszéléskor valósággal
már elmúlt eseményeket vagy még csak azután beálló eseményeket
a beszéléskor folyamatban levőknek fogta fel és fejezte ki nyelvi-
leg vagy pedig a beszéléskor meglevő állapotoknak. Az átképzeléses elő-
adás ma is igen gyakori az összes finnugor nyelvekben. Az ily
előadásban az igealakok és az időhatározók *átképzeléssel* vannak
használva, vagyis a közlő (t. i. nem egyenes beszéd esetén) vagy
a szereplő (t. i. egyenes beszéd esetén) úgy fejezi ki nyelvi-
leg a már elmúlt vagy még csak beálló eseményeket, mintha a beszélés idejé-
ben valósággal az illető események közepett volna, tehát ú. n. prae-
sens historicummal. Az átképzeléses előadásban használt mult vonat-
kozású igealakok rendszerint a képzelt helyzetben meglevő állapotot
fejezik ki vagy pedig néha a képzelt helyzet szempontjából, nem
a beszélés idejének szempontjából való mult eseményeket.

A finnugor alapszavakban a cselekvőt, illetőleg a fejlődőben
levő történet a képzelt helyzetre vonatkozólag $-xj$ v. $-xi$ képzős

cselekvőt jelentő névszóval fejezték ki, a valóságos helyzetre vonatkozólag $-k \sim -^x\gamma, -^x\eta \sim -^x\gamma$, v. $-^x\rho \sim -^x\beta$ képzőssel (az utóbbinak praesens imperfecti jelül való használatát csak a finnpermi nyelvekből lehet kimutatni); az eredményt, állapotot, illetőleg a befejezett történést $-^xm, -^xn, -^xs \sim -^xz$ képzős, eredményt jelentő névszóval, a magyar nyelv külön életében $-tv, -t$ képzőssel. Mind a cselekvőt, mind az eredményt jelentő névszó a szóban forgó esetben névszói állítmányul szerepelt a mondatban.

A fokozatos lelki fejlődéssel kapcsolatban fejlődött az ember időtudata is: kifejlődött a mult idő és a távolabbi jövő tudata. Az ember kezdte időbeli egymásutánban felfogni az eseményeket, azaz a *beszélés* idejéhez viszonyítani és ehhez mérve akkor történőknek, előbb történteknek vagy azután történőknek fogni fel. Ezeket az időviszonyokat azonban nyelvileg nem jelölte meg újabb alaki elemekkel, hanem a meglevő actiojelekre kezdte ráérteni ezeket az időviszonyokat, úgyhogy az actiojelek jelentésváltozáson mentek keresztül. Így a fgr. $-^xj, -^xi$ képzős igealakok, amelyek a mult felé átképzelt helyzetben a fejlődőben levő történést (actio imperfecta) jelölésére szolgáltak, most midőn a teljes időtudat kifejlődése folyamán a mult eseményeket valósággal multaknak, azaz a *beszélés* idejéhez viszonyítva elmultaknak kezdték felfogni, átértékelődtek lassú jelentésváltozással *elbeszélő mult alakokká, praeteritumokká*. A fgr. alapnyelvi $-^xj$ v. $-^xi$ képzős nomen agentis alakok a vogult és az osztjákot kivéve, ma is praeteritumul szolgálnak valamennyi finnugor nyelvben, a magyarban ez a praeteritum (*adé. ménék*) ma az élőbeszédből már majdnem egészen kiveszett, csak Erdélyben és a szlavóniai nyelvjárásban fordul még elő. Megmaradt egyes fgr. nyelvekben (vö. *Szinnyei*: NyH⁶. 83. Fgr. Spr.² 80.) a $-^xj, -^xi$ képzős alak mint nomen agentis is, mely a főtörténéskor, vagy ilyennek híján (t. i. midőn maga az igenév névszói állítmányul szerepel) a beszélő időbeli álláspontja szerint rendszerint *folyamatban levő* történést fejez ki, néha azonban a beszédbeli helyzetből kifolyólag befejezett történést: fS.: *kirjan tekijä* = a könyv szerzője (aki a könyvet írta). *Jumala on maailman luoja* = Isten a világ teremője. A magyar $-ó, -ő$ képzős igenév is nemcsak befejezetlen, hanem befejezett történést is fejezhet ki a beszédbeli helyzet szerint. Az ily befejezett történést mult vonatkozású, pl.: Isten a világ teremője. Ki a könyvnyomtatás feltalálója? A kép festőjét, a ház építőjét kitüntették. Szülőföldem. A vevőket beperelte. A betörőt becsukták. Hálásan gonoplok jötevőimre. A merénylettevő elmenekült.

A fgr. $-^xm, -^xn, -^xs \sim -^xz$ és a magyar $-tv, -t$ képzős ige-

nevek a kész, meglevő állapotot fejezték ki a valóságos és a képzelt helyzetre vonatkozólag egyaránt, mert a valóságos helyzetben létrejött állapot megmarad, továbbtart, állandószerű, a mult felé átképzelt helyzetbe gondolatban átvihető, úgyhogy ami a képzelt helyzetben meglevő állapotnak van feltüntetve, az a valóságos helyzet szempontjából is állapot lehet; ellenben a mult felé átképzelt helyzetben folyamatban levőnek képzelt történés csak képzeletben való megismétlése, gondolatban újból való átélése az illető történésnek, de a valóságban már nincs folyamatban. A beszélő tehát különbséget érez a valóságban már befejezett és a képzelt helyzetben folyamatban levőnek képzelt történés közt, a kettő nem megy át egymásba megszakítás nélkül, ellenben a valóságban meglevő állapot megszakítás nélkül helyezhető át egy képzelt helyzetbe. Szóval, ami a képzelt helyzetben folyamatban levőnek képzelt történés, az a valóságos helyzetben már nincsen folyamatban, ellenben a képzelt helyzetben meglevőnek képzelt állapot a valóságban is csak állapot lehet. Pl. egy nemrég történt eseményt a mult felé átképezve így adok elő: *Megyek a fához, im a fát a villám széttronsolta ~* (átképzelés nélkül). A fához *mentem*, de a fát a villám *széttronsolta*.

Az állapotjelölő igealakok (perfectumok) a *történés-elbeszélő* szerep (praeteritum) irányában fejlődtek tovább. Egész világosan láthatjuk ezt a magyar, —*t* jellel képzett perfectumon. Ez eredetileg —*tv* > *t* képzős, eredményt, állapotot jelentő névszó, melyet névszói állitmányul használtak: *A fa megaszott* (<^x *aszat*). *A víz megfagyott* (<^x *fagyat*). Idővel az ily, névszói állitmányul szereplő nomen actiban rejlő történés, mely az illető állapotot létrehozta, az alannyal való mondatbeli kapcsolatban mindinkább előtérbe lépett, úgyhogy az ily állitmányok nemcsak az alannak a beszélő valóságos vagy képzelt álláspontja szerint meglevő *állapotát* fejezték ki, hanem az állapotot előidéző *történést* is az időbeli viszony (tempus) megjelölése nélkül. Az állapotot előidéző történés természetesen csak *befejezett* (actio perfecta) lehet. Némelyek (így *Simonyi Zs.*: *Tüzetes magyar nyelvtan* 507. A jelzők mondatana 26. *Ungarische Sprache* 248.) azt tartják, hogy a —*t* képzős nomen acti *befejezetlen*, *folyamatban levő történést* is fejez ki néha: *Szeretett fiam* = nem akit szerettem, hanem akit szeretek. *Tisztelt uram* = akit tisztelek. *Imádollt hazám*. Az *a sokat dicsért író*. *Simonyi* latin, német hatást keres az igenév e szerepében s egybeveti az ily latin, német szerkezetekkel: *szeretett fiam ~ fili mi dilecte*, *mein geliebter Sohn*. Azonban az említett igeneveknél csak látszólag van befejezetlen, folyamatban levő értelme az állapotot előidéző történésnek, idegen hatás-

ról nem lehet itt szó. E látszólagos befejezetlen értelemnek oka az illető igéknek fogalmi tartalmában rejlik. Az ily igenevek is befejezett történést fejeznek ki, de közvetlenül a főtörténés megkezdődésekor, illetőleg a nyilatkozás pillanatában befejezetlen történést, innét a látszólagos be nem fejezettség értelme.

A perfectum alakok befejezett történése (*actio perfecta*) a beszélő időbeli álláspontjához mérve természetesen csak *multnak* érthető. A névszói állítmányul szereplő nomina acti, amelyek eredetileg állapotot fejeztek ki, tehát *történésjelölő* állítmányokká fejlődtek, melyekbe az illető történéstől előidézett *állapotot* is beleértették. Ezeknek analógiájára oly *-t* képzős nomina acti alakokat is kezdtek történésjelölő perfectumoknak használni az állapot beleértésével, amelyeknek fogalmi tartalma nem volt alkalmas arra, hogy állapotjelző névszói állítmányul használva bennük az alannal való mondatbeli kapcsolatban a történés képzele előtérbe lépjen. A történésjelölő értelem idővel annyira előtérbe lépett a tartós, folyamatos történésű (*cursiv-durativ*) igékből való perfectumokban az ige fogalmi tartalma következtében, hogy az állapotjelölő értelem, mely a történésjelölő perfectumok létrejöttének kiindulópontja volt, fokozatosan elhomályosult bennük. Így ma már csak a mozzanatos történésű és igekötővel vagy más hangsúlyos határozóval, hangsúlyos tárggyal mozzanatosná tett igék perfectumaiból (*győzött, meghalt, megírtam* = *γέγραφα*, *megállt* = megállott és most áll, *leült* = leült és most ül, *elszáradt* = elszáradt és most száraz) érezzük ki a magyarban az állapotjelölő értelmet, de csak az egyszerű perfectumokból, a *vala, volt, volna* segédigékkel összetett perfectumokból már nem; sőt a mozzanatos actioárnyalatú igékből való ily egyszerű perfectumokat is már csak a beszélés idejéhez mérten befejezett és a multban mozzanatosnak képzelt *történés-elbeszélőknek* (*praeteritum perfectum historicum*) érezzük igen gyakran (*megírtam* = *ἔγραφα*), még a tősgyökeres magyar nyelvérzék is, úgyhogy körülírásra szorulunk már, ha a meglevő állapotot akarjuk kifejezni: *meg van írva* = es ist geschrieben. A tartós, folyamatos történésű igék perfectumait (*írtam* = *ἔγραφον*, *ment, ült*) pedig ma már mindig csak a beszélés idejében befejezett, de a multban tartósnak, folyamatosan levőnek képzelt *történés-elbeszélőknek* (*praeteritum*) érezzük.

A jövő felé való átképzés ma is ritkán fordul elő s a primitív embernél még ritkább lehetett, egyrészt azért, mert a jövő felé való átképzés erősen működő képzeletet követel, másrészt pedig azért, mert nem volt szükség a jövő felé való átképzésre, a közvetlen jövő tudata ugyanis a lélektan szerint nagyon korán kifeje-

lódik az emberben az önfenntartás és az önkifejtés ösztönénél fogva. A jövő tudata előbb fejlődik ki az emberben, mint a múlté, a gyermek nyelvéből is látjuk, hogy először a jelen és a jövő subjektív időviszonyának tudata fejlődik ki az emberben. A közvetlen jövőt pedig nem volt szükséges külön időjellel megkülönböztetni a jelen-től, mert a történésnek a jövőre vonatkozása úgyis kiérezhető a beszédbeli helyzetből. Ma is pl. a magyarban a mozzanatos actio-árnyalatú vagy hangsúlyos határozóval (különösen igekötővel), hangsúlyos tárggyal mozzanatossá tett igetövek időjel nélkül nem átképzeléses alkalmi használatban rendszerint *jövő* vonatkozásúak: *Megmondom* apádnak. Ne félj, *meggyógyulsz*. Tedd a napra, *megszárad*. *Tönkremész*. Az egyes fgr. nyelvek külön életében idővel különféle sajátlagos igealakok (futurumok) fejlődtek ki a jövő idő kifejezésére, így pl. a magyarban az *-and*, *-end* frequentativ-inchoativ képzős igealakokkal egész természetesen társult a jövő idő képzete. Később a jövő idő kifejezésére körülírt alakok is keletkeztek: *ülni*, *menni fog*. E szerkezet eredetileg a cselekvéshez való hozzáfogást, az abba való belekezdést fejezte ki, miként az *-and*, *-end* végű futurum is. A *fog* ige ugyanis eredetileg azt jelentette, hogy *kezd*: alánni fogok, *dormisco*. C. zyz marianak egh haza élőth foga úlny. PeerC. 5.

A fgr-igealakokban tehát nem szabad kezdettől fogva benn-rejlő időértéket keresni. Nem lévén kifejlődve kezdetben az emberben az időviszony tudata, *időt* nem fejezhették ki eredetileg a fgr-igealakok, hanem csak a történésnek minőségét (status actionis), az időviszony tudatának kifejlődése után a mondatban ráértéssel (adaptatio) időjelölő szerepet vagy időbeli vonatkozást is nyertek az igealakok.

A MENNYISÉGTAN-, TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

A neutrális anyag tere és kozmológiai jelentősége.

Kivonat dr. Mohorovičić Stjepan (Zágráb) vendégnek 1925 február 27-én bemutatott értekezéséből.¹

Az általános vonalelem $ds = (\sum_{ik} g_{ik} dx_i dx_k)^{\frac{1}{2}}$ -nek g_{ik} koef-
ficiensei számára nemrégiben a következő értékeket határoz-
tam meg:²

$$\begin{aligned} g_{11} &= -(\lambda + l x_1^2), \quad g_{22} = -(\lambda + l x_1^2) \quad g_{33} = -\lambda, \quad g_{14} = g_{24} = g_{34} = 0, \\ g_{12} &= g_{21} = -l x_1 x_2, \quad g_{44} = -(1 + q_1 \rho + q_2 \rho^2), \quad x_3 = 0, \quad x_4 = c t \sqrt{-1}, \\ g_{11} &= -(1 + h), \quad \rho = \frac{\alpha}{r}, \quad \alpha = \frac{2kM}{c_0^2}, \quad \lambda = 1 + h\rho + \dots, \quad l = \frac{j}{r^2} \cdot \rho(1 + \dots). \end{aligned}$$

Ez a szubsztitúció pozitív, neutrális vagy negatív anyagot jelle-
mez aszerint, amint $h = 0$, -1 vagy -2 .

Itt csupán a neutrális (abárikus, gravitációmentes) anyag-
gal akarok foglalkozni, hol $h = -1$, $j = 0$. A j állandó, mely a
tér metrikájára is befolyással van, tulajdonképp minden tetsző-
leges értéket felvehet. Én azért tettem egyenlővé zérussal, mert
akkor minden irányban és távolságban a fénysebesség állandó.

Ha ezek alapján kiszámítjuk az ismert *Christoffel*-féle 1. és
2. fajú szimbolumokat, akkor a síkra szorítkozva³ az ismert álta-
lános mozgásegyenletek⁴ elegendő közelítésben a következő
alakot öltik:

$$\ddot{x} = \frac{\alpha}{r^3} \cdot \left\{ \frac{\alpha c_0^2}{r} q_2 \left[1 - (2 + \delta) \frac{\alpha}{r} \right] x - \left(\frac{1}{2} + 2 q_2 \frac{\alpha}{r} \right) x \dot{x}^2 - 2 y \dot{x} \dot{y} \left(\frac{1}{2} + \right. \right. \\ \left. \left. + q_2 \frac{\alpha}{r} \right) + \frac{1}{2} x \dot{y}^2 \right\},$$

¹ Bemutatta Wodetzky József r. t.

² S. Mohorovičić, Die relativistische Lichtablenkung und Verschie-
bung der Spektrallinien, sowie eine Erweiterung der allgemeinem Rela-
tivitätstheorie. Astr. Nachr. 223, Nr. 5333, 1924, 79—88. I.

³ G. v. Gleich, Die relativistische Perihelstörung. Ast. Nachr. 222
Nr. 5308.

⁴ Fr. Kottler, Gravitation und Relativitätstheorie. Encykl. d. math.
Wiss. VI 2, 193. I. Leipzig, 1922.

$$\ddot{y} = \frac{\alpha}{r^3} \left(\frac{\alpha c_0^2}{r} q_2 \left[1 - (2 + \delta) \frac{\alpha}{r} \right] y - \left(\frac{1}{2} + q_2 2 \frac{\alpha}{r} \right) y \dot{y}^2 - 2 x \dot{x} \dot{y} \left(\frac{1}{2} + q_2 \frac{\alpha}{r} \right) + \frac{1}{2} y \dot{x}^2 \right),$$

hol $r = \sqrt{x^2 + y^2}$.

Ennek megoldását a következő alakban tételezhetjük fel

$$x = r \cos \omega t,$$

$$y = r \sin \omega t,$$

hol $\omega = \text{const.}$ és azonnal találjuk, hogy r is $= \text{const.}$ A neutrális részecske tehát körpályában mozog. A mozgásegyenletekben szereplő δ számára találjuk, hogy $\delta = 2h + j - 1 = -3$ és a sebesség

$$v = \omega r = \pm \frac{\alpha c_0}{r} \sqrt{\frac{1 + \frac{\alpha}{r}}{1 + \frac{\alpha}{2r}}}$$

Ebből következik, hogy neutrális anyagnál a q_2 negatív. Két szélső eset lehetséges:

$$v = \pm \sqrt{-q_2} \cdot \frac{2kM}{r c_0}, \text{ ha } \frac{\alpha}{r} \leq 1, \text{ vagy pedig}$$

$$v = \pm \sqrt{-2q_2} \cdot \frac{2kM}{r c_0}, \text{ ha } \frac{\alpha}{r} \geq 1, \text{ ami a Kepler-féle mozgáshoz}$$

hasonló eredmény, melynél a sebesség szintén fordítva arányos a távolsággal.

Ha feltesszük, hogy a Nap neutrális anyagból van össze-téve, akkor kiszámíthatjuk az előbbiek alapján, hogy ekvatori részecskéi milyen sebességgel forognak a Nap tengelye körül. Ha itt is $k = 6.7 \times 10^{-8} \text{ cm}^3 \text{ g sec}^{-2}$ (gravitáció állandója) és mivel $M = 2 \times 10^{33} \text{ g}$, $r = 7 \times 10^{10} \text{ cm}$, $c_0 = 3 \times 10^{10} \text{ cm sec}^{-1}$, úgy kapjuk, hogy $v = 1.8 \cdot \sqrt{-2q_2} \text{ km sec}^{-1}$; a tényleges sebesség 2.1 km sec^{-1} , ami feltűnő jó egyezés, amely tökéletes volna, ha

$$q_2 = -\frac{3}{2}.$$

Megfordítva kiszámíthatjuk az állócsillagok rotációidejét, ha ismerjük a tömeget és a félátmérőt. Pl. Algolnál $M = 0.5$ -szer a Nap tömege és $r = 11.5 \times 10^{10} \text{ cm}$. Ennélfogva ekvátorrészecskéinek sebessége 0.6 km sec^{-1} , a rotáció tartama pedig 154 nap.

Az Algol kísérőjénél $M = 0.25$ -ször a Nap tömege, $r = 9 \times 10^{10}$ cm tehát $v = 0.4$ km sec⁻¹, a rotáció tartama 167 nap.

Ha az éter azonos a neutrális anyaggal, akkor ugyanazzal a sebességgel fog a Nap körül forogni, mint a Nap-felület részei; másszóval: a rotációnál a Nap az étert magával ragadja.

Eredményeinket a spirális ködökre is alkalmazhatjuk. Vegyük pl. egy ilyenél, hogy $r = 2 \times 10^{22}$ cm (= 20.000 fényév) és tömege $M = 3 \times 10^{47}$ g. (Ami megfelel egy billió csillagnak melyeknek tömege egyenként $= 3 \times 10^{35}$ g.) Azt találjuk, hogy $v = 100$ km sec⁻¹ és ilyen sebességet találtak pl. a nagy Andromeda-ködben. Ezeket a számításokat természetesen kiterjeszthetjük a planetáris ködökre és az óriás-csillagokra is.

Egyik korábbi munkámban¹ megmutattam, hogy az általános relativitástan szerint valamely égitest felszínén a fénysebesség zérus,

ha $M = \frac{c_0^2}{2k} r$, vagyis $\alpha = r$. Ekkor

$$v = \pm c_0 \sqrt{-\frac{4}{3} q_2} = \pm c_0 \sqrt{2} = \pm 424.263 \text{ km sec}^{-1},$$

amilyen sebesség természetesen csak az éter részecskéinél lehetséges.

Ha $q_2 = 0$ volna, akkor valószínűleg $v = 0$ (szabálytalan ködök); a második lehetőség negatív k -ra vezet, ami nem valószínű. A neutrális anyagnál nem ismerjük a k értékét. De azért a proton és elektron mint éterrészecskék rotációs rendszere fogható fel, mely nézetet számos nagy fizikus vallotta s melyet legujabban O. Wiener matematikai tárgyalásnak vetett alá. Nem áll tehát az, hogy az általános relativitástan fölöslegessé tette az oly sokszor bevált étert.

¹ S. Mohorovičić, Lichtgeschwindigkeit und Gravitation. Astr. Nachr. 222, Nr. 5309, 1924.

Az abárikus anyag mozgásegyenleteinek integrációja.

Wodetzky József r. tagnak 1925 december 11-én tartott felolvasása.

A Szent István Akadémia IV. osztályának 1925. évi febr. hó 27-én tartott ülésén *dr. Mohorovičić Stjepan* úrnak, a kiváló zágrábi tudósnak egy dolgozatát mutattam be, mely a neutrális anyag terével és kozmológiai jelentőségével foglalkozik. Ez a fontos és jelentős értekezés azóta német nyelven is megjelent.¹

*Wiener O.*² és *Mohorovičić Stj.*³ mutatták ki először, hogy általában háromféle anyag lehetséges: a közönséges gravitációs vagy nehézkes, bárikus (pozitív) anyag, a nehézkesmentes vagy abárikus (neutrális) és az antibárikus (negatív) anyag. *Wiener* az inkompresszibilis, *Mohorovičić* a kompresszibilis éter feltevéséből kiindulva jut el a háromféle anyaghoz. Az abárikus vagy neutrális anyagot az jellemzi, hogy részecskéi sem nem vonzzák, sem nem taszítják egymást, míg a pozitív anyag részei a *Newton*-féle törvény szerint vonzzák egymást, a negatív anyag részei pedig taszítólag hatnak egymásra.

Lenard P. azt a kérdést veti fel,⁴ hogy «nem-e létezik valamely külön közeg, mely mindenütt jelen van, az anyag tehetetlenségi tulajdonságait okozza és a gravitációt közvetíti, de semmi köze sincs a fényterjedést közvetítő éterhez, mely maga alá van vetve a gravitációnak és a tehetetlenségnek, de azoknak nem okozója». Önkéntelenül fölmerül az a gondolat, hogy a *Mohorovičić*-féle abárikus vagy neutrális anyag és a *Lenard*-tól feltételezett külön éter nem-e azonos. A kérdésre csak a tapasztalat adhat feleletet. Ha pontos és döntő kísérletekkel

¹ *L. Mohorovičić Stj.*, Das Feld der neutralen Materie und seine Bedeutung für die Kosmologie; Astronom. Nachrichten, Bd. 224, Nr. 5370. (1925 május.) *L.* jelen Értesítőben magyar kivonatát: A neutrális anyag tere és kozmológiai jelentősége.

² *Wiener O.*, Das Grundgesetz der Natur und die Erhaltung der absoluten Geschwindigkeiten im Äther. Sächs. Ak. d. Wiss. Bd. 38. 1921.

³ *Mohorovičić Stj.*, Äther, Materie, Gravitation und Relativitätstheorie. Zeitschr. f. Physik, Bd. 18, 1923.

⁴ *Lenard P.*, Über Ätherbewegungen und Aberration. Astron. Nachr. Bd. 224, Nr. 5373. 1925 június.

sikerülne kimutatni, hogy a gravitációnak nincsenek meg sem a konvektív, sem az oszcillatórikus sugárzás tulajdonságai s hogy a fény sebességénél sok milliószorosa gyorsabban terjed, ahogyan azt a *Laplace* elméleti úton kimutatta, akkor a felelet iránt nem lehet kétség. *Lenard* úrral ez év szeptemberében folytatott személyes megbeszélésem alkalmával felvettem az ő gravitációmentes külön éterének a *Mohorovičić*-féle abárikus anyaggal való azonosságának kérdését, melyet ő lehetőnek és nagyon valószínűnek tartott.

Az abárikus anyag *Mohorovičić*-féle egyenletei a következők:¹

$$\ddot{x} = \frac{\alpha}{r^3} \cdot \left\{ \frac{\alpha c_0^2}{r} \cdot q_2 \left[1 - (2 + \delta) \cdot \frac{\alpha}{r} \right] x - \left(\frac{1}{2} + 2 q_2 \cdot \frac{\alpha}{r} \right) x \dot{x}^2 - 2 y \dot{x} \dot{y} \left(\frac{1}{2} + q_2 \cdot \frac{\alpha}{r} \right) + \frac{1}{2} x \dot{y}^2 \right\}, \dots \dots \dots (1)$$

$$\ddot{y} = \frac{\alpha}{r^3} \left\{ \frac{\alpha c_0^2}{r} \cdot q_2 \left[1 - (2 + \delta) \cdot \frac{\alpha}{r} \right] y - \left(\frac{1}{2} + 2 q_2 \cdot \frac{\alpha}{r} \right) y \dot{y}^2 - 2 x \dot{x} \dot{y} \left(\frac{1}{2} + q_2 \cdot \frac{\alpha}{r} \right) + \frac{1}{2} y \dot{x}^2 \right\}, \dots \dots \dots (2)$$

Itt $r = \sqrt{x^2 + y^2}$; $c_0 = 3 \times 10^{10}$ cm sec⁻¹, a fény sebessége a vákuumban; $\alpha = \frac{KM}{c_0^2}$; $K = (6.7 \times 10^{-8}$ cm³ g⁻¹ sec⁻², a nehézkedés állandója pozitív anyagnál) egyelőre határozatlan állandó; M a mozgó abárikus tömeg; δ , q_2 szintén határozatlan állandók. *Mohorovičić* egy partikuláris megoldásból kiindulva felteszi,² hogy $\delta = -3$, $q_2 = -\frac{3}{2}$.

Mohorovičić partikuláris megoldása:³

$$\begin{aligned} x &= r \cos \omega t, \\ y &= r \sin \omega t, \\ r &= \text{const.}, \\ \omega &= \text{const.}, \end{aligned}$$

amelyből értekezése további folyamán rendkívül érdekes kozmológiai következtetéseket von. Kimutatja, hogyha a megoldást $x = r \cos \varphi$ }
 $y = r \sin \varphi$ } alakban vesszük fel, hol $\varphi = \varphi(t)$, akkor r csak =

¹ L. az 1 alatt idézett munka (13) és (14) egyenleteit.

² i. h. (19) és (25) formulák.

³ i. h. (15) és (16) formulák.

constans lehet. Ha ellenben $\varphi = \text{const.}$ és $r = r(t)$, úgy bonyolult differenciálegyenletre jutunk, amelynek megoldása nem látszott lehetségesnek. Az általános $r = r(t)$, $\varphi = \varphi(t)$ megoldást szintén nem tartja lehetségesnek.

Ezek a következtetések természetesen helyesek, ha az idézett partikuláris megoldás alakjához ragaszkodunk. De semmi sem bizonyítja, hogy az általános integrál is ilyen alakú. Általánosabb megoldás már csak azért kívánatos, mert az említett partikuláris megoldásban csak két tetszőleges állandó szerepel a szükséges négy helyett s mert fizikai szempontból is nem tűnt nekem valószínűnek, hogy radiális mozgás kizárásával csupán transzverzális (körmozgás) legyen lehetséges az abárikus anyagban. Azonkívül *Lenard*-nak egészen más alapokból kiinduló nézeteinek a *Mohorovičić* feltevésével való találkozása annyira fontosnak tetszett, hogy a *Mohorovičić*-féle mozgásegyenletek megoldásával foglalkozni érdemesnek és érdekesnek tartottam.

Legnagyobb meglepetésemre a nagyon bonyolultnak látszó differenciálegyenletrendszer megoldásának kvadraturákra való teljes visszavezetése szinte magától adódott, minek jelentősége az abárikus anyag esetében teljesen azonos a két test problémája differenciálegyenleteinek teljes megoldásával a gravitációs anyag esetében.

Az (1) és (2) mozgásegyenleteket transzformáljuk át polárkoordinátákra az

$$x = r \cos \varphi$$

$$y = r \sin \varphi$$

szubsztitúcióval, hol természetesen úgy r , mint φ az idő ismeretlen függvényei.

Elemi számítással találjuk, hogy:

$$\ddot{r} - r \dot{\varphi}^2 = \frac{\alpha}{r^3} \left\{ \alpha c^2 q \left[1 - (2 + \delta) \frac{\alpha}{r} \right] - \left(\frac{1}{2} + \frac{2\alpha q}{r} \right) r \dot{r}^2 + \frac{1}{2} r^3 \dot{\varphi}^2 \right\}, \quad (3)$$

$$2 \dot{r} \dot{\varphi} + r \ddot{\varphi} = -\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r} \right) \dot{r} \dot{\varphi}, \dots \dots \dots (4)$$

hol az egyszerűség kedvéért c_0 helyett c , q_2 helyett q szerepel.

Ez az egyenletrendszer is rendkívül bonyolult, de φ már nem szerepel benne trigonometriai függvény alakjában.

A (4) egyenlet ilyen alakban írható (r -rel való szorzással)

$$2 r \dot{r} \dot{\varphi} + r^2 \ddot{\varphi} = \frac{d(r^2 \dot{\varphi})}{dt} = -\frac{\alpha}{r^2} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r} \right) \cdot r^2 \dot{\varphi} \cdot \frac{dr}{dt},$$

vagyis

$$\frac{d(r^2 \dot{\varphi})}{r^2 \dot{\varphi}} = -\alpha \frac{dr}{r^2} - 2\alpha^2 q \frac{dr}{r^3},$$

melyet közvetlenül lehet integrálni:

$$l(r^2 \dot{\varphi}) = \frac{\alpha}{r} + \frac{\alpha^2 q}{r^2} + \text{const.},$$

vagy másalakban:

$$r^2 \dot{\varphi} = A e^{\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{\alpha q}{r^2}\right)} \dots \dots \dots (5)$$

Ez megfelel a területi integrálnak, minthogy $r^2 \dot{\varphi}$ az elemi szektor területének kétszerese. α pozitív, ha K és M egyező előjelűek. Ebben az esetben növekvő r mellett az elemi szektor limesze $= A$, fogyó r -nél $= \infty$. Ha ellenkező előjelűek a K és az M , akkor növekvő r -nél a szektor limesze ismét $= A$, de csökkenő r -nél $= 0$.

Ha tehát K és M egyező előjelűek, az elemi szektor a kezdőpontban végtelen nagy, a kezdőponttól végtelen nagy távolságban pedig $= A$ -ig csökken. Ha K és M ellenkező előjelűek, akkor a kezdőpontban az elemi szektor $= 0$ s végtelen nagy távolságban A -ig növekszik.

Szorozzuk meg a (3)-at $2\dot{r}$ -tel, a (4)-et $2r\dot{\varphi}$ -tel és vonjuk össze. Akkor kapjuk, hogy

$$\begin{aligned} \frac{d}{dt}(\dot{r}^2 + r^2 \dot{\varphi}^2) &= \frac{2\alpha^2 c^2 q}{r^3} \left[1 - \frac{\alpha(2 + \delta)}{r}\right] \frac{dr}{dt} - \frac{2\alpha}{r^2} \left(\frac{1}{2} + \frac{2\alpha q}{r}\right) (\dot{r}^2 + \\ &+ r^2 \dot{\varphi}^2) \frac{dr}{dt}, \end{aligned}$$

és mivel $\dot{r}^2 + r^2 \dot{\varphi}^2 = v^2 = a$ momentán sebesség, írhatjuk:

$$\frac{d(v^2)}{dr} + \frac{2\alpha}{r^2} \left(\frac{1}{2} + \frac{2\alpha q}{r}\right) v^2 = \frac{2\alpha^2 c^2 q}{r^3} \left[1 - \frac{\alpha(2 + \delta)}{r}\right] \dots \dots (6)$$

Ez pedig v^2 -re vonatkozólag lineáris nem-homogén differenciálegyenlet és ennél fogva

$$v^2 = c^2 e^{\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r}\right)} \left\{ B^2 + \left(\frac{2\alpha^2 q}{r^3} \left[1 - \frac{\alpha(2 + \delta)}{r}\right] e^{-\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r}\right)} \right) dr \right\}. (7)$$

Ez a közönséges két-test-problémája energiaintegráljának

felel meg. B tetszőleges integrációs állandó. Ha α akár pozitív, akár negatív, (7)-ből következik, hogy

$$\lim_{r \rightarrow \infty} \left(\frac{v}{c} \right)^2 = B^2. \quad \dots \dots \dots (8)$$

Ha az abárikus vagy neutrális anyag azonos a gravitációt továbbító külön étterrel, akkor föltétlenül $v \geq c$, mert a gravitáció a fény sebességénél kisebb sebességgel nem terjedhet, ha egyáltalán van terjedéssége. Ennélfogva $B \geq 1$.

A hátralevő integráció most már könnyen elvégezhető. Az (5) és (7)-ből kapjuk, hogy

$$v^2 = \dot{r}^2 + \frac{A^2}{r^2} e^{\frac{2\alpha}{r} \left(1 + \frac{\alpha q}{r}\right)} = c^2 e^{\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r}\right)} \cdot \left\{ B^2 + \int \frac{2\alpha^2 q}{r^3} \left[1 - \frac{\alpha(2+\delta)}{r} \right] e^{-\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r}\right)} \cdot dr \right\}, \dots \dots \dots (9)$$

amiből közvetlenül adódik $\left(\frac{dr}{dt} \right)^2$ és ennélfogva

$$t + C = \pm \int \frac{r dr}{\sqrt{-A^2 e^{\frac{2\alpha}{r} \left(1 + \frac{\alpha q}{r}\right)} + c^2 r^2 e^{\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r}\right)} \cdot \left\{ B^2 + \int \frac{2\alpha^2 q}{r^3} \left[1 - \frac{\alpha(2+\delta)}{r} \right] e^{-\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r}\right)} \cdot dr \right\}}}. \dots \dots (10)$$

Végül az (5) ismételt felhasználásával találjuk, hogy

$$\varphi + D = \pm \int \frac{A e^{\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{\alpha q}{r}\right)} \cdot dr}{r \sqrt{-A^2 e^{\frac{2\alpha}{r} \left(1 + \frac{\alpha q}{r}\right)} + c^2 r^2 e^{\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r}\right)} \cdot \left\{ B^2 + \int \frac{2\alpha^2 q}{r^3} \left[1 - \frac{\alpha(2+\delta)}{r} \right] e^{-\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r}\right)} \cdot dr \right\}}}, \dots \dots (11)$$

ami a trajektória általános egyenlete. Ezzel pedig a teljes integrációt pusztá kvadraturákra sikerült visszavezetni. A , B , C , D a szükséges négy tetszőleges állandó.

Ha a tiszta radiális mozgást akarjuk követni, akkor $\varphi = \text{const.}$, $\dot{\varphi} = 0$ és a (3)-ból lesz:

$$r^4 \ddot{r} + \alpha r^2 \left(\frac{1}{2} + \frac{2\alpha q}{r} \right) \dot{r}^2 - \alpha^2 c^2 q r = -\alpha^3 c^2 q (2 + \delta), \dots (12)$$

amint *Mohorovičić* is találja.¹ De mi ennek az egyenletnek a teljes integrálját is meg tudjuk adni az előzők alapján, mert most egyszerűen $v^2 = \dot{r}^2$ és ezért a (7) a (12)-nek is első integrálja. A második integrált vagy a (7)-ből kapjuk közvetlenül, vagy pedig a (10)-ből, ha ebben $A = 0$ tesszük, amint radiális mozgásnál az (5)-ből következik; radiális mozgásnál az elemi szektor mindig $= 0$.

Igy tehát radiális mozgásnál

$$\dot{r}^2 = c^2 e^{\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r} \right)} \left\{ B^2 + \int \frac{2\alpha^2 q}{r^3} \left[1 - \frac{\alpha(2 + \delta)}{r} \right] e^{-\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r} \right)} dr \right\} (13)$$

és

$$t + C = \pm \frac{1}{c} \int \frac{dr}{\sqrt{e^{\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r} \right)} \left\{ B^2 + \int \frac{2\alpha^2 q}{r^3} \left[1 - \frac{\alpha(2 + \delta)}{r} \right] e^{-\frac{\alpha}{r} \left(1 + \frac{2\alpha q}{r} \right)} dr \right\}} \dots (14)$$

A (13)-at t szerint differenciálva kapjuk $\ddot{r}$ -et 's ezt, valamint a (14)-ből $\dot{r}^2$ értékét a (12)-be helyettesítve könnyen meggyőződhetünk, hogy a (12) tényleg ki van elégítve.

Ha ellenben a tiszta transzverzális mozgást akarjuk ismerni, akkor $r = \text{const.}$ és az (5)-ből következik, hogy $\dot{\varphi} = \text{const.} = \omega$ és $\varphi = \omega t + \beta$, hol β tetszőleges állandó.

Ez pedig a *Mohorovičić*-féle partikuláris megoldás. Előbbeni kifejtéseink alapján $r = \text{const.}$ csak igen nagy távolságokban a kezdőponttól valósul.

¹ i. h. a 295—296. l. 3. jegyzetében.

A SZENT ISTVÁN AKADEÉMIA TAGJAI.

Elnök: Gr. Apponyi Albert.

Másodelnök: Székely István.

Főtitkár: Reiner János.

Igazgatótanács.

A Szent István-Társulat részéről: A Szent István Akadémia részéről:

Gr. Zichy Aladár

Mihályfi Ákos

Túri Béla

Erdősi Károly

Moldoványi Gyula

Simon Ignác

Gr. Zichy János.

Elnök

Másodelnök

Főtitkár

Csernoch János

Br. Forster Gyula

Rejtő Sándor

Szinnyei József

Zubriczky Aladár.

A támogatók közül választott tagok:

Boromissza Tibor

Herceg Eszterházy Pál

Szilvek Lajos

Gr. Wenckheim Sándor

Sipőcz Jenő.

Tiszteleti és rendes tagok.

I. Hittudományi és bölcséleti osztály.

Osztályelnök: Mihályfi Ákos.

Osztálytitkár: Schütz Antal.

Tiszteleti tagok:

Prohászka Ottokár

Csernoch János.

Rendes tagok:

Breznay Béla

Kiss János

Nemes Imre

Répássy János

Tomcsányi Lajos

Iovag Petrovác József

Tokody Ödön

Székely István

Mihályfi Ákos

Walter Gyula

Kereszty Géza

Kozáry Gyula

Margalits Ede

Piszter Imre

Szilvek Lajos
 Mázy Engelbert
 Rézbányai József
 Zelliger Vilmos
 Huber Lipót
 Klinda Teofil
 Zubriczky Aladár
 Csárszky István
 Werdenich Endre
 Kmoskó Mihály
 Strommer Viktorin
 Schütz Antal
 Schermann Egyed
 Hanauer A. István
 Bangha Béla
 Wolkenberg Alajos
 Bitter Illés

Madarász István
 Trikál József
 Hám Antal
 Pataky Arnold
 Vass József
 Scheffler János
 Martin Aurél
 Horváth Sándor
 Szentiványi Róbert
 Hajós József
 Babura László
 Magdics Ignác
 Tóth Tihamér
 Tower Vilmos
 Marczell Mihály
 Czapi Gyula.

II. Történelem-, jog- és társadalomtudományok osztálya.

Osztályelnök : Concha Győző.

Osztálytitkár : Hóman Bálint.

Tiszteleti tagok :

Br. Forster Gyula

Concha Győző.

Rendes tagok :¹

Balits Lajos
 Kazaly Imre
 Karácsonyi János
 Novák Lajos
 Dedek Crescens Lajos
 Kollányi Ferenc
 Baróti Lajos
 Reiner János
 Zelliger Alajos
 Áldásy Antal
 Lőrincz Gyula
 Notter Antal

Ujházy László
 Horn Emil
 Gr. Mailáth József
 Mohl Adolf
 Matunák Mihály
 Erdélyi László
 Hanuy Ferenc
 Túri Béla
 Ernst Sándor
 Luksecs József
 Angyal Pál
 Német Ambrus

¹ Tuka Béla megválasztott tag megszállott területen tartózkodik, ezért megválasztásának elfogadása tekintetében nem nyilatkozhatott.

Iványi Béla
 Dőry Ferenc
 Chobot Ferenc
 Szendrey János
 Magyary Géza
 Király János
 Kiss Albin
 Hóman Bálint
 Balanyi György
 Balás Károly
 Sipos István

Holub József
 Heller Farkas
 Erdélyi Aladár
 Kenéz Béla
 Lukinich Imre
 Bajza József
 Patek Ferenc
 Pethő Sándor
 Biró Vencel
 Bártfai Szabó László.

III. Nyelvtudományi és szépirodalmi osztály.

Osztályelnök : Négyesy László.

Osztálytitkár: Vargha Damján.

Tiszteleti tagok:

Gr. Apponyi Albert

Berzeviczy Albert

Badics Ferenc.

Rendes tagok:

Rada István
 Zoltvány Irén
 Csicsáky Imre
 Felsmann József
 Szmda Viktor
 Huszka József
 Kőrösi Albin
 Lévai Mihály
 Bartha József
 Divald Kornél
 Bán Aladár
 Kincs István
 Kontor Elek
 Sziklay János
 Demény Dezső
 Hermann Antal
 Erdősi Károly
 Auer István
 Szinnyei József
 Vargha Damján
 Négyesy László

Gr. Vay Péter
 Angyal Ármánd
 Viszota Gyula
 Széman István
 Láng Nándor
 Járossy Dezső
 Gulyás Pál
 Pintér Jenő
 Perényi József
 Horger Antal
 Várdai Béla
 Gerevich Tibor
 Sik Sándor
 Szinnyey Ferenc
 Zlinszky Aladár
 Harsányi Lajos
 Alszeghy Zsolt
 Klemm Antal
 Voinovich Géza
 Sajó Sándor
 Brisits Frigyes.

IV. Mennyiségtan- és természettudományi osztály.

Osztályelnök : Schafarzik Ferenc. Osztálytitkár : Papp Károly.

Tiszteleti tag.

Suták József.

Rendes tagok:

Fényi Gyula
Tóth Mike
Székely Károly
Károly Irén
Rejtő Sándor
Szarvasy Imre
Plósz Béla
Sárközy Pál
Vörös Cyrill
Szabó Zoltán
Grosschmid Lajos
Rybár István
Schafarzik Ferenc
Tangl Károly
Gróh Gyula
Szökefalvi Nagy Gyula
Papp Károly
Wodetzky József
Marek József

Hutyra Ferenc
Farkas Géza
Toborffy Zoltán
Anderko Aurél
Horusitzky Henrik
László Gábor
Bognár Cecil
Aujeszky Aladár
Sigmond Elek
Poór Ferenc
Entz Géza
Heim Pál
Marosi Arnold
Hüttl Dezső
Oltay Károly
Ifj. Rejtő Sándor
Schilberszky Károly
Gimesi Nándor
Nékám Lajos.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA JEGYZŐKÖNYVEI.

Igazgatótanács-ülése.

1925. évi január hó 27-én.

Jelen vannak : elnök Székely István másodelnök, Erdősi Károly, br. Forster Gyula, Mihályfi Ákos, Moldoványi Gyula, Simon Ignác igazgatótanács tagok. Előadó-jegyző : Reiner János főtitkár.

1. Főtitkár előterjeszti, hogy a Magyar Földhitelintézetől nyert értesítés szerint, a Fraknoi-alapítványban fekvő 1914. évi fővárosi kölcsönkötvényeket ez idő szerint keresik és azok magas áron értékesíthetők, még pedig olykép, hogy a 48.000 korona névértékű kölcsönkötvényekkel közel 90 millió érték érhető el. Az Igazgatótanács — utasítja az elnökséget, hogy ezen értékpapírok értékesítése tárgyában intézkedjék.

2. Főtitkár előterjesztésére az Igazgatótanács elhatározza, hogy a Klor Antal-nál még kinnt levő, Fraknótól engedményezett hátralékos követelést az elnökség felmondja.

3. A Fraknoi Vilmos végrendeletében hagyományozott misealapítványok tekintetében az Igazgatótanács később fog határozni.

Az I. osztály első felolvasó-ülése.

1925. évi január hó 30-án.

Jelen vannak : elnök Mihályfi Ákos osztályelnök, Bitter Illés, Hajós József, Kiss János, Pataky Arnold, Székely István másodelnök, Tóth Tihamér r. tagok. — Más osztályokból : Lőrincz Gyula, Reiner János ft., r. tagok. — Jegyző : Schütz Antal osztálytitkár.

1. Az osztályelnök meghatott szavakkal emlékezik meg Mailáth György igazgatósági tagról. Jellemezve az elhunytnak a tudomány iránti meleg érdeklődését s a katolikus ügyek körüli érdemeit.

2. Tóth Tihamér r. tag felolvasása : A munka-iskola elve a katechézisben.

A II. osztálynak első felolvasó-ülése.

1925. évi február 6-án.

Jelen vannak : A beteg osztályelnök helyett elnöklő : báró Forster Gyula t., Dóry Ferenc, Király János, Kollányi Ferenc, Lőrincz Gyula, Lukinich Imre, Novák Lajos, Patek Ferenc, Reiner János ft., r. tagok. — Más osztályokból : Martin Aurél, Sik Sándor, Vargha Damján o. t., r. tagok. Jegyző az akadályozott osztálytitkár helyett : Balanyi György r. tag.

Balanyi György r. tag előadása : Szent Ferenc és szent Domokos.

A III. osztálynak első felolvasó-ülése.

1925. évi február hó 13-án.

Jelen vannak : Négyesy László o. eln. elnöklete alatt Bartha József, Bán Aladár, Divald Kornél, Gulyás Pál, Kőrösi Albin, Pintér Jenő, Szémán István, Szinnyey Ferenc r. tagok. — Más osztályokból : Lőrincz Gyula, Mihályfi Ákos o. e., Papp Károly

o. t., aki a beteg főtitkárt is helyettesíti, Székely István m. eln., r. tagok. Jegyző Vargha Damján o. titkár.

1. Brisits Frigyes vendégtől: Széllné-Vörösmarty Ilona.

2. Vargha Damján r. t., o. t.-től: Kódex-irodalmunk példái. (Részlet- és szöveg-bemutató.)

A IV. osztály első felolvasó-ülése.

1925. évi február hó 20-án.

Jelen vannak: elnök Schafarzik Ferenc osztályelnök, Aujeszky Aladár, Hüttl Dezső, Horusitzky Henrik, Marek József, Suták József, Szabó Zoltán, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. — Más osztályokból: Reiner János ft., Székely István m. eln. Jegyző: Papp Károly osztálytitkár.

1. Suták József r. tag: Az $n + m$ dimenziós Euklides-féle tér n dimenziós felületei.

2. Mohorovičić Stjepan (Zágráb) vendég: A neutrális anyag tere és jelentősége a kozmológiában. Bemutatja Wodetzky József r. tag.

I. együttes-ülés.

1925. évi február hó 27-én.

Jelen vannak: Székely István másodelnök mint elnök; Alszeghy Zsolt, Aujeszky Aladár, Áldásy Antal, Bajza József, Balanyi György, Bartha József, Bitter Illés, Divald Kornél, Dóry Ferenc, Gróh Gyula, Grosschmid Lajos, Gulyás Pál, Hajós József, Hömann Bálint o. t., Horusitzky Henrik, Király János, Kiss János, Körösi Albin, Lőrincz Gyula, Lukinich Imre, Madarász István, gr. Mailáth József, Marek József, Marosi Arnold, Mihályfi Ákos o. e., Négyesy László o. e., Papp Károly, Pataky Arnold, Pintér Jenő, Rejtő Sándor, Sárközy Pál, Schafarzik Ferenc o. e., Schütz Antal o. t., Sigmond Elek, Szémán István, Sziklay János, Szinnyi Ferenc, Timon Ákos, Toborffy Zoltán, Vargha Damján o. t., Várdai Béla, Voinovich Géza, Vörös Cyrill, Wodetzky József, Zlinszky Aladár r. tagok. — Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Az elnök üdvözlő a zárt ülésen megjelent tagokat s bejelenti, hogy jelen ülés tárgya a tagválasztás.

2. A főtitkár bemutatja az osztályok jelöléseit, amelynek értelmében az I. osztály rendes tagnak jelöli:

Czapik Gyulát és

Marczell Mihályt 9 szavazattal egyhangulag.

A II. osztály rendes tagnak jelöli:

Biró Vencelt és

Bártfai Szabó Lászlót 9 szavazattal egyhangulag.

A III. osztály tiszteleti tagnak jelöli:

Badics Ferencet 10 szavazattal 3 ellen;

rendes tagnak jelöli:

Brisits Frigyeset és

Réthei Prikkel Mariant 13 szavazattal egyhangulag.

A IV. osztály tiszteleti tagnak jelöli:

Suták Józsefet 11 szavazattal egyhangulag;

rendes tagnak jelöli:

Gimesi Nándort és

Nékám Lajost 11 szavazattal egyhangulag.

3. Elnök elrendeli a tagválasztás céljából a titkos szavazást.

4. Az elnök a beadott szavazatlapon alapján megállapítja, hogy a III. osztályban tiszteleti tagként jelölt Badics Ferencre 42 igen és 3 nem szavazat-,

a IV. osztályban tiszteleti tagként jelölt Suták Józsefre 44 igen és 1 nem szavazat esett.

A rendes tagokul jelöltekre következő számú szavazatokat adták le :

Az I. osztályban :

Czapik Gyulára 43 szavazat 2 ellen,

Marcell Mihályra 40 szavazat 5 ellen.

A II. osztályban :

Bártfai Szabó Lászlóra 45 szavazat ;

Biró Vencelre 43 szavazat 2 ellen.

A III. osztályban :

Brisits Frigyesre 45 szavazat ;

Réthei Prikkel Marianra 44 szavazat 1 ellen.

A IV. osztályban :

Nékám Lajosra 45 szavazat ;

Gimesi Nándorra 44 szavazat 1 ellen.

5. Elnök a választás eredménye alapján, a felsoroltakat a Szent István Akadémia megválasztott tagjainak jelenti ki.

6. Az elnök megnyitja a nyilvános együttes-ülést és bejelenti, hogy gr. Apponyi Albert elnök 3 hónapi szabadságon távol van, amely idő alatt a szabályok alapján ő végezi az elnöki teendőket.

7. Másodelnök kegyeletes szavakkal emlékezik meg arról, hogy gr. Mailáth György, a Szent István Akadémia igazgató-tanácsának tagja 1924 dec. 17-én Zavaron meghalt. — Az elnökség az elhunyt legidősebb fiához részvétiratot intézett s a budapesti gyászmisén Akadémiánk képviselőjében a főtítkárral megjelent. Az együttes-ülés a bejelentéseket tudomásul veszi és gr. Mailáth György emlékeztét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti.

8. Gr. Mailáth György halála következtében az igazgató-tanácsban megüresedett tagsági helyre — a szabályok értelmében — a Szent István-Társulatnak megválasztandó elnöke lép. — Tudomásul szolgál.

9. Elnök fájdalommal jelenti be, hogy Böhm János r. tag, Egerben, 1925. évi január hó 30-án meghalt. Az együttes-ülés Böhm János r. tag emlékeztét jelen ülés jegyzőkönyvébe iktatja ; az egri érseki főkapitálannak részvétét fejezi ki és megkeresi a II. osztályt, hogy emlékszed tartásáról gondoskodjék.

10. A nagyváradi székeséptalan köszönete a Fraknoi Vilmos halála alkalmával kifejezett részvétért. — Tudomásul szolgál.

11. Főtítkárra a néh. Fraknoi Vilmos végrendeletét bemutatja s jelenti, hogy a végrendeleti végrehajtók az esetleges hagyaték megállapítása tárgyában eljárnak, eljárásuk eredményéről jelentést fognak tenni az Akadémiának. — Tudomásul szolgál.

12. A III. osztály jelenti, hogy a Fraknoi-Nagyjutalom tárgyában javaslatlételre Szinnyi József elnöklete alatt Horger Antal és Klemm Antal r. tagokat küldötte ki. — Tudomásul szolgál.

13. A székesfőváros polgármesterének átirata a törvényhatósági bizottsági tagságra eszközölnödő eljárási szabályzat tárgyában. Az elnökség az 1924. évi XXVI. nemzeti törvény értelmében a szabályzatot tárgyalás alá bocsátja, amivel szemben az együttes-ülés Timon Ákos, Mihályfi Ákos o. e., Áldásy Antal és Madarász István r. tagok felszólalására úgy határoz, — hogy a törvényhatósági bizottsági tagságra nem kíván jelölni.

14. A IV. osztály javasolja, hogy a Szent István Akadémia Mohorovičić Stjepan vendégnek az Akadémiában Wodetzky József r. tagtól bemutatott: A neutrális anyag tere és jelentősége a kozmológiában című dolgozatát az Akadémia német nyelven adja ki. Wodetzky József r. t., Papp Károly o. t. ismértelt felszólalásaikban, továbbá Schafarzik Ferenc o. e., Szabó Zoltán, Gróh Gyula r. tagok az indítványt támogatják. Az együttes-ülés Timon Ákos, Kiss János, Gulyás Pál, Schütz Antal o. t., Toborffy Zoltán felszólalása után és Bajza József r. tag felvilágosítására kimondja:

1. elvileg, hogy felmerülő esetekben az osztályok javaslatot tesznek valamely munkának idegen nyelven és leendő kiadása iránt; 2. a jelen esetben pedig felkéri a IV. osztályt, hogy javaslatát a Bajza József felvilágosításának figyelembevételével vegye újra tárgyalás alá.

15. Az Országos Kath. Nőszövetség jelenti, hogy Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetség nevét vette fel. — Tudomásul szolgál.

16. Meghívók érkeztek: 1. A Magyar Meteorológiai Társaság 1925 január 25-iki alakuló közgyűlésére, amelyen Akadémiánk több tagja vett részt. — 2. A Kisfaludy-Társaságnak Jókai Mór emlékeztetének szentelt ünnepélyes közülésére 1925 február 8-án Akadémiánk részéről a főtktár és több tag jelent meg. — 3. A Lévy József Közművelődési-Egyesületnek Jókai emlékeztetere a miskolci nemzeti színházban 1925 február 17-én tartott emlékünnepre. — 4. Az «Otthon»-Körének 1925 február 22-iki Jókai-emlékünnepe, amelyen az Akadémia több tagja vett részt. — Tudomásul szolgál.

17. Erdélyi Gyula beküldi az «Esküszünk» című drámai jelenetet. — Köszönettel fogadtatik.

18. Az elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére: Király János és Pataky Arnold r. tagokat kéri fel.

Az I. osztálynak második felolvasó-ülése.

1925. évi március hó 13-án.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos o. eln. mint elnök, Martin Aurél, Pataky Arnold, Székely István m. eln., Trikal József, Wolkenberg Alajos, Zubriczky Aladár r. tagok. — Más osztályokból: Balanyi György, Kollányi Ferenc, Novák Lajos, Reiner János ft., r. tagok. Jegyző: Schütz Antal o. titkár, r. tag.

Martin Aurél r. tag székfoglalója: Magyarország követei a worms birodalmi gyűlésen.

Az elnök a széket foglaló tagtárshoz a következő szavakat intézte:

Kartárs úr megtartva székfoglaló előadását, immár teljes jogú tagjává lett Akadémiánknak. Székfoglaló értekezése az egyháztörténelem körébe vág, míg eddigi önállóan megjelent munkái (A negyedik evangélium szerzője. Temesvár, 1910. — Szent Pál. U. o., 1913. — A római kormányzás Judeában Kr. u. 6—66. U. o., 1916.), valamint a Religióban és a Katolikus Szemlében megjelent tanulmányai a Szentírás-tudomány mezején mozognak. Ezt a látszólagos irányváltoztatást irodalmi működésében életének körülményei magyarázzák meg. 1908—1914-ig a temesvári papnevelő-intézetben a Szentírás-tudomány tanára volt, majd 1914-ben a bpesti középponti papnevelő-intézet tanulmányi felügyelőjévé nevezetett ki s mint ilyen 1917-ben a Szentírás-tudomány tárgyköréből a bpesti egyetem hittudományi karán magántanári képesítést nyert. 1923-ban ugyanitt az egyháztörténelem nyilvános rendes tanárává nevezetett ki. Sokaknak feltűnt, hogy a hittudományi kar az egyháztörténelmi tan-székre első helyen kartárs urat jelölte, aki nem az egyháztörténelem, hanem a Szentírás-tudomány terén tűnt ki mélyreható szaktudásával, józan kritikájával, világos módszerével. Ez a jelölés azért volt sokak előtt feltűnő, mert nálunk a hittudományi tárgyak csoportosítása folytán az az általános felfogás, hogy az egyháztörténelem az egyházjoggal rokontárgy; a vidéki szemináriumokban e két tárgyat ugyanazon tanár

tanítja, míg a Szentírástudományt az egyháztörténelemtől távolálló, vele heterogén tudományágnak tartják. Holott aki a hittudományok történeti fejlődését csak némileg is ismeri, jól tudja, hogy az egyháztörténelem és egyházjog épen nem rokontárgyak s ezek csak nálunk kerültek egy csoportba opportunisztikus szempontból, hogy t. i. a négy theologiai tanárnak — a vidéki szemináriumokban négy tanári szék van rendszerezve — egyenlő teher, egyenlő óraszám jusson. Ezért a hittudományi tárgyakat a következő négy csoportba osztották: ó- és újszövetség, alapvető és ágazatos hittan, egyháztörténelem és egyházjog, erkölcsan és lelkipásztorkodásan. A dolog természeténél fogva az egyházjog nem az egyháztörténelemmel, hanem a lelkipásztorkodással és az erkölcsannal rokon, míg az egyháztörténelem a Szentírástudomány történeti részével (nem az exegesisssel, hanem a hermeneuticával és introductióval). A hittudományi kar tehát teljes joggal jelölte kartárs urát, mint szakembert az egyháztörténelmi tanszékre és kartárs úr kétévi tanári működésével s jelen akadémiai székfoglalójával is bebizonyította, hogy az egyháztörténelem mezején is époly szakavatott, mint a Szentírástudomány terén. S minthogy még férfikorának tavaszán van, megáldva nagy munkakedvvel, lankadást nem ismerő szorgalommal, józan, higgadt gondolkodással, finom kritikai érzékkel, biztosan remélhetjük, hogy Akademiánkban s a magyar hittudományi irodalomnak szorgalmas munkása lesz. Sőt reméljük, hogy a külföldi irodalomban is fog érvényesülni nagy nyelvtelenségével. Már eddig is sok szolgálatot tett a magyar katolicizmusnak a Theologie u. Glaube folyóiratban közölt ismertetéseivel s legújabbban egy külföldön megjelenő összefoglaló egyháztörténelemben a magyar egyháztörténetéről írt tanulmányával.

Ezen reményben szeretettel üdvözlöm.

A II. osztálynak második felolvasó-ülése.

1925. évi március hó 20-án.

Az osztályelnök akadályozva lévén a megjelenésben, az osztálytitkár Berzeviczy Albert t. t. kéri fel az elnöklésre. Jelen vannak: báró Forster Gyula t., Balányi György, Dóry Ferenc, Holub József, Király János, Kollányi Ferenc, Lőrincz Gyula, Novák Lajos, Reiner János ft., r. tagok. Jegyző: Hómann Bálint osztálytitkár.

Báró Forster Gyula t. tag: A lelkészek ellátásának és a főpapi javadalom és jövedelem szabályozásának kérdése a habsburg-lotharingiai-házi királyok idejében.

A III. osztálynak második felolvasó-ülése.

1925. évi április hó 17-én.

Jelen vannak: Négyesy László o. eln. mint elnök, Alszegehy Zsolt, Bajza József, Bartha József, Divald Kornél, Klemm Antal, Pintér Jenő. Szémán István, Sziklay János, Szinnyi Ferenc, Várdai Béla r. tagok. — Más osztályokból: báró Forster Gyula, Suták József t., Horusitzky Henrik, Hüttl Dezső, Papp Károly o. t., Reiner János ft., r. tagok. Jegyző: Vargha Damján osztálytitkár.

1. Divald Kornél r. t.-től: Felvidéki séták. (Részlet a szerző ily című, most készülő könyvéből.)

2. Klemm Antal r. t.-től: A magyar igeidők.

II. együttes-ülés.

1925. évi április hó 24-én.

Jelen vannak az akadályozott elnök és másodelnök helyett elnöklő Mihályfi Ákos o. eln., Badits Ferenc, Suták József t., Aujezsky Aladár, Bajza József, Bartha

József, Brisits Frigyes, Grosschmidt Lajos, Marczell Mihály, Papp Károly o. t., Pintér Jenő, Sárközy Pál, Várdai Béla, Vörös Cyrill r. tagok. Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Az elnök a következő szavakkal jelenti be Timon Ákos és Pályi Ede r. tagok halálát:

Miután Akadémiánk elnöke és másodelnöke akadályozva vannak, reám, mint az első osztály elnökére hárul a feladat, hogy a mai együttes-ülésen elnököljek. Ülésünk tárgya a megemlékezés arról a nagy veszteségről, mely Akadémiánkat két régi jeles tagjának elhunytával érte.

Timon Ákos halála mindenestre nagy veszteség a magyar jogászvilágra, a tudományegyetemre, de nagy veszteség a Szent István Akadémiára is, melynek legrégibb és legszorgalmasabb tagjai közé tartozott.

Timon Ákos szorgalmas és hivatott művelője volt a jogi irodalomnak. Főműve: A magyar jogtörténet, német és francia fordításban is megjelent, melyet az összes európai nemzetek jogi irodalma ismer és méltányol. Nagy készületséggel írt a főkegyúri jogról, a városi kegyuraságról — e két tanulmánya a Katholikus Szemle két első évfolyamában jelent meg. A párbér Magyarországon című műve ma is becses forrásmunka e különleges kérdés legapróbb részleteire vonatkozólag is.

Timon Ákos jogtörténetében Werhőczy és Hajnik Imre nyomán haladva, rendszerbe foglalta a szent korona elméletét, amely az egész magyar alkotmánynak veleje s a mai leigázott, összezúzott magyar nemzetnek egyetlen reménye.

De Timon Ákos nemcsak tudós tanár és író volt, hanem hívő katolikus is, aki hitét akkor is nyíltan és bátran vallotta, amikor ez nem járt sem haszonnal, sem kitüntetéssel. A Szent István-Társulatnak egyik legrégebb választmányi tagja, a tudományos és irodalmi osztálynak pedig, melyből Akadémiánk kialakult, keletkezésétől fogva tagja volt, — aki a tagságot mindkét helyen nemcsak dísznek és kitüntetésnek, hanem kötelezettségnek is tekintette; miértis a választmányi és akadémiai üléseken szorgalmasan megjelent s a tanácskozásokban élénk részt vett Akadémiánk legutóbbi együttes-ülésén is.

Akadémiánk másik elhunyt jelese Pályi Ede, a szelídlelkű papköltő. Az ő nevét a mai fiatalabb nemzedék alig ismeri, mert már 20—30 esztendeje elnémult a lantja. De az én ifjúkoromban Pályi Ede szorgalmas munkatársa a katolikus lapoknak és költeményeit szívesen olvasta a közönség. És hogy a katolikus közvélemény Pályi Ede költészetét nagyrabecsülte, bizonyítja az a körülmény, hogy a Szent István-Társulat kebelében megalakult tud. és irodalmi osztály őt megalakulásakor tagjai közé választotta. S habár verseinek nagyrésze ma már feledésbe ment, két szép Mária-költeményét, Nagyasszonyunk, hazánk reménye és Szeretlek, szép Szűz Mária, ma is áhitattal éneklik a városi és falusi templomokban egyaránt.

Mindketten megérdemlik, hogy Akadémiánk kegyelettel megemlékezzék róluk.

Az együttes-ülés mély meghatottsággal hallgatta meg az elnöki bejelentést.

2. Főtitkár jelenti, hogy az Akadémia képviselőjében az elnökség és az Akadémia nagyszámú tagja jelent meg Timon Ákos temetésén. Az Akadémia elnöksége részvétiratot intézett az elhunyt családjához és a Pázmány Péter Tudomány-Egyetem rektorához. Javaslataira az együttes-ülés — a bejelentéseket tudomásul véve — ki mondja az elhunyt tagtársa emlékezetét jelen ülés jegyzőkönyvében megőrkíti és felkéri a II. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

3. Özv. Timon Ákosné levele, amelyben az Akadémiának köszönetet mond a kifejezett részvételért. — Tudomásul szolgál.

4. Főtitkár előterjesztésére az együttes-ülés Pályi Ede rendes tag emlékezetét jelen ülés jegyzőkönyvében megőrkíti s felkéri a III. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

5. A M. Kir. József Múgyetem tanácsa és a Magyar Statisztikai Társaság bejelenti dr. Buday László műgyetemi tanárnak elhunytát. Az elnökség a M. Kir. József Múgyetem rektorához, valamint a Magyar Statisztikai Társasághoz részvétiratot intézett. — Tudomásul szolgál.

A M. Kir. József Műegyetem rektorának átirata a Buday László halála alkal-
mából kifejezett részvétért. — Tudomásul szolgál.

6. A Magyar Földrajzi Társaság jelentése főtítkáranak, dr. Kerekes Zoltán-
nak haláláról. Az elnökség a Társasághoz részvétiratot intézett. — Tudomásul szolgál.

7. Primási leirat az 1925. évre megválasztott tagok megerősítéséről. — Tудо-
másul szolgál.

8. Főtítkár bemutatja a megválasztott tagok nyilatkozatait a tagság elfoga-
dásáról. — Tudomásul szolgál.

9. Főtítkár bejelenti, hogy a Központi Váltóüzlet Részvénytársaság befizette
a Fraknoi Vilmos részéről a Szent István Akadémia nevére nyitott folyószámlán
befizetett 4,000.000 korona összeget. — Tudomásul vétetik.

10. Meghívók érkeztek: Az országos magyar Gyűjtemény-egyetem tanácsának,
1925 március 14-iki teljes ülésére, amelyen Kollányi Ferenc r. tag képviselte Akadé-
miánkat s Akadémiánk számos tagja vett részt. — A Szinnyei-Merse Pál-Társaság
által díjazott művészek 1925 március 15-iki kiállításának megnyitására, melyen a
főtítkár jelent meg. — A nagykőrösi Arany János-Társaság 1925 március hó 22-iki
alakuló ülésére, amelyet Akadémiánk írásban üdvözölt. — A magyar Adria-Egyesület
1925 március 25-iki ünnepi közgyűlésére, amelyen Akadémiánkat Papp Károly o. t.
képviselte. — Az Aurora-Körnek 1925 április 5-iki Petöfi-Madách-Jókai centenáris
emlékünnepélye, amelyen a főtítkár vett részt. — Tudomásul szolgál.

11. A Szinnyei-Merse Pál-Társaság megküldi 1925. évi Értesítőjét. — A Magyar
Néprajzi Társaság megkezdí a «Népelet» című közlönye megküldését. — Köszönettel
fogadtatik.

12. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Badits Ferenc t. és Marcell
Mihály r. tagokat.

Ezt követi

A IV. osztály második felolvasó-ülése.

Jelen vannak az osztályelnök akadályoztatása miatt elnöklő Suták József
t. tag és az együttes-ülésen jelen voltak. Jegyző: Papp Károly osztálytitkár.

1. Grosschmid Lajos r. t.: Két aritmetikai összeg.

2. Sárközy Pál r. t.: A felület torziós vonalaira vonatkozó társgörbék.

3. Luckhaub Gyula vendég: A ciklikus determinans tényezőkre bontása
és ennek alkalmazása a magasabbfokú congruenziák elméletében. Előterjeszti Gros-
schmid Lajos r. t.

I. rendkívüli együttes-ülés.

1925. évi május hó 15-én.

Jelen vannak: gr. Apponyi Albert elnöklete alatt Concha Győző o. eln., t.,
Balanyi György, Bán Aladár, Döry Ferenc, Erdösi Károly, Horusitzky Henrik, Hütl
Dezso, Kollányi Ferenc, Kőrösi Albin, Lőrincz Gyula, Lukinich Imre, gr. Mailáth
József, Marcell Mihály, Martin Aurél, Mihályfi Ákos o. eln., Négyesy László o. eln.,
Nékám Lajos, Novák Lajos, Papp Károly o. t., Schafarik Ferenc, Schütz Antal,
Bártfai Szabó László, Szémán István, Székely István m. eln., Sziklay János, Vargha
Damján o. t., Várdai Béla, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. Jegyző: Reiner
János főtítkár.

1. Az elnök meglehangú javaslatára az együttes-ülés jegyzőkönyvébe iktatja
gr. Apponyi Sándor nevét, a nemzeti művelődés gazdagítását szolgáló azon nemes
elhatározása alkalmából, amellyel XV—XVIII. századi magyar szerzőktől írt és
magyar vonatkozású könyveket, apró nyomtatványokat, térképeket, metszeteket és
más könyvészeti szempontból értékes régi könyveket magában foglaló gyűjteményét
és segédkönyvtárát a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta.

2. Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság 30 millió adománya. Az együttes-ülés — hálás köszönetét fejezi ki a részvénytársaságnak és az adományt kieszközlő elnökének, Sipőcz Jenő székesfővárosi polgármester úrnak. Ezzel kapcsolatban

3. az együttes-ülés titkos szavazással — egyhangulag az Igazgatótanács tagjává választja Sipőcz Jenőt.

4. Az elnökség előterjesztésére Concha Győző o. eln. hozzászólása után az együttes-ülés — azt az óhaját fejezi ki, hogy az előadások érdemleges eredményeinek kivonatai a Szent István Akadémia Értesítőjében több idegen nyelven (német, francia, angol, olasz és esetleg spanyol nyelven is) közöltesse.

5. Meghívók: A Nemzeti Színháznak Mihályfi Károly művészi pályája 50. évfordulója alkalmából tartott ünnepi estére 1925 április 23-án, amelyen Négyesy László osztályelnök köszöntötte Akadémiánk nevében a művészt. — A Magyarhoni Fődtani Társulat fennállásának 75. évfordulója alkalmából 1925 május 14-én tartott ünnepi ülésére, amelyen Akadémiánk képviselőjében megjelent a főtítkárr, Schafarzik Ferenc o. eln., Papp Károly o. t. és résztvett az Akadémia számos tagja. — A Magyar Statisztikai Társaságnak 1925 május 15-én tartott ünnepi ülésére, amelyen Akadémiánk több tagja megjelent. — Tudomásul szolgál.

6. A Theologiai Szemle szerkesztősége megkezdi az Orsz. Református Lelkészegyesület kiadásában megindult ezen szakfolyóirat megküldését. — A Szent István Akadémia köszönettel fogadja és viszonzásul megküldi kiadványait. — Beküldetett folytatónagy Szedes István: Adatok a Kiskun-Halas város történetéhez. II. kötet. — Dr. Gábor Géza: A katolikus Sopron. — Köszönettel fogadtatnak.

7. Az elnök jelen jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Horusitzky Henrik és Novák Lajos r. tagokat.

Ezt követi

a II. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.

Elnök: Concha Győző o. eln., t. tag. Jegyző: Az osztálytitkár helyetteseként Lukinich Imre r. tag.

Jelen voltak: az együttes-ülésen résztvett tagok.

1. Gr. Mailáth József r. tag előadása: Gondolatok az agrár-szocializmusról.

2. Lukinich Imre r. tag felolvasása: A magyar emigráció bomlása a szatmári béke után.

A III. osztálynak Jókai Mór születése 100. évfordulója ünneplésére tartott ülése.

1925. évi október hó 2-án.

Jelen vannak elnök: Négyesy László osztályelnök, Badics Ferenc t., Brisits Frigyes, Divald Kornél, Kőrösi Albin, Pintér Jenő, Sajó Sándor, Sik Sándor, Szémán István, Sziklay János, Vargha Damján, Várdai Béla r. tagok. Más osztályokból: Anderkó Aurél, Balanyi György, Lőrincz Gyula, Nékám Lajos, Reiner János ft., Rejtő Sándor, Schafarzik Ferenc o. e., Bártfai Szabó László, Toborffy Zoltán, Turi Béla r. tagok. Jegyző: Alszegehy Zsolt osztálytitkár helyett.

A Magyar Tudományos Akadémia képviselőjében Balogh Jenő főtítkárr, Petőfi Társaság képviselőjében Pekár Gyula elnök, Preszly Elemér Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja.

1. Négyesy László osztályelnök: Megnyitóbeszéd Jókairól.

2. Divald Kornél r. tag: Jókai lelke. Felolvassa Brisits Frigyes r. tag.

3. Sajó Sándor r. tag: Kobzos ének. Költemény.

A IV. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.*1925. évi október hó 16-án.*

Jelen vannak : Schafarzik Ferenc o. elnök mint elnök, Suták József t., Anderkó Aurél, Aujeszky Aladár, Gróh Gyula, Grosschmid Lajos, Horusitzky Henrik, Nékám Lajos, Sigmond Elek, Szabó Zoltán, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. — Más osztályokból : Reiner János ft., r. tag. Jegyző : Papp Károly osztály-titkár.

1. Anderkó Aurél r. tag előadása : A hó sűrűségéről.

III. együttes-ülés.*1925. évi október hó 30-án.*

Jelen vannak : elnök Székely István m. eln., Concha Győző o. e., br. Forster Gyula, Suták József t., Anderkó Aurél, Bajza József, Balanyi György, Bartha József, Divald Kornél, Döry Ferenc, Grosschmid Lajos, Hömann Bálint o. t., Hüttl Dezső, Kőrösi Albin, Lőrincz Gyula, Mihályfi Ákos o. e., Négyesy László o. e., Papp Károly o. t., Sajó Sándor, Schafarzik Ferenc o. e., Schütz Antal o. t., bártfai Szabó László, Sziklay János, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. Jegyző : Reiner János főtitkár.

1. Főtitkár mély fájdalommal jelenti be, hogy Márki Sándor r. tag 1925 július 1-én Gödöllőn meghalt.

Az Akadémia, melynek képviselőjében a főtitkár és igen számos tag jelent meg a temetésen, a ravatalra koszorút helyezett s nevében Pethő Sándor r. tag mondott búcsúztató beszédet.

Az elnökség a családhoz, a szegedi Ferenc József tud.-egyetem tanácsához részvétiratot intézett. Az együttes-ülés a bejelentést tudomásul veszi. Márki Sándor r. tag emlékezetét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti s felkéri a II. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

2. A főtitkár mély fájdalommal jelenti be, hogy Kozári Gyula r. tag 1925 május 20-án Kőszegen, Szentkláray Jenő r. tag 1925 október 12-én Temesvárott meghalt. Az együttes-ülés a Hunyadi Mátyás m. kir. reáliskolai nevelőintézethez részvétiratot intézett ; továbbá a csanádi székeskáptalanhoz részvétiratot intéz, Kozári Gyula és Szentkláray Jenő emlékezetét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti és felkéri a II. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

3. Özv. Márki Sándorné és családjának köszönete férje elhunytá alkalmával kifejezett részvétért. — Tudomásul szolgál.

4. A szegedi egyetem rektorának köszönete a Márki Sándor elhunytá alkalmával kifejezett részvétért. — Tudomásul szolgál.

5. Az elnökség előterjesztésére az együttes ülés Halottak-napján Fraknoi Vilmos sírjára koszorút helyez.

6. A budapesti kegyestanítórendi gimnázium igazgatója értesíti Akadémiánkat, hogy Pintér Jenő tankerületi főigazgató rendeletéből Fraknoi Vilmosnak a Szent István Akadémia nagynevű tagjának sírjánál a magyar ifjúság kegyeletét a kegyestanítórendi gimnázium ifjúsága fogja leróni.

Az együttes-ülés átiratban hálás köszönetét fejezi ki Pintér Jenő tankerületi főigazgatónak, Kisparti János igazgatónak és az ifjúságnak ezen kegyeles szép elhatározásáért.

7. A Szent István Akadémia ezévi ünnepi-ülését 1925. évi nov. 15-én tartja, azon a M.T. Akadémia alapításának 100. évfordulóját ünnepli. Az ünnepi-ülés tárgyai : 1. Elnöki megnyitó beszéd gróf Apponyi Albert elnöktől. 2. Főtitkári jelentés Reiner János főtitkártól. 3. Az ifjú Széchenyi. Széchenyi közéleti fellépte előtt Túri Béla r. tagtól. 4. Mi indította Széchenyit az Akadémia megalapítására? Viszota Gyula r. tagtól.

8. Az együttes-ülés a II. osztály javaslatának elfogadásával az 1915—23. évek-

ben megjelent társadalomtudományi munkák jutalmazására kitűzött Fraknói-Nagy-jutalmat Heller Farkas : Közgazdasági politika című munkája II. kiadásának ítéli meg.

9. Az együttes-ülés a III. osztály javaslata alapján az 1916—24. évi megjelent nyelvtudományi munkák jutalmazására kitűzött Fraknói-Nagyjutalmat Klemm Antalnak mondattani tanulmányai jutalmazására ítéli oda. Döry Ferenc felszólalására az együttes-ülés óhajta, hogy a jelentésben a Magyar Ethnologiai Szótár felemlítették.

10. Az együttes-ülés a Fraknói-Nagyjutalom pályázatát kihirdeti az 1917—25-ig terjedő időben megjelent mennyiségtani munkák jutalmazására.

11. Az elnökség javaslatára az együttes-ülés elhatározza, hogy Bajza József r. tagnak «Magyar-Horvát-Unió felbomlása» címén tartott székfoglaló értekezését a Akadémia kiadványaképen jelenteti meg.

12. Juhász Kálmán kéri «Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében» című munkája kiadását.

Az együttes-ülés Karácsonyi János és Szentkláray Jenő véleményes jelentése alapján a munka kiadását elhatározza.

13. Pérely Imre rajzolóművész a szentév alkalmából «XI. Pius és udvara» című jubileumi emléket alkotta meg s a Szent István Akadémiától kérte, hogy ezt a munkáját a vallás- és közoktatásügyi miniszternek pártfogásába ajánlja. Az elnökség ezt a kérelmet teljesítette, különös tekintettel Divald Kornélnek, Akadémiánk tagjának a munkához írt ajánló soraira.

Az együttes-ülés az elnökség eljárását helyesléssel tudomásul veszi.

14. Meghívók érkeztek : A Veszprémvármegyei Múzeumnak 1925 május 24-iki ünnepélyes megnyitására, amelyen Akadémiánk több tagja vett részt. — A budapesti kir. magyar Pázmány Péter-Egyetemnek 1925 június 6-iki Pázmány Péter szobrának leleplezése alkalmából tartott emlékünnepélyére, amelyen a másodelnök, a főtítkár s Akadémiánk számos tagja vett részt. — A Magyar Külügyi Társaság 1925 június 16-iki közgyűlésére, amelyen Akadémiánk számos tagja vett részt. — A Rudabányai gr. Gvadányi József Emlékmű-Bizottság által rendezett 1925 augusztus 20-iki szobor-leleplezési ünnepélyére, amelyre Akadémiánk üdvözlő iratot küldött. — Nógrád- és Hontmegyének 1925 szeptember 6-iki Madách Imre és Mikszáth Kálmán emléktábla leleplezési ünnepére, amelyre Akadémiánk képviseletére Balás Károly r. tagot kérte fel. — A m. kir. Állatorvosi Főiskolának 1925 szeptember 16-iki tanévnyitató ünnepélyére, amelyen Akadémiánkat Papp Károly o. t. képviselte. — A budapesti Közgazdasági Karnak 1925 október 10-iki tanévnyitató ülésére, amelyen Akadémiánkat Papp Károly o. t. képviselte. — A Magyar Kath. Nőegyesületek Országos Szövetségének október 13-iki rendes évi közgyűlésére, amelyen a főtítkár jelen volt. — A Pázmány Péter-Egyetem 1925 október 15-iki ünnepélyes közgyűlésére, amelyen a főtítkár s Akadémiánk számos tagja vett részt. — Az Aurora Kör 1925 október 15-iki évadnyitató felolvasó-ülésére, amelyen a főtítkár jelent meg. — A m. kir. József-Műegyetem 1925 október 18-iki megnyitó közgyűlésére, amelyen Akadémiánkat Tangl Károly r. tag képviselte. — Tudomásul szolgál.

15. A budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem rektora megkezdi az egyetem Almanachjainak, Tanrendjeinek s Ünnepi-előadásainak megküldését. — Köszönettel fogadtatik.

16. Elnök az ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére felkéri Lőrincz Gyula és Sajó Sándor r. tagokat.

A II. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

1925. évi november hó 20-án.

Jelen vannak : Concha Győző o. eln., t. t. mint elnök, Áldásy Antal, Balanyi György, Döry Ferenc, Kollányi Ferenc, Lukinich Imre, Novák Lajos, Reiner János ft., bártfai Szabó László r. tagok. Más osztályból : Mihályfi Ákos o. eln., Papp Károly o. t.,

Schafarzik Ferenc o. eln., Székely István m. eln., Sziklay János r. tag. Jegyző : Hómann Bálint o. titkár.

Bártfai Szabó László r. tag székfoglalója : Széchenyi és Metternich.

Elnök melegen üdvözli a székfoglaló tagtársat.

Rendkívüli ünnepi együttes-ülés, a Zalán futása megjelenésének 100. évfordulója alkalmából.

1925. évi december hó 4-én.

Elnök : Székely István m. elnök, jegyző : Reiner János főtítkár. Jelen vannak : Badiés Ferenc, br. Forster Gyula t., Alszegehy Zsolt, Balanyi György, Bartha József, bártfai Szabó László, Brisits Frigyes, Dóry Ferenc, Gulyás Pál, Kollányi Ferenc, Kőrösi Albin, Lőrincz Gyula, Négyesy László o. eln., Papp Károly o. t., Pintér Jenő, Sajó Sándor, Sik Sándor, Szabó Zoltán, Sziklay János, Vargha Damján o. t., Várdai Béla, Viszota Gyula r. tagok.

Az ünnepi ülés tárgyai :

1. A Zalán futása. Alszegehy Zsolt r. tagtól.

2. Vörösmarty szelleméhez. Sajó Sándor r. tagtól.

Ezt követi :

A III. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.

Elnök : Négyesy László o. elnök, jegyző : Vargha Damján o. titkár. Jelen vannak : az együttes-ülés résztvevői.

Brisits Frigyes r. tag székfoglalója : Vörösmarty kiadatlan költeményei.

Az osztályelnök a székelt elfoglaló tagot következő szavakkal üdvözli :

Tisztelt Tagtársunk !

Székfoglaló tanulmányát örömmel hallgattuk meg, nemcsak azért, mert meglepetést hozott, egy nagy magyar költő génusz fejlődését megvilágító adalékokat, hanem azért, mert meggyőződésünk szerint Önben Akadémiánk olyan munkaerőt nyert, amelynek a jövő századnegyed tudományos feladatainak megoldásában kitűnő hasznát fogja látni. Ön az irodalomtörténet iránt és a kritikát máris jelentős dolgozatokkal gazdagította, amelyekben a tárgy lelkes szeretete, alapos bölcséleti, esztétikai és irodalomelméleti készség, lelkiismeretesség, kiművelt és helyes ízlés és az előadás nem közönséges választékossága, önálló értékes és folyton fejlődő szellem nyilatkozik meg előttünk. Egyéni hajlamát és tehetségét nagy hagyományok is ihletik, rendjének tiszteltreméltó s már irodalomtörténeti jelentőségűvé vált hagyományai. A magyar nyelv és irodalom szent kultusza a rend körén kívül is érezte hatását és a felejtethetlen Surményi József egyéni, jellemzetes, tömör és ékes tollvonásai igen-igen sokakban felébresztették a nemes magyar szólás iránti érzéket. Rendjének ezek a fényes hagyományai ihletik Önt is és bennünk jogos várakozás ébred az Ön tudományos pályája iránt. Akadémiánknak és a magyar irodalomtudománynak szüksége lesz ihletett szívű, erős fejű, meleg keblű, alapos készletű, haladni tudó, de magyar hagyományok alapján álló bajnokokra. Isten adjon Önnek és Ön által Akadémiánknak, a magyar tudományosságunk kiváló sikereket ! Örömmel üdvözlöm rendes tagjaink sorában.

IV. együttes-ülés.

1925. évi december hó 11-én.

Jelen vannak : az elnök és másodelnök akadályozva lévén, Mihályfi Ákos osztályelnök elnöklésével Erdősi Károly, Grosschmid Lajos, Horusitzky Henrik, László Gábor, Papp Károly o. t., Schafarzik Ferenc o. eln., Schütz Antal o. t., Szabó Zoltán, Sziklay János, Toborffy Zoltán, Vojnovich Géza, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok, Jegyző : Reiner János főtítkár.

1. Főtitkár mély fájdalommal jelenti be, hogy Réthei Prikkel Marian rendes tag folyó 1925. évi november hó 19-én Balatonfüreden meghalt. Az elnökség részvét-táviratot intézett a pannonhalmi szentbenedek-rend főapátjához s a renhez. Ezzel kapcsolatban javasolja a főtitkár, hogy a meghalt tagtárs emlékezete jelen ülés jegyző-könyvében megörökíttessék s a III. osztály kéressék fel, hogy emléksbeszéd tartásáról gondoskodják. Az együttes-ülés — az intézkedést helyesli s a javaslatot elfogadja.

2. A főtitkár mély fájdalommal jelenti, hogy Hellebrandt Árpád rendes tag folyó 1925. évi december hó 4-én Budapesten meghalt. Az elnökség felkérésére bártfai Szabó László rendes tag mondott búcsúbeszédet a ravatalnál s fejezte ki az Akadémia részvétét. Az együttes-ülés az intézkedést helyesléssel tudomásul veszi, az elhunyt rendes tag emlékeztét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti s felkéri a III. osztályt, hogy emléksbeszéd tartásáról gondoskodják.

3. A pannonhalmi főapát köszöni irata a Réthei Prikkel Marian halála alkal-mából kifejezett részvétért. — Tudomásul szolgál.

4. Az 1926. évi üléseknek bemutatott rendjét az együttes-ülés elfogadja.¹

5. Főtitkár jelentést tesz az üresedésben levő tagsági helyekről. Az üresedésben levő helyeket az elnök körlevélben tudatta a tagokkal. — Tudomásul szolgál.

6. Főtitkár bejelenti, hogy a sajtó alól kikerültek a következő kiadványok : Az Értesítő 1925. évi I. száma ; Horváth Sándor O. P. r. tagtól : Ismereteink egynemű-sege és a hittételek ; báró Forster Gyula t. tagtól : Adalékok a káptalanok történe-téhez ; Bajza József r. tagtól : A magyar-horvát unió felbomlása ; A Szent István Akadémiának a Magy. Tud. Akadémia alapításának százéves évfordulóját ünneplő ülése 1925. évi november hó 15-én. — Tudomásul szolgál.

7. A bibornok herceggprimás leirata, melyben melegen üdvözli a Szent István Akadémiának a Magy. Tud. Akadémia centenáriuma alkalmából megállapított ünnep-lését, kimenti elmaradását és az ünnepély költségeihez 1,000.000 koronával járul. Az együttes-ülés hálás köszönettel fogadja a leiratot és az adományt.

8. A Magy. Tud. Akadémia centenáriuma alkalmából tartott ünnepelésről elmaradásukat kimentették : gr. Széchényi Géza, br. Forster Gyula, gr. Mailáth József és Schandl Károly földművelésügyi államtitkár s a Magyar Luther Társaság. — Tuda-másul szolgál.

9. Klemm Antal r. tag írásban, Heller Farkas r. tag szóval köszöni meg a Fraknói-Nagyjuttalom odaítélését. — Tudomásul szolgál.

10. Az Országos Pázmány-Egyesület Sziklay János 50 éves írói és hirlapírói működését 1925 dec. 19-én ünnepi-ülés keretében ünnepi s erre részvételre hívja meg az Akadémiát. Főtitkár méltatja érdemes r. tagjának értékes s érdemes munkás-ságát. Az együttes-ülés — felkéri Mihályfi Ákos osztályelnököt, hogy az ünnepi-ülésen Sziklay Jánost a Szent István Akadémia nevében üdvözzölje s felkéri tagjait, hogy az ünnepi-ülésen minél nagyobb számban jelenjenek meg.

11. Meghívók : A Magy. Tud. Akadémia alapításának századik évfordulója alkalmából 1925 nov. 3-án tartott ünnepi-ülésére, amelyen az Akadémia képviselét-ben az elnök, a főtitkár és az Akadémia nagyszámú tagja vett részt. — A miskolci Léway József Közművelődési-Egyesület meghívója Léway születésének 100-ik évfor-dulója alkalmából, nov. 24-én tartott megyei diszközgyűlésre s egyesületi ünnepi-ülésre, melyen az Akadémiát Voinovich Géza r. tag képviselte. — A Magyar Luther-Társaságnak december 15-én tartandó Széchényi-ünnepi-ülésére, amelyen való rész-vételre az Akadémia a főtitkárt és Papp Károly osztálytitkárt kérte fel. — Az Országos Pázmány-Egyesületnek 1925 december 19-iki Sziklay János 50 éves írói működését ünnepi díszgyűlésére, amelyen Mihályfi Ákos osztályelnök, a főtitkár s Akadémiánk igen számos tagja vett részt s amelyen Akadémiánk nevében Mihályfi Ákos o. eln. köszöntötte az ünnepeltet. — Tudomásul szolgál.

¹ Közzöljük jelen Értesítő borítékán és megküldjük a tagoknak.

12. Elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére Erdősi Károly és Voinovich Géza r. tagokat kérte fel.

Ezt követi

A IV. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

Elnök : Schafarzik Ferenc o. eln., jegyző : Papp Károly o. titkár. Jelen vannak az együttes-ülésen résztvevők. Tárgyai :

1. Vörös Cyrill r. tag : Szemi-archimedesi hiperbolikus geometriák logikai existenciája.

2. Wodetzky József r. tag : Az abárikus anyag mozgásegyenleteinek integrációja.

ÜNNEPI BESZÉDEK.

Négyesy László osztályelnöknek köszöntő-beszéde Mihályfi Károlynak, a Nemzeti Színház tagjának művészpályája 50-ik évfordulója alkalmából, 1925 április hó 23-án.

Mélyen tisztelt Művész !

A Szent István Akadémia nevében lelkes örömmel, elégtétellel és tisztelettel köszöntöm Művész úrbán a nemes művészet képviselőjét.

Művész úr nagyszabású pályájának nemcsak a ritka művészi adomány : a lélek-ábrázoló képesség ereje és gazdagsága és a fejlesztésére fordított lelkiismeretes tanulmány adja meg a sajátos értékét, hanem az a lelki emelkedettség is, melyen e szép pályán állandóan haladt. Művész úr mindig tisztelte a művészet méltóságát s mindig tisztelte a maga művészi méltóságát ; mindig érezte és a legnemesebb hagyományok szellemében képviselte a nemzeti színpad nemzetművelő, fenntartó, erősítő jelentőségét. Művész úrnak a Múza nem szerető volt, nem is partie, hanem istennő. Az volt és az maradt. És ma ez az istennő és a nemzeti génusz együtt koszorúzzák meg közös oltárunknak, a nemzeti színpadnak egyik legnemesebb, legigazabb szívű, legkiválóbb papját.

A művészi dicsőséget és a nemzeti hálát tetézte Isten teljes áldása.

BIRÁLATOK ÉS VÉLEMÉNYES JELENTÉSEK.

Dr. Juhász Kálmán : Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében.

Az a körülmény, hogy hivatalos használatra összeállított az apáti és préposti címek lajstroma, alkalmul szolgált szerzőnek a csanádi egyházmegye középkori apátságainak, prépostságainak és monostoregyházainak ismertetésére. Értekezése első-sorban még sem alkalmi mű, hanem több évi szorgalmas gyűjtés és feldolgozás eredménye.

Mily kuszáltak voltak ez apátságokról, prépostságokról és monostorokról közkézen forgó adatok, arra nézve tanulságos a dolgozat első fejezete. Ebben szerző általános áttekintést nyújt a szóbanforgó egyházakról és az eddigi megállapításokról. Kiderül, hogy pl. az eddig adományozott két címzetes csanádi apátság : a csanádi Szent Gellért apátság, úgyszintén a csanádi Szent György apátság nem létezett, hanem ez elnevezések alatt a Boldogságos Szűz tiszteletére épült csanádi bencésapátságot kell értenünk. Hasonlóképpen nem léteztek a csanádi egyházmegyében a battai, világosi, szekudvari, köi és zástyi apátságok. Olykor történetíróink egy monostort kettőnek vettek : a bizseri apátságot bizseri és bizstriai monostornak tekintették. Viszont előfordult, hogy két monostoregyházat egynek tartottak, mint Kanizsamonostorát és Kenézmonostorát, Ajtonymonostorát és az itebői prépostságot. Az itebői monostorról Pesty Frigyes a Századok 1875. évfolyamában még nem merte eldönteni, vajjon benedekrendű volt-e? mert — úgymond — a bencéseknek apátságaik voltak, nem

pedig prépostságaik s az oklevelek Itebön prépostságot emlegetnek. Szerző oklevelek alapján kimutatja, hogy Itebön bencésmonostor, még pedig apátsági egyház állott fenn, melynek helyébe világi prépostság és káptalan került.

Ez apátságok, prépostságok és monostorok közül legtöbb volt a Maros mindkét partján : Szőreg, Pordány, Tömpös, Csanád, Kemece, Kenéz, Egres, Rahonca, Ajtony, Izsó, Hódos, Arad, Gyelid, Biszere, Alsóeperjes és Bules. A Harangod mentén : Oroszlános, Kemece és Galádmonostor. A Temes mentén : Sásvár, Itebő és Szagyu. A Körös partján : Dénesmonostor. A Körös és a Maros közt : Pankota. Tekintve, hogy Csanádon a már említett bencsapátságon — és a székeskáptalanon kívül — világi társkáptalan is állott fenn préposttal az élén : huszonöt apátság, prépostság és monostor pusztult el a csanádi egyházmegyében, melyeknek címei ma adományoztatnak. Az apáti és préposti címek jelentékeny számával eszerint a csanádi egyházmegye első helyet foglal el a magyar király főkegyurasa alá tartozott egyházmegyék közt. — Szerző az első fejezetben részletesen kitér a monostorok kegyúri helyzetére és megállapítja, hogy többnyire királyi vagy magánkegyúri egyházak voltak. Utóbbiak egyes nemzetségek patronátusa alá tartoztak. Egyházi kegyúri monostor alig volt a csanádi egyházmegyében.

Ezután külön-külön fejezetekben következik az egyes apátságok, prépostságok és monostorok története, úgymint : *Bencsapátságok*: 1. Szőreg, 2. Csanád, 3. Biszere, 4. Alsóeperjes, 5. Bules, 6. Oroszlános, 7. Pankota. *Ciszterci monostorok*: 1. Egres, 2. Rahonca. *Prépostságok*: 1. Arad, 2. Dénesmonostora, 3. Itebő, 4. Csanádi kisprépostság. *Ismeretlen rendű monostorok*: 1. Galád, 2. Ajtony, 3. Kanizsa, 4. Pordány, 5. Tömpös, 6. Kemece, 7. Kenéz, 8. Izsó, 9. Hódos, 10. Gyelid, 11. Sásvár, 12. Szagyu.

Ez egyházak történetének ismertetésével szerző jó szolgálatot tett az egyháztörténetirodalomnak. Kíváncsinos volna, hogy más egyházmegyék hajdani monostorainak története ilyen összefüggő feldolgozásban szintén megjelenne. Jelen munka minden tekintetben kiadásra érdemes.

Szentkláray Jenő.

A Szent István Akadémia második osztályának, Budapest.

Dr. Juhász Kálmánna a csanádegyházmegyei apátságokról, prépostságokról és monostorokról írt művét átolvastam és így jólélekkel bizonyíthatom, hogy e mű az összes eddig felkutatott adatok gondos felhasználásával készült, a történettudomány jelenlegi színvonalán élvezetes előadásban készült munka. E jeles tulajdonságainál fogva a művet kiadásra érdemesnek találok.

Kelt Nagyváradon, 1925 május 21.

Karácsonyi János címz. püspök, nagyprépost, a Szent István Akadémia r. tagja.

Jelentés a Fraknoi-Nagyjuttalomról.

A Szent István Akadémia Fraknoi-Nagyjuttalmát az 1915—1923. években megjelent társadalomtudományi magyar nyelven írt eredeti s — társszerzők kizárásával — egy szerzőtől eredő, önmagában befejezett oly tudományos vagy irodalmi munka, vagy értekezés jutalmazására tűzte ki, amely az illető tudomány ismeretanyagát gyarapítja vagy irány és előadás tökélyére törekedve, elismerésre, utánzásra méltó sikert mutat fel s a Nagyjuttalom szabályzatának megfelel.

Alulírott bizottság szemlét tartott a jelzett években megjelent, fentrészletezett irányú munkák felett s mint figyelemre méltókat kiemeli a következőket :

Dr. Degré Lajos : A jogtalanság tartalmi dualizmusának tanához. Pécs, 1915.

A büntetőjog egyik legnehezebb kérdésével foglalkozik a harctéren hősi halált halt szerző, ki mint volt pozsonyi egyetemi tanár sok értékes művel gazdagította büntetőjogi irodalmunkat. Meggyőző argumentációval bizonyítja e kis füzetben a jogellenesség tartalmi dualizmusának elfogadhatatlanságát.

Dr. Antalji Mihály, Polgári Perrendtartás I—II. kötet. Pécs, 1915. Kommentárszerű feldolgozása az új polgári perrendtartási törvénynek, de túlnő e kereteken, mert szerző mely tudományos alátámasztással látja el az egyes kérdések kifejtését.

Dr. Bacsó Jenő, A felülvizsgálati eljárás. Budapest, 1915. E mű tanult, elméletileg képzett, gondolkodó főnek munkája; hibája szerzőnek a szertelen osztályozás, amiáltal műve áttekinthetőségben veszít. Egyebekben különösen értékes a felülvizsgálati eljárást magyarázó harmadik fejezet.

Vargha Ferenc, Az alszállító büntetőjogi felelőssége. Budapest, 1916. E részletkérdés kapcsán nagy elmélettel mutatja ki, hogy a csupán veszélyeztető és mulasztási cselekményeknek is lehet kísérlete.

Dr. Finkey Ferenc, A magyar büntetőperjog tankönyve. IV. kiadás, Budapest, 1916. E mű az előző kiadások teljes átdolgozása. Hangyaszorgalommal gyűjti össze szerző az utolsó idők irodalmi álláspontjait s a bírói gyakorlatról is kellően tájékoztat.

Dr. Krisztics Sándor, A jogerő hatásai és érvényesülésének korlátai a közigazgatásban. Budapest, 1916. Szerző e kitűnő tanulmányában arra a helyes eredményre jut, hogy a jogerő intézményét a közigazgatás sem nélkülözheti.

Dr. Buday Gyula, A fuvarozó felelőssége. Nagyvárad, 1915. A kereskedelmi jognak igen gyakorlatias kérdését dolgozza fel szerző e művében, melynek tudományos alapvetései figyelmet érdemlők.

Dr. Buza László, A képviselőház házszabályai. Sárospatak, 1916. Éles kritikával megírt közjogi tanulmány.

Réti Illés Elemér, A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon. Önálló levéltári kutatásokon alapuló jogtörténeti értekezés, melyben szerző a XVIII. század elején folyt törvényhozási mozgalmak tárgyában állást foglal több hibás nézettel szemben.

Baumgarten Nándor, Jogerő a közigazgatási eljárásban. Budapest, 1916. Bésán pályadíjjal jutalmazott mű, mely a közigazgatási jogi irodalomnak határozott nyeresége.

Barabási Kún József, Bevezetés a politikába. Budapest, 1916. Jelentős mű, mert a politikai rendszeres tanulmányozásához szükséges alapkérdéseket foglalja össze szerző. Legsikerültebb része a munkának az utolsó rész, mely a politika fejlődéstörténetének vázlatát nyújtja.

Dr. Illés József, A magyar címer és a királyi cím története 1804-től kezdve. Budapest, 1917. Szerző munkájából tiszta képét kapjuk a címer és cím-történet utolsó századának, amely mindeddig nem volt feldolgozva s így Illés e téren úttörő munkát végzett.

Dr. Vinkler János, Peregyezség. Budapest, 1917. E mű szerzője feladataul tűzte a peregyezség tényállásának, fogalmának és jogi természetének megállapítását, mely feladatát általában szerencsés kézzel oldja meg.

Dr. Marton Géza, A nemzetközi jog jogiságának kérdéseihez. Budapest, 1916. Kitűnő tanulmány, mely éles látással világítja meg az e téren uralkodó konverziót.

Dr. Almási Antal, A háború hatása a magánjogra. Budapest, 1917. Azokat a nagy eltolódásokat, melyek a háborús viszonyok következtében jogrendszerünkben előállottak, dr. Almási mely átértéssel tárja elénk e kiváló munkájában, mely, mint a háborús jog úttörő munkája, nagy értéket képvisel.

Dr. Oppler Emil, A részvénytársasági közgyűlési jog rendszere. Budapest, 1917. Szerző nagy precizitással dolgozza fel e monografiában a részvénytársasági közgyűlésre vonatkozó anyagi és alaki jogot.

Dr. Kérészy Zoltán, Adalékok a magyar kamarai pénzügyigazgatás történetéhez. Budapest, 1916. E munkából érdekes képét kapjuk annak a százados küzdelemnek, amelyet a magyar rendek és az udvar a pénzügyigazgatás kérdései tekintetében folytattak.

Dr. Degré Miklós, Háborús büntetőjog. Budapest, 1917. Elméletileg és gyakorlatilag egyaránt értékes mű, melyben nagy alapossgággal dolgozza fel szerző a háborús büntetőtörvényeket.

Dr. Ereky István, Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok. Két kötet. Eperjes, 1917. A közigazgatási jogi irodalomnak alapvető munkája, melyben szerző mély tudással tárgyalja a jogvidék vezető kérdéseit.

Dr. Magyary Géza, A nemzetközi bíraskodás. Budapest, 1918. Szerző e munkáját az igazságszolgáltatás terén hosszú időn át folytatott kutatásainak betetőzéseként tekinti; kiváló munka, mely eddigelé át nem vizsgált területeket világít meg.

Dr. Wlassics Gyula tanulmányai a nemzetközi jog köréből 1915—21. években: A hadifogoly, A semlegesség a világháborúban, A tartós béke föltételei és a nemzetközi jog jövő feladatai, Az önrendelkezés joga, A plebiscitum, A nemzeti kisebbségek védelme, Hadijog, Népszövetség, Területi sérthetetlenség, Az entente területi szerződésai stb. megannyi gyöngye a nemzetközi irodalomnak, amely tanulmányok értékelve lettek a M. Tud. Akadémia 1921. évi nagy jutalmának kiadásakor.

Dr. Faluhelyi Ferenc, Az örök semlegesség és a világháború. Pécs, 1920. Egyike a nemzetközi jogi újabb irodalom feltűnést keltő munkáinak, melyben szerző nagy szorgalommal gyűjti össze a vonatkozó anyagot s többhelyütt eredeti gondolatokkal lép fel.

Dr. Fabinyi Tihamér, A választott bíróság. Budapest, 1920. E munka a választott bíróság intézményével kapcsolatban az európai jogrendszerek alapján felmerülő problémákat kimerítő alapossggal, éles logikával és nagy irodalmi anyag felhasználásával tárgyalja.

Dr. Vinkler János, A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig. I. kötet. Pécs, 1921. Szerző nagy szorgalommal folytatott forrástanulmányok alapján írta meg e művét, mely a polgári perjog történetének alapvető munkája — és illetőleg méltó folytatása Hajnik Imre «A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt» című munkájának.

Dr. Zehery Lajos, A büntetőjogi beismerés. Budapest, 1922. Szerző, ki előző munkáival ismételten bebizonyította a tudás kutató készségét s elmélyedő képességét, e művével nagy szolgálatot tett a büntetőperjogi irodalomnak, mert nagy alapossggal, filozófiai értékeléssel dolgozta fel témáját.

Dr. Irk Albert, Az új nemzetközi jog. Budapest, 1923. Nagy szolgálatot tett szerző e munkájának megírásával, mert áttekinthető összefoglalásban tárja elénk a ma élő nemzetközi jogot.

Dr. Moór Gyula, Bevezetés a jogfilozófiába. Budapest, 1923. Bár szerző több kérdésben a determinizmus alapjára helyezkedik, műve a jogbölcseleti irodalomnak számottevő alkotása.

Dr. Kolozsváry Bálint, Magánjog. Budapest, 1922. Szerző ugyan vezérfonálnak címezi művét, mely azonban jelentékenyen több ennél, sőt ezidőszertig egyike legjobb magánjogi összefoglaló munkáinknak.

A gazdasági politika és a statisztika tárgykörében megjelent munkák közül mindenekelőtt Buday László: *Agrárpolitika* című, 1922-ben megjelent munkája vonta magára a bizottság figyelmét. Az agrárpolitika egész tárgykörét rendszeresen széleskörű tanulmányok alapján és mégis tömören tárgyalja. Különös előnye e munkának, hogy a bel- és külföldi viszonyokat egyaránt alaposan ismerő szerző tollából származik és ezért kiválóképp a birtokmegosztási viszonyokról tömör és igen jó tájékoztató képet tud nyújtani.

Kiváló munka a szerzőnek *Megsonkított Magyarország* című és immár Magyarország küzdelmes éve címen második kiadást ért munkája. Habár elvi akadály annak nem volna, hogy a Szent István Akadémia is jutalommal tüntesse ki eme minden ízében hazafias és tudományos, állapotaink megértésére szinte nélkülözhetetlen és adatokban, valamint kritikában oly gazdag munkát, a bizottság még sem kívánt e munkával bővebben foglalkozni, mert a Magyar Tudományos Akadémia azt már jutalomban részesítette és így a bizottság, amennyiben más mindenben érdemes munka is számba jöhet a jutalmazásra, e munkát az ezúttali jutalmazás köréből kirekesztendőnek vélte.

Buday Lászlónak egy harmadik munkája: *A statisztika elmélete és története* című 1923-ban megjelent munkája. A statisztika lényegét, módszereit, a statisztika szervezetét és történetét nyújtja e munka igen tömör és mégis beható összeállításban.

Minden tekintetben kiváló munka *Laky Dezső* Csonka Magyarország megszálásának közgazdasági kárai című 1923-ban a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent munkája.

Más irányban, egészen az elméleti kutatás mélységes utain jár Balás Károlynak a Politikai gazdaságtan című kétkötetes, majdnem ezer oldalra terjedő munkája. Benne a szerző az elmélet rögös utain több, mint egy évtized óta folytatott buvárkodásának eredményét foglalja össze. Egészen eredeti, már rendszerében is a szokásos beosztástól gyökeresen eltérő munka. (Nemcsak beosztása, hanem a kérdések tárgyalása is arról tesz tanúságot, hogy a szerző tudományos egyéniség, aki magának a közgazdasági élet folyamatairól és jelenségeiről önálló képet alkot. Irodalomismeret szempontjából *Balás Károly* eme munkájával kevés hazai szerző munkája vetekedik. Alapos ismerője nemcsak az európai, hanem a közgazdaságtan elmélete terén oly eredménydús amerikai irodalomnak is. Az irodalmi anyagot nem bírálat nélkül, hanem mindenhol éles kritikai szemmel dolgozza fel.) A munka minden fejezetéből alaposan kidolgozott egyéni álláspontok emelkednek ki.

A szóbanforgó ciklusban egyébként *Balás Károlynak* még egy kitűnő kisebb munkája jelent meg *A pénz cseréértéke* címén 1917-ben a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában. Ez is az árelmélet kérdései mellett a tőkeelmélet kérdésének bővebb teret szentel.

Újabban Nagy Dénes tollából *Bevezetés a szociológiába* címen is jelent meg munka és Dékány István több szociológiai tartalmú munkával gazdagított irodalmunkat. Nevezetesen utóbbi szerző *Társadalomalkotó erők és Bevezetés a társadalom lélektanába, szociálpszichológia* című munkáiban elismerésreméltó készséggel és nagy szorgalommal mélyedt a szociológia számos problémájába.

Az eddig említett munkák soraiból kiemelkedik s a bizottság nézete szerint méltán foglalja el az első helyet *Heller Farkasnak* Közgazdasági politika című 1923-ban megjelent nagy munkája, mely Közgazdaságtanának II. kötete s immár mint második kiadás hagyta el a sajtót. E mű, melynek első kötetét a Magyar Tudományos Akadémia a Sztrókay-díjjal jutalmazta, méltóan sorakozik szerzőnek eddigi nagyjértékű munkáihoz. Különösen figyelemreméltó rész az eddig hazai irodalmunkban alig vagy csupán irányzatosan kidolgozott Gazdaságbölcselet című I. rész. Nagyjelentőségű s mélyreható fejtegetésekkel találkozunk «Az ipari szervezet modern problémáit» tárgyaló szakaszban. Szerző eredeti s tudós egyénisége erőteljesen bontakozik ki a «Hitelpolitika» című részben, melyben sok téves nézetet dönt meg. Rendkívül értékesek a Közlekedési politika című II. fejezetben adott kifejtései, végül, hogy csak a kiemelkedőbb részekre utaljunk: «A munka és tőke harca» című V. fejezet.

Mindezek alapján a bizottság egyhangulag hozott határozattal javasolja, hogy a Fraknoi-Nagyjuttalmat Heller Farkas: Közgazdasági politikája második kiadásának odaitélni méltóztatassék.

Timon Ákos
elnök.

Kenéz Béla
biz. tag.

Angyal Pál
előadó.

Jelentés a Szent István Akadémia 1925. évi Fraknoi-Nagyjuttalmáról.

A Szent István Akadémia Fraknoi-Nagyjuttalma a Szabályzat szerint (vö. Szent István Akadémiai Értesítő VIII, 71) ezidén az 1924. évet megelőző 8 év folyamán, tehát az 1916-tól 1924-ig terjedő időben megjelent nyelvtudományi munkáknak ítélhető oda.

Az ez ügyben javaslatételre kiküldött bizottság először is sajnálattal megállapítja, hogy ezen idő alatt a korábbi időkhöz viszonyítva aránylag igen kevés nyelvtudományi munka jelent meg, aminek azonban egyáltalán nem a magyar nyelvészek munkakedvének megcsappanása az oka, hanem csak a közismert nyomdai nehézségek, a papírosnak és a nyomtatásnak a háború óta való szörnyű megrágulása. Egész kötetet kitevő, önállóan megjelent munka a kérdéses 8 év folyamán *Gombocz Zoltánnak* és *Melich Jánosnak* a Magyar Tudományos Akadémia 1922. évi Nagyjutalmával kitüntetett Magyar Etymologiai Szótárán kívül, amely azonban, társszerzők munkája lévén, a Fraknói-Nagyjuttalom Szabályzata szerint nem jutalmazható, csak egy került ki a sajtó alól, *Kertész Manó*nak Szokásmondások (Nyelvünk művelődéstörténeti emlékei) című könyve (Budapest, 1922), amely számos magyar szólás eredetét, művelődéstörténeti háttérét és a művelődéstörténet szempontjából való jelentőségét tárgyalja. Ez a mű a maga nemében igen értékes ugyan, de nem a szó szorosabb értelmében vett nyelvészeti munka. Elsősorban a magyar művelődéstörténet szempontjából fontos, s a nyelvtudomány inkább csak mint segédtudomány szerepel benne. Éppen ezért alulírottak nézete szerint ez alkalommal nem jutalmazható a Fraknói-Nagyjuttalommal. És ugyanez mondható *gróf Zichy Istvánnak* A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig (Budapest, 1923) című, egyébként szintén igen becses nagyobb tanulmányáról is.

Mivel a Szabályzat 4. pontja szerint nemcsak önálló tudományos munkák, hanem értekezések is jutalmazhatók, ezért alulírottak a kérdéses évkörben megjelent nyelvészeti tárgyú értekezéseket is áttekintették. A háborús és háború utáni idők mostohasága miatt természetesen ezeknek száma is jóval csekélyebb, mint a háborút megelőző egy-egy ilyen évkörbelieké, de a bizottság örömmel jelenti, hogy több tudosunk is van, aki ez évkörben jelentős eredményeket ért el a magyar nyelvtudomány egy-egy ágában. Így például honfoglaláselőtti török jövevényszavainknak a magyar hangtörténet (köztörténet, művelődéstörténet) szempontjából való tanulmányozása terén már korábban szerzett érdemeit gyarapította *Gombocz Zoltán* Török jövevényszavainkhoz (M. Ny. XII, 1), A pannoniai avarok nyelvéről (u. o. XII, 97), A *bessenő* néppévről (u. o. XII, 281), Levente (u. o. XII, 305), *Érdem, ildom, dől* és mongol jövevényszavaink foglalkása (u. o. XIII, 97), A bolgár kérdés és a magyar hűn-monda (u. o. XVII, 15) című kisebb terjedelmű, de eredményeikben nagyfontosságú értekezéseivel. Addig ismeretlen magyar nyelvemlékek felfedezésével, ezeknek és már előbb is ismerteknek palaographiailag hű kiadásával és a nyelvtörténet számára való értékesítésével *Jakubovich Emil* szerzett magának külön elismerésre méltó érdemeket. Az Árpád-kori magyar személynevek és a magyar helynevek történetének kutatásával egészen új, ő előtte alig-alig művelt téren *Pais Dezső* végzett igen nagy értékű munkát. És a magyar történeti és finnugor összehasonlító mondatlan terén fejtett ki kiváló sikerű munkásságot *Klemm Antal* pannonhalmi főiskolai tanár, egyetemi magántanár, a Szent István Akadémia tagja. Egyéb tárgyú nyelvészeti munkáit most mellőzve, a mondatlan köréből 1916 és 1923 között a következő értekezései jelentek meg: A *van* és *vannak* úgynevezett kihagyása. (M. Ny. XIII, 265—270), A névszói állítmány (u. o. XV, 13—15), A felelet a névmástalan kérdő mondatokra (Nyr. XLVIII, 14—23), *Nincs, nincsen, nincsenek* (M. Ny. XVI, 72—78), A mordvin alárendelő viszony (Ny. K. XLV, 357—400), A vogul alárendelő viszony (Pannonh. Évk. 1915—16, 134—192), Az *is*, és kötőszó történetéhez (M. Ny. XVII, 163—167), A magyar mondat ősi elemei (u. o. XVIII, 10—17), A ragtalan tárgy (u. o. XVIII, 156—160), A mondatlan rendszere és módszere (E hosszabb székgörlő értekezés kivonata a Szent Istv. Akad. Ért. VIII, 38—41), Van-e állítmányi mellékmondat? (M. Ny. XIX, 29—37), A lélektani magyarázat szerepe a mondatlanban (u. o. XIX, 111—117), A vonatkozó mondat eredete (Ny. K. XLVI 34—65).

Klemm Antalnak ezen felsorolt (és 1923 után is folytatódó) tanulmányaival sikerült a magyar történeti mondatlannak több homályos vagy vitás kérdését véglegesen tisztáznia, másokat pedig lényegesen közelebb vinnie a megoldáshoz. Ezek

olyan érdemek, melyek már magukban is méltóvá teszik őt a Fraknói-Nagyjuttalommal való kitüntetésre, de tekintetbe veendő még az is, hogy van neki egy már évek óta sajtóra teljesen készen álló nagyszabású, rendszeres magyar történeti mondattana is, amely nyomtatásban körülbelül 25 ívet fog kitenni, s amely csak a már fennebb is panasztolt szomorú nyomdai viszonyok miatt nem jelenhetett meg eddig nyomtatásban. Ha ez a munka (melyet a jelentéstevő bizottsági tagok egy részének már alkalma volt elolvasnia és értékesnek megismernie) a nehéz viszonyok enyhültével majd megjelenhet, akkor ezzel a magyar nyelvészeknek egy régóta érzett vágya fog teljesülni, mert a magyar nyelvészeti irodalomban mindeddig, sajnos, még egyetlen egy összefoglaló tudományos magyar mondatlan sem jelent meg. Ennek megalkotásával Klemm Antal nagy érdemet szerzett magának.

Mindezek alapján tisztelettel javasoljuk, hogy méltóztassék az ezidei Fraknói-Nagyjuttalommal Klemm Antalnak 1916 és 1924 között megjelent mondatlani tanulmányait kitüntetni.

Budapest, 1925 október 25.

Rélhei Prikkel Marián
bizottsági tagok.

Horger Antal
előadó.

Szinnyei József
bizottsági elnök.

HALÁLOZÁSOK.

Böhm János meghalt 1925 január 30-án Egerben.

Pályi Ede meghalt 1925 április 5-én Felsőbányán.

Timon Ákos meghalt 1925 április 7-én Budapesten.

Kozári Gyula meghalt 1925 május 20-án. Kőszegen.

Márki Sándor meghalt 1925 július 1-én Gödöllőn.

Szentkláray Jenő meghalt 1925 október 12-én Temesvárt.

Rélhei Prikkel Marian meghalt 1925 november 19-én Balatonfüreden.

Hellebrandt Árpád meghalt 1925 december 4-én Budapesten.

Ravatalánál bártfai Szabó László r. tag a következő búcsúztató beszédet mondotta :

Gyászoló Gyülekezet !

A Szent István Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat és a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára nevében búcsúszom el Hellebrandt Árpádtól.

A megboldogult egyetemi tanulmányait elvégezve, a tanári pályára lépett, de ezt nem sokára a könyvtárosival cserélte fel. Közel fél századot töltött el az Akadémia könyvtárának szolgálatában. Két nemzedéket nevelt fel a magyar kultúra számára s volt nem egyszer idő, amikor elmondhatta, hogy ő ismeri legjobban a nagymúltú magyar kultúrintézet könyvtárát. Tudományos munkássága is ebben a tárgykörben mozgott s az Akadémia ősnymotványainak tudományos leírása, Szabó Károly nagy bibliografiai művének folytatása örökre fenntartják nevét a könyvtártan kutatói előtt. Bibliografiai munkássága szinte páratlanul állt s most úgy érezzük, elhunytával pótolhatatlan űrt hagyott maga után. Haláláig dolgozott s élete szikrájának kilobbanásáig reménykedett abban, hogy a viszonyok jobbra fordultával bibliografiai jegyzetei megjelennek.

Egyike volt azoknak, akik nem mentek évi szabadságra, mert nem tudtak ellenni a könyvtár nélkül. Gyöngült testtel is bejárta 1—2 órára s igyekezett kötelességét elvégezni. Külső látszatra zord lélek volt, aki azonban meleg szívvel volt megáldva s bár pályája külső elismerésben kevésbé részesült, az mindvégig egyenes volt. Emléke nemes és megbecsült leendő barátai és tisztelői előtt mindenkor. Elment oda, ahol az életben kifáradtak homlokáról az Üdvözítő törli le a veritéket s Magához emeli a földi pályája végéhez ért vándort.

Legyen neki könnyű a föld !

